IRODALOMTÖRTÉNETI

KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

Tudomány-Egyetem Könyvtára Szeged FOLYÓIRATOK

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1895.

TARTALOM.

Lap

A Pray-codex ügyében. *Széchy Károly* ... 1
Aranyos-rákosi Székely Sándor. Első közl. *Heinrich Gusztáv* ... 24
Codex-tanulmányok. *Horváth Cyrill* ... 56

Adattár:

Egy magyar r. c. Rituale a XVI. századból. *Ráth György* ... 65
Egyleveles nyomtatványok s irodalomtörténeti adatok a kolozsvári reformátusok belső templomában. *Zoványi Jenő* ... 82
Jászay Pál naplója. Ötödik közl. *Czékus László* ... 95
A »Tudománytár« ante actái. Első közl. *Bárczay Oszkár* ... 109

Ismertetések, bírálatok:

Zolnai Gyula. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. *Sz. Á.* ... 116

Vegyes följegyzések ... 120

Irodalomtörténeti Repertorium. *Hellebrant Árpádtól* ... 126

Az **Irodalomtörténeti Közlemények** a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas.*

A PRAY-CODEX ÜGYÉBEN.

Egész ország az ezeréves ünnepre készül. A nemzet viharos élete történeti emlékeiben, vitézi ereklyéiben, az ész és erő annyi meg annyi alkotásában végig vonul majd lelkünk előtt a kiállításon. Kivánatos, hogy az ezer esztendő visszaverő képe minél teljesebb és minél fényesebb legyen. Az országnak ez a czélzata, ez a törekvése lobban meg mostan bennünk is, mikor a régiekről emlékszünk, hiszen a magyar irodalom legelső két termékéről: a keresztyén magyar szellem diadalmas és dicsőséges megnyilatkozásáról írunk.

Ez a szellem kétségtelenül mindjárt az új vallás kezdetén, Szent István, az apostol-király idejében megszóllalt a nemzeti nyelven. Mert ha eleinte a keresztyénség és magyarság összeütközésben állt is, a mennyiben Kelet népének Nyugot fiai, a szláv, német, olasz szerzetesek, idegen ajkkal hirdették a szent-irás igéit, s a mennyiben az új vallás felcsapkodó lángbuzgósága a régi miveltség eredeti hagyományait, a pogány világ-nézlet költői virágait kímélet'enül letarolta, sőt gyökerestűl kiirtotta, pedig mit nem adnánk azért a magyar népdalért, melyen Gellért és úti társa, a királyhoz menetében, fölnevetett: — csakhamar összhangba kellett olvadnia, a keresztyén tanításnak deák helyett a nemzeti nyelvhez kellett folyamodnia, mert különben a nép egyetemébe be nem hatolt volna, ha magyar közvetitői és magvetői nincsenek. Ime, Gellértet is, a mint legendája ép oly vonzóan, mint meggyőzően beszélí el, mikor Ajtony legyőzése után marosvári püspökségébe bevonult, már magyar nyelvű szerzetesek kisérték. A király meghagyására ugyanis az ország különböző monostoraiból *tiz* szerzetes csatlakozott hozzája, a Wion szövege szerint 12: Zoborról kettő, Pécsváradról kettő, Zalavárról kettő, Bakonybélből kettő és Pannonhalmáról négy, valamennyi benedek-rendi pap, hogy a térités tárasztó

és feláldozó munkájának osztályosai legyenek, közülök heten, név szerint Albert, Filep, Henrik, István, Konrád, aztán Krátó és Taszilló, sőt, úgy látszik, még nyolczadikul Walther is, nemcsak tanult férfiak voltak, de magyarúl is ügyesen beszéltek. S mindenütt a püspök előtt jártak, minden helységbe, a hova ő jövendő vala, előre mentek, hogy hirdessék az igét és kereszteljék a népet: úgy hogy általok tért meg az egész csanádi egyházmegye. Mig egyszer aztán harmincz keresztyén férfiu jött a püspökhöz, hogy gyermekeiket fogadja el és neveltesse azokat is papokká, a mit készségesen teljesített. Walther keze alá adta őket, egy erre alkalmas házba, hogy a gramaticában és zenei tudományban kimivelődjenek. A mikor a nemesek és országnagyok előhaladásukat látták, fiaikat szintén Waltherhez vitték, hogy a tisztességes tudományokban tanítsa őket. S ezek lőnek Szent György monostorában a legelső kanonokok, kiket a püspök a legenda szerint a legnagyobb szorgalommal nevel vala, minthogy nem idegenek, hanem hazafiak voltak, hogy általok isten egyháza még inkább megerősbüljön. A nemzet története fényesen bizonyítja, hogy reményeiben nem csalatkozott!

Ha már most a velenczei Gellért is *magyar papok, magyar szónokok* képzésére és szerzésére fordítja fő figyelmét: nyilván következik, hogy *a magyar egyházi beszédnek* már szent István korában virágoznia kellett, hiszen minden újabb nép fejlődésében anyanyelvének irodalmi mivelése a keresztyénség befogadásával kezdődik. S Toldy Ferencz valóban a Gellért első társait, kik tudományos férfiak s a magyar nyelvben jártasok voltak, mint híres magyar hitszónokokat emlegeti. Sőt nyilván következik, hogy a magyar egyházi irodalomnak egyéb ága is megzsendült, s a keresztyén vallás terjedésével és megerősödésével növekedett. A legelső esztergami zsinatnak, melyet Lőrincz érsek 1105-ben vagy 1106-ban tartott, különböző végzései közt ott van az a határozat is, hogy a nagyobb egyházakban minden vasárnap fejtegetendő a *népnek* az evangeliom, az epistola és a hitvallás, a kisebb egyházakban meg a hitvallás és az úr imádsága; már pedig a népnek, a *magyar* népnek a keresztyén tanítás elveit és igazságait másként, mint magyarúl fejtegetni nem lehetett; ott van viszont az a tilalom, hogy semmi oly iratot olvasni nem szabad, melyet előbb a megyés püspök helyben nem hagyott; már pedig a helybenhagyásra a bemutatás, a bemutatásra a megalkotás szükséges vala;

mert semmi sem valószinűtlenebb, mint az a föltevés, hogy a magyar keresztyén papság több, mint egy századon keresztül csupa idegen termékek merő másolatából táplálkozott volna. A fejlődés természetes törvénye tanítja, hogy abban az egyetemes megújhodásban, melyben Szent István nemzete részesült, a magyar szellemnek nemcsak meg kellett újhodnia, de a megújhodás irányában meg is kellett nyilatkoznia; mert az egyház annyi ezer anyagi igényének kielégítése, famivű vagy emlékszerű építkezéseinek rohamos fejlesztése, az első apostolok lángoló buzgósága mellett a lelki szükségletek gondozása el nem maradhatott. A szent István és szent László századának keresztyén magyar papja, kinek egész lelke lobogott még az új eszmék ragyogó világában, egész szíve lázas áhitattal sovárgott még a megigazulás reményében, hevüléseinek, töredelmeinek, virrasztó aggodalmainak és esdekléseinek, benyomásainak és elmélkedéseinek nem egyszer önkénytelenül, a belső vivódás erkölcsi kényszere alatt, maradandó kifejezést adott; még többször a térítő rajongásából, a maga üdvére és mások javára, egyenesen a siker czélzatából irogatott. Gellértről a legendairó, a ki valószinűleg Walther mester,[1] fölemlíti, hogy a mikor Imre királyfi nevelése után a bakonybéli remeteségbe visszavonult, szent gyakorlatokkal és könyvek írásával foglalkozott; s a mikor püspök korában egyházmegyéje községeit kis szekerén beutazta, rendszerint e művein javítgatott. Tudjuk ugyan, hogy ezek latin nyelven szóltak, hisz legalább egy részük mai napig reánk maradt; de bizvást elhihetjük, hogy a bakonybéli monostorban, mint a Benedekrend egyik főhelyén, akadtak olyanok, kik azokat magyarul megszóllaltatták; hiszen Crató és Taszilló is, vagy Wion szerint Walther, kik innen püspökségébe kisérik vala, tanult férfiak voltak és magyarul ügyesen beszéltek. Mert a Gellért írósága nem volt és nem lehetett az egyetlen példa; hiszen a helyzet természetes követelésénél fogva megfogant az írás és fejledezett tovább fordításokkal, átdolgozásokkal, eredeti alkotásokkal, előbb az egyházi, majd a nemzeti nyelven, mert a papság annyira elmagyarosodott, nyelvünk a keresztyénségen annyira elhatalmasodott, hogy a legelső esztergomi zsinatnak már végzésileg kellett elrendelnie, hogy a kanonokok a kolostorokban, a lelkészek az egyházakban latinul beszél-

[1] *Dr. Karácsonyi János:* Szent Gellért, csanádi püspök élete és művei. Budapest, 1887. 274—275 l.

jenek. Sőt már Gellért idejében, az apostol-király uralkodása alatt, a mint kiemeltük, az új vallás magvetőiben a nemzeti nyelv ismerete annyira meggyökeresedett, hogy a püspök tiz papja közűl hét vagy nyolcz jól beszélt magyarúl, s a püspök maga is legalább jól értett.

Mert mi egyszerűbb és elfogadhatóbb, mint az az állítás, hogy Gellért annyi esztendőn keresztűl a királyi udvarban és bakonybéli monostorban megtanulta nyelvünket, bár később is latinul írt és latinul szónokolt? Maga a legendája nyilván tanuskodik mellette azzal a bájos részlettel, mely a keresztyénség első félszázadából nemcsak egy vonzó idyllt örökít meg, de a magyar népdalnak szavahihető emlékezetét is fentartotta.

Gellért egyszer a királyhoz utaztában valami erdősvidéki kis faluban állapodott meg, a hol megszállt. Éjféltájban egyszerre malomzörgést hall, pedig másszor ott malmot nem látott, s csodálja vala, hogy az miként lehet? S mindjárt dalolni kezde az asszony, ki a malmot húzza vala. A püspök pedig csodálkozva mondja társának: »Walther, nem hallod-e a magyarok dalát?« S mindketten nevetnek az *ének szövegén.* S minthogy a malmot csak egy asszony húzta kezével s az ének igen hosszan nyúlt, a püspök pedig e közben már ágyába feküdt, ismét elmosolyodva monda: »Walther, mond meg nekem, miféle dallam ez, ki az, a ki énekével félbe hagyatá velem az olvasást?« S az monda: »Ez egy ének dallama, az asszony, a ki dalolja, annak a gazdának a szolgálója, a kinél megszálltunk, és ura gabonáját őrli most, mikor másféle malmot a vidéken teljességgel nem találhatni.[1]

A min a püspök és társa nevettek, Szabó Károly szerint ‚az *ének*', a mi éneklés is lehet, Horváth Mihály szerint az ének *tartalma*, a mi csak a szövegre vonatkozik. Első esetben a püspöknek nem kell épen magyarúl tudnia, a másodikban okvetetlenül kell értenie. Az eredeti: riserunt ambo isto carmine, a Horváth fordításának felel meg, mert a carmen mindég a verset és sohasem a dallamot jelenti.[2]

Annyi bizonyos, hogy a keresztyénség megalapítása másként,

[1] *Szabó Károly:* Emlékiratok a magyar keresztyénség első századából. Pest, 1865. 74. l.

[2] *Batthyányi Ignácz*: Sancti Gerardi episcopi chanadiensis scripta et acta, hactenus inedita Gyula-Fehérvár, 1790. 338 l.

mint a nemzeti nyelv segítségével nem történhetett, mert ez a heves és lobbanékony nép, mely az idegen vallás ellen a nemzeti vallás érdekében, Endre és Béla korában ismételve lázongott, oly gyorsan és egyetemesen meg nem térült volna: s az is bizonyos, hogy ennek következtében a keresztyén magyar irodalom már szent István alatt megindult, a második és harmadik emberöltővel már megerősödött, s a század végén a legtöbb magyar egyháznak már bírnia kellett az isteni tiszteleten használandó vallásos művekkel; mert a mint a pécsváradi apátság ismeretes oklevele feltünteti és bizonyítja, a misemondó ruhák, palástok, oltár-szőnyegek, füstölők mellett az egyházi könyvek beszerzésére is kiváló gond irányult. Bár e könyvek eleinte kizárólag latinok, de később, a természetes szükség követeléseinek hódolva, magyarúl is megszóllaltak; legalább az Úr imádsága, a hitvallás, az evangeliumok, epistolák, zsoltárok és szent énekek csak a nemzeti nyelven hatolhattak be a nép szivébe; s a beszéd és fejtegetés a magyar egyházakban csak a nemzeti nyelven folyhatott. Sőt azt hisszük, hogy bizvást föltehetjük, mikép a legtöbb egyháznak mielőbb megvolt a maga mise- és szertartáskönyve is magyar részletekkel vagy magyarra való utasitásokkal, a minők a Pray-codexben is találhatók. Ocskay Antal püspök két ilyen helyet fedezett föl különböző intézkedései közt. A virágvasárnapi isteni tiszteletnél és annak rendjénél ez az utasitás fordul elő: Az evangelium olvasása után legyen *beszéd a néphez.* A feltámadás ünnepének szertartásai végén pedig ez az intézkedés következik: Aztán ének legyen, dicséret az Úrnak, majd *beszéd a néphez,* aztán béke adandó a népnek! Természetes, hogy a magyar néphez csak magyar beszédet intézhettek, a mikor a tolmács közvetítésének ideje már lejárt: de sajnos, hogy az illető alkalmi beszéd példánya mind a két helyen hiányzik. Pedig kétségtelen dolog, hogy ilyeneknek lenni kellett, hisz a Gellért életirásainak feljegyzései, az esztergomi zsinatnak végzései, s a Pray-codexnek eme helyei világosan és nyiltan hirdetik, hogy az egyházi beszéd minden faja virágzott.

A virágzásnak ez első időszakából mégis nem maradt reánk több, mint a *Pray-codex Halotti Beszéde* és *Könyörgése,* a mi keresztyénségünk első irodalmi alkotása. Az egész emlék összesen csak 274 szót foglal magában; de végtelenül értékes, mert régi nyelvünk egész szelleme, szerkezete, ereje kisugárzik soraiból. Az Árpádok magyarsága még a maga eredetiségében szóllal meg benne: de már a nyugati művelődés behatásának bélyegével. Az

ősi szókincs annyi érdekes maradványa mellett már ott vannak az új élet követelte szükség kölcsön-szavai, minden hangilleszkedés nélkül, idegen és csiszolatlan alakjokkal, az első érintkezés közvetlen hagyományaiként; de gondolkozása és észjárása hamisítatlan, az egyszerü ember jelentős és magvas beszéde, melyet a tudás, művészet, mesterkélés és szenvelgés természetes törvényeiből még ki nem forgatott. Valóban, ma is meglep bennünket nyelvének az a rövidsége, mely nemcsak a fölös névelőt, kötőszót, igekötőt és birtokos ragot többször szerencsésen mellőzi, de a gondolatot is tömöttebbé, kifejezőbbé, nyomatékosabbá és tartalmasabbá teszi, mikor a Halotti Beszéd irója a tárgyi mellék-mondatot egyetlen elvont főnévbe foglalja be; ma is meglep előadásának az a hatásossága, mely az egyszerüséget erővel, a hitet meggyőződéssel, a gyakorlati tanitást magyaros józansággal kapcsolja össze, melyben mintha a keresztyén megadás gyöngéd mélabújának és az emberi sors végzetességébe való elszánt belenyugvás férfias fájdalmának hangja csendülne meg, mintha annak első kezdeties megnyilatkozása volna! A Halotti Beszéd fukarszavú, egymáshoz sorakozó, velős mondataiban oly közvetlenül érint, a mikor Ádám paradicsomi laktáról, Isten tilalmáról, annak feledéséről, az ördög incselkedéséről, az első emberpár bünbeeséséről, mely nemcsak magának, de egész fajának halála lőn, Isten haragjáról, a sors kikerülhetetlenségéről, s a kegyelem és bocsánat szükségéről beszél, minden vonás egy mondat, minden mondat a végzetes esemény egy mozzanata szemléletesen, határozottan, csattanósan kifejezve! S ha bele-illeszkedünk a korba, melyben a keresztyénség emez egyetemes eszméi nálunk még újak voltak, a nemzet lelkében talán a pogányság szivós hagyományai miatt csak félvilágossággal derengettek, — könnyen elképzelhetjük a közönséget, a mint a súlyos szavakat majd megindulással, majd döbbenéssel hallgatja vala. Nyelvünk e legelső összefüggő emléke, keresztyénségünk e megható irodalmi alkotása a maga nemében igazán becses és érdekes alkotás, s nem csodálkozunk rajta, ha egy Gyarmathy, egy Révai, egy Kazinczy, egy Toldy lelkesedve dicséri; ha egyik ujabb ismertetője benne fedezi fel a nemzeti szellemet, mint keresztyént, a magyar irói stil természetét, noha még embriójában, benne látja visszatükröződni nyelvünknek azt a korát, mikor az általános még mentől kevesebb abban.[1] »E rövid, sokszor majdnem tagolhatatlan

[1] *Szécsy Károly:* A Pannóniai Ének. Budapest, 1893. 57—58 l.

szerkezetekben, mondja, a jól elrendezett gondolatok bősége összeszorúl, mint valami trombitában, és a stil maga teljesen magyaros, mint a népmesék előadás-módja.«[1] Hozzája fűződik nyelvünk történeti ismerete, történeti nyelvtudományunk megalapítása; s rajta épül egy nagy és gazdag irodalom, melynek immár több mint százhúsz esztendős fejlődésére, s e fejlődés folyamatában a tudományos nyomozás és feldolgozás számos maradandó termékére hivatkozhatnak.

Mert alig fedezi fel és mutatja be *Pray György*, a szerencsés kezű kutató 1770-ben e legrégibb és legbecsesebb emlékünket pár első sorának közlésével,[2] s alig mondja ki keletkeztéről, hogy a XII. század végéről vagy a XIII. elejéről való: — fejtegetése és taglalása azonnal megindul, *Sajnovics János* a maga nagyhírű *Demonstratiójában* a Halotti Beszédet legott, még abban az esztendőben, kiadja a *Faludi Ferencz* olvasásával együtt.[3] Faludi, mint költő és elbeszélő, az élő magyar nyelv egyik mestere volt ugyan: de sem nyelvünk történeti alakulásával, sem a rokon nyelvek tanulmányával nem foglalkozott, ennél fogva kisérlete merő találgatáson alapszik. Helyesebb és biztosabb nyomot követ maga Sajnovics, ki a *feleym* és *isemuc* szókat a lappal veti össze, s ezzel mind a magyar-ugor összehasonlító nyelvészetre. mind ez emlék sikeresebb búvárlatára megadja az igazi újjmutatást. *Cornides* mégis, ennek ellenére, a mikor 1773-ban Pray közli vele a beszédet és könyörgést, a magyar irodalom e jellemzetes nyitányának sem fontosságát, sem szépségét föl nem ismeri; a *milost* és *bratym* szókon fennakad, s az egészet valami tót pap szülemenyének és a XV-ik század maradványának hiszi.[4] Pray melegen és határozottan védelmére kel; szerinte az emlék *régibb* is lehet, a XII. század elejéről vagy a XI-ik század folyamáról; s nem érti, hogy Cornides miként tarthatja tót barát irásának? Annyi bizonyos Pázmány Péter jegyzetéből, hogy a codex egykor a budai káptalan tulajdona volt, s a nagy bíboros ajándékozta a pozsonyi káp-

[1] *Horváth Cyrill:* Nemzeti irodalmunk a reformáczióig. Budapest, 1892. 23—24 l.

[2] *Pray György*: Vita S. Elisabethae, nec non B. Margaritae virginis. Nagy-Szeben, 1770 249 l.

[3] *Sajnovics János:* Demonstratio, idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Nagy-Szombat, 3—8. l.

[4] *Révay Miklós:* Antiquitates Literaturae Hungaricae. I. Pest, 1803. 337—339 l.

talannak. Néhány év mulva, 1782-ben, *Koller József*, a pécsi püspökség nagyérdemű történetírója, kivonatosan az egész misekönyvet megismerteti, s lenyomatja belőle első kötetének függelékei közt az esztergomi zsinat végzéseit és némely bőjtök vörös betűit, a kalendáriumot és könyörgést, mely nála jelenik meg először. A codex ellenmondó adatainak kritikai taglalásából arra a meggyőződésre jő, hogy az nem készülhetett sem 1192 előtt, mert a László király szentté avatásáról megemlékezik, sem 1210 után, mert krónikája II. Endrének csak 6 esztendei uralkodást számít.[1] Utána, 1785-ben, gróf *Batthyányi Ignácz* szól a kérdéshez, s a codexet *boldvai misekönyvnek* nevezi el, mert benne 1203-ról Keresztelő szent János boldva-melléki monostorának leégése föl van jegyezve. Az ő véleménye szerint a XII-ik szazadból származik. Majd *Pázmándy Sámuel*, ki a Halotti Beszédet és Könyörgést a következő évben újra közrebocsátja, folytatja tovább a vizsgálódást, kizárólag a nyelv tekintetében. Sem maga, sem munkája nem nevezetes; de figyelemre és fölemlítésre méltó azért, mert a *feze* szót ő egyezteti először a fészekkel, s az *achscin* szót ő veti össze először az akkával: s az egész emléket a régi török-finn keverék-nyelvjárás maradványának vallja, a mely nyelvjárás az Árpád seregéhez csatlakozó kiewi kunoknak a nemzetbe vegyüléséből támadt. Már *Gyarmathy Sámuel*, 1794-ben, főleg az emlék nyelvének hatásosságára, stiljának egyszerű szépségére fordítja szemét, s az ősi magyarságot ezen az alapon az újabb fölé emeli; mig viszont a *Debreczeni Gramatica* irói 1795-ben épen magyartalansága ellen beszélnek, mert kölcsön-szavaiból és nem-illeszkedő névragjaiból merészen azt következtetik, hogy a Halotti Beszéd és Könyörgés szerzője magyar nem lehetett, hisz az a »kemény és gyönge magánhangzókat« össze nem rakta volna. *Sándor István* a maga Sokféléjében ismételve felszóllal balitéletök eloszlatására s ép oly eszesen, mint alaposan érvel ellenök a Pesti Gábor Új testamentumából, Szent Margit életéből és a Névtelen elbeszéléséből merített példáival és adalékaival; de mind ez a felszólalása inkább csak alkalmi megjegyzés, mint tüzetes fejtegetés.[2]

[1] *Koller József:* Historia episcopatus Quinque ecclesiarum. Pozsony, 1782 382—416 l.

[2] *Döbrentei Gábor:* Régi magyar nyelvemlékek. Buda, 1838. 6—10 l.

A tudományos kutatás ily állásában, az ingadozó és összeütköző vélemények ily erjedése közben áll elő *Révai Miklós* 1803-ban az Antiquitates első kötetével, mely e régi emlék magyarázatában régi nyelvünk egész rendszerét kifejti és újra alkotja. E munkájában bámulatos tudása, különösen gazdag nyelvismerete, hazafias lelke tüzes rajongásával és lángesze sugalmazásával egyesül és működik közre, hogy korszakos sikert és jelentőséget biztosítson számára.[1] Valóban, nem ok nélkül állítja Bánóczi József, hogy soha eleddig Magyarországon még nem jelent meg mű magyar embertől, mely eljárásában oly módszeres, fejtegetéseiben oly alapos, s eredményeiben oly örökbecsű volna, mint Révainak a könyve.[2] Nemcsak a Halotti Beszédet és Könyörgést világítja meg vele, de világító szövétneket visz nyelvünk egész történeti fejlődésébe, változatos multjába; s ily módon megalapítja a *történeti nyelvtudományt* öt évvel a Schlegel Frigyes, és tizenhattal a Grimm Jakab föllépése előtt; ime, ez emlék segítségével a magyar tudomány útat jelöl az európai tudománynak.

Természetes ennélfogva, hogy ez emlék igazi magyarságának és alapvető fontosságának megállapítása után már most az egész codex keletkezésének *korára* és *helyére* kiterjeszkedik a tüzetes kutatás, hiszen mindezt Révai alig érintette; pedig minél koraibb időben készült a codex, annál inkább emelkedik a Halotti Beszéd és Könyörgés úgyis kifejezhetetlen értéke, annál inkább nő ama hely dicsősége, melyhez a nemzeti irodalom kezdete füződik.

Horvát István, a nagy mester hűséges tanítványa az első, ki 1835-ben beható oknyomozással kisérti meg a kettős kérdés megoldását. Mint Batthányi Ignácz, a tudós erdélyi püspök, ő is a Keresztelő szent János boldva-melléki monostorának adatára épít, mely nemcsak a krónika, de az egyik húsvéti tábla följegyzései közt is előfordul; míg a misekönyvben található imádságok, utasitások és áldások hasonlókép monostorra, még pedig a szent Benedek-rend monostorára utalnak. Ez a monostor a Boldva vize mellett feküdt, tehát a borsodmegyei Boldva faluban nem lehetett, mert akkor a »monasterium iuxta Bolduam situm« kifejezés helytelen volna; hanem gyanitása szerint feküdnie kellett épen ott, a hol ma a Keresztelő szent János *jászói* monostora áll, a Boldva

[1] *Révai Miklós:* Antiquitates Literaturae Hungaricae. I. Pest, 1803.
[2] *Bánóczi József:* Rávai M. élete és munkái. Budapest, 1879. 297 l.

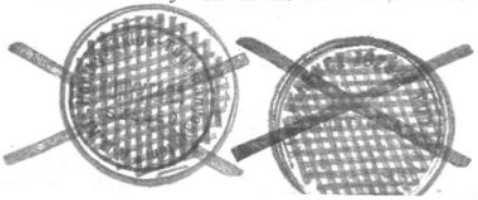

M. Tudomány-Egyetem Könyvtára FOLYÓIRATOK Szeged

vize tőszomszédságában, Abaúj vármegyében. A misekönyvben ugyanis több halott elmulásának napja föl van jegyezve: február 18-ára be van írva: Obiit Simeon abbas, márczius 12-ére pedig: Obiit Ponetus praepositus; a mi arra mutat, hogy a misekönyvet oly helyen használták, hol előbb apátok, utóbb prépostok uralkodtak. Ez a hely *csak* Jászó lehet, hol előbb a benczés, aztán a praemontrei rendnek volt monostora; mert hogy a leégett házat később ujra fölépitették, bizonyítja a misekönyv amaz adata, mely szerint 1228-ban *ezt a templomot* Jakab nyitrai püspök fölszentelte. Ebben az időben települhetett bele a praemontrei rend, mert a katholikus egyház története szerint a benedekesek birtokaiba a fejedelmek nem egyszer más szerzeteseket helyeztek, II. Endre király különösen praemontreieket, kiket melegen pártolt. Jászó mellett szól a Keresztelő szent János czím, a Boldva vize szomszédsága, a vidék *palócz* és *tót* népe, minek befolyása a Halotti Beszéd és Könyörgés nyelvében fölismerhető. S ha Jászón, a mi igen hihető, *jász* nép lakott, akkor legelső irodalmi emlékünk a *jász nyelv maradváuya*. A mi keletkezésének korát illeti, Horvát nem osztozik a Koller érvelésében, mert a misekönyv imái László királyt boldognak emlegetik és szentnek csak a veres betüs czím és a kalendáriumi bejegyzés nevezik, a mi nyilván későbbi kéz írása; mert 1210-re a codex egy jóslatot foglal magában, mely szerint az Anti-Christus eljövend s a világnak az emberiséggel vége lesz. A boldog kifejezés rend szerint jóval a szentté-avatás előtt divatozott, a jóslat *csak* az esemény bekövetkezése előtt jövendölhetett, a mire vall itt a mellé rajzolt intő és figyelmeztető jel is. Az Endre király uralkodásának 6 esztendőben való számítása utóbb kelhetett. S nem osztozik a Révai okoskodásában sem a korra nézve, mert ő merőben a Schwartner általános tételeire támaszkodott. Az ő véleményeként a codex századát a kalendárium és krónika közt eső husvéti tábla határozza meg, mely 1151-től 1183-ig sehol be nem írja az 1300-ig vezetett évek mellé mely napra esik a septuagesima-vasárnap és mely napra a húsvét, míg 1183-tól 1281-ig veres betűvel mindenütt gondosan bejegyzi, sőt a septuagesima-vasárnapot 1297-ig folytatja. Az ilyen husvéti tábla mindég a jövő használatára készült: így ezt az illető szerzetes 1182-ben vagy 1183-ban állította össze. Mellette bizonyít, hogy a második húsvéti táblán mind III. Béla király bejövetele 1171-ben, mind halála 1196-ban meg van említve:

ennélfogva a misekönyv III. Béla uralkodása alatt keletkezett. Minthogy pedig a Halotti Beszéd és Könyörgés írása szerinte a misekönyvével azonos, ennek is Béla király korában, *mindenesetre 1182-ben vagy 1183-ban kellett készülnie.*[1]

Horvát után *Döbrentei Gábor* foglalkozik 1838-ban részletesen a codex történetével.[2] Mindenek előtt kiemeli, hogy a codex különböző, legalább 50 kéz írása, a mint Jerney Jánossal együtt megállapította. Egyes darabjai kézről-kézre jártak és szálltak, míg aztán együvé kerültek. Kötése később történt, minek bizonyságául szolgálhat, hogy benne a szélbetűk 29 levelen el vannak metszve, igy a *Latiatuc* L betűjének felső vége is. Jászón nem keletkezhetett, mert itt az oklevelek kétségtelen tanuskodása szerint benedek-rendi monostor soha sem volt. Ellene szól a *taksonyi* egyház fölszentelése is november 14-én, ugyanazon napon, a mikor a Keresztelő szent János templomának fölszentelése volt. Az ő fejtegetése szerint a codex a margit-szigeti dömés apáczáké lehetett, kiknek birtokához tartozott Taksony is a soroksári Duna balpartján. E szigeten éltek cisterciták, praemontreiek, majd dömések, pálosok, ferenczesek: a mívelteség telepe volt itt. Királyok, királyasszonyok gyakran látogatták, előkelő házak gyermekei, a mint szent-Margit legendája beszéli, rendesen ezen a helyen nevelkedtek. Döbrentei megkisérti a codex női nevei közűl némelyeket a Margit életírása női neveivel egyeztetni: de minden elfogadhatóbb eredmény nélkül. Annyi bizonyos, hogy a kalendárium szerinte külön magyar munka, mert László király ünnepén kivül, melyet a martyrologium a XIV-ik század előtt nem említ, magában foglalja az 1092-ikbeli törvények I. könyve 37 és 38. szakaszaiban kijelölt ünnepeket is vörös betűvel. S eredetét majd a budai Felhévizen a Szent János lovagjainál, majd az abaujmegyei Széplakon a Benedek-rend tagjainál keresi, mert benne 1143-ból az az adat is előfordul, hogy a széplaki egyházat a Boldogságos szűz Mária tiszteletére az igen dicsőséges Géyza király uralkodása alatt Martirius püspök szentelte föl, a ki állitólag az egri egyházmegye feje. Az adat két kifejezése, a király és püspök jelzője: *gloriosissimus* és *venerabilis* arra mutat, hogy még éltükben kelt; a két hely közelsége meg azt világítja meg, hogy a széplaki benedekes barát miért

[1] *Horvat István:* Tudományos Gyűjtemény. 1835. I. k. 107—115 l.

[2] *Döbrentei Gábor:* Régi magyar nyelvemlékek. Buda, I. 1838. 18—72. l.

érinti csak röviden a jászói monostor elégését. Mert ugyis tudta. Azonban megfejthetetlen kérdés, hogy ha a széplaki templomot 1143-ban az *egri* püspök szenteli fel, 1228-ban a jászói egyház felszentelésekor miért szerepelne Jakab, *nyitrai* püspök, holott ez is az egri egyházmegyéhez tartozott, melyet ebben az időben II. Cletus igazgatott? Különben ez a Jakab, nyitrai püspök emeltette 1224-ben a Trencsén város közelében levő szkalkai benedekes apátságot; s még megvan III. Gergely levele hozzája, 1227-ből, melyben meghagyja, hogy a benedekesek Salai Mária-egyházát szentelje föl, a mit a váczi püspök elmaradásával végezhetett, éppen a taksonyi egyház fölszentelésének napján. Döbrentei azonban megállapítani nem tudja, hogy ez a Sala hol van: ha valjon nem a trencsénmegyei Szkalka vagy a pozsonymegyei Sellye értendő-e alatta? Ebben az esetben a kalendarium Nyitrán vagy Pannonhalmán készűlhetett. Van a codexben második husvéti tábla is, mely 1171-en kezdődik, hol mindjárt be van jegyezve a septuagesima és husvét is; ennek írása Döbrentei szerint fölöttébb hasonlít a Halotti Beszéd és Könyörgés írásához, minél fogva ez szintén 1171-ben készült, latin eredetije azonban már a keresztyénség első idejében keletkezhetett; sőt a magyar eredeti is, mert a Pray-codex szövege csak másolat, sokkal régibb 1171-nél, valószinűleg még szent István korából való; mert az efféle beszédnek, épen úgy, mint a Miatyánknak, Hiszekegynek, Tiz parancsolatnak, már az ő uralkodása alatt meg kellett lennie, hiszen a pannonhalmi halotti beszéd és könyörgés példáját csak nem küldözgették szerteszét; — mássát vették vagy mást írtak helyette. Annyi bizonyos, hogy nem a palócz-nyelvjárás terméke, mert a Szeder Fábián és Szabó István átirása lényegesen különbözik tőle. A Döbrentei tanulmánya erre nézve végleg eldöntötte a kérdést.

De maga is érezhette, hogy vizsgálatainak eredménye nem tisztázza teljesen a codex keletkezésének korát és helyét, még kevésbbé egyes szakaszainak eredetét: azért felszólította *Ocskay Antal* püspököt, hogy egyháztörténeti szempontból kutassa át. S. Ocskay meglepő következtetésekre jut. Az ő meggyőződése szerint nem egy időben keletkezett, mert iróhártyája és írása is különböző; némely szakasza, hajdani antiphonák, lectionáriumok, graduálék és cantionálék kisebb negyedrétre szeldelt maradványa, mire mutat a régi kötésnek számos nyoma, a levelek rendetlen vágása és átlyuggatása, némely helynek régibb írása, a minő

rescriptus codexben mindig található. Ilyen régibb lectionariumok és cantionálék csakugyan vannak benne. A kalendáriumnak sok jellemző és eligazító vonása akad. Igy különös, hogy a hónapok nevei mind betűzöttek benne, mint a szent Hieronymus-féle és a d'Achery ismertette IX. századbeli kalendariumban, minél fogva e szakasz ritka régiséget árul el. E mellett bizonyít az is, hogy némely ünnep, mint az Egybetalálkozás és Gyertyaszentelő Boldogasszony napja: Ypapanti domini és Purificatio S. Mariae néven szerepel, mely később a használatból kiveszett; hogy a napkör jegyeit Hypocrates után pontosan beírja, ellenben az indictiókat, a tizenötéves fordulókat elhagyja, a mi III. Béla korában terjed el. Krónikája ugyan legrégibb krónikánk, de mégis másolatnak tetszik különböző időből, mert csak 997-től, szent Adalbert püspök halálától 1145-ig írja az első kéz, s 1156-on, tizenegy esztendőt átugorva, folytatja a másik 1203-ig, a boldvamelléki kolostor leégéséig. Misei praeparatiója az öltözetek és díszjelek szerint *főpap* mondotta miséhez tartozik: a püspöki áldások mégis hiányoznak belőle, a mi érthetetlen. Az egyházi időbeli misék szakasza ismét ritka régiségre vall, mert kezdetük nem az advent első vasárnapjára, hanem a karácsony bőjtjére vagy vigyázatára esik, a mint hajdan az egyházi esztendő volt; mert a bőjt második vasárnapi könyörgésének czíme is: Dominica vacat, csak hajdan divatozott. Különben érdekes a pünkösd vigyázatára szóló négy szent leczke és négy imádság rendje, mivel azokat a szertartásokat érinti előbb, melyek káptalanbeli egyházakat illetnek, a szerzetes egyházakbeli szertartások pedig csak utóbb, mellékesen jőnek, a miből nyilván következik, hogy a misekönyv nem lehetett kizárólag szerzetes rend tulajdona; míg az utána való szakasz, mely különösen magyar szentek miséiben gazdag, határozottan a benczésekre utal, szent Benedek, Keresztelő szent János, s más oly szentek miséinél fogva, kiket főleg ez a rend tisztel vala; sőt a halotti szertartás menete is, melyben a mi beszédünk és könyörgésünk szövege fenmaradt, szerzetes eltakarítására szól; mégis később oly könyörgések akadnak benne, mind a két nemre, melyeket a székes és falusi egyházak használtak, a mi megint érthetetlen. Különben e szakasz adalékai közt megvan a könyörgés latin eredetije és a beszéd latin példánya. Csak példánya, mert a magyar magasabb felfogással készült; azért inkább eredetinek, mint fordításnak vehető; a latin csupán a szónok lelke előtt lebeghetett

A codex végén, az utolsó szakasz előtt, a teljes misekönyvön kivül van még egy töredékes is, különböző szentekért való misekönyörgésekkel. E töredék egészen elüt a teljes misekönyvtől, mert nemcsak betűi nagyobbak és vastagabbak, de több oly szent miséje is fordul elő benne, mely ott nem található. Érdekes, hogy több oly szent nevét, kiknek tiszteletére a töredék könyörgéseket tartalmaz, a kalendárium vörös betűvel megjelöli, a mi arra vallana, ha írásuk és minden nevök megegyeznék, hogy ez a két darab egy helyen fogant. Az utolsó szakasz elegyes gyűjtemény: szent leczkék Ezékiel profétából, a Bölcseség könyvéből, János és Márk evangeliumából szent Hieronymus magyarázataival egyetemben, aztán könyörgések, melyek mai nap is ismeretesek és használatosak a római misekönyvekben, szerzőjük *III. Incze,* ki 1198-tól 1217-ig uralkodott. Előttük ez a jegyzet olvasható: »Has orationes composuit apostolicus et *dicit saepius.*« A mi arról tanuskodik, hogy a buzgó barát még a pápa életében írta be őket.

Már most Ocskay mindezek mérlegeléséből arra a megállapodásra jut, hogy a codex egyes szakaszai ritka régiséget árulnak el, például hangjegyei határozottan a XII. századból erednek: mind a mellett a misekönyv szerkesztése nem esett László király szentté avatása előtt; mert a reá vonatkozó bejegyzésben: »1192. Elevatio Ladislay B. S.« a két utolsó betű nem a beati és sancti rövidítése, az S. sem a B. gyors helyreigazítása, mintha a beiró barát a királyt előbb boldognak, aztán szentnek mondaná: hanem egyszerűen a *bis-sextilis,* a szökő év jelzése, melyet a két husvéti tábla soha sem feled el. A XIII. század elején már minden esetre közkézen forgott: s úgy látszik, hogy nem szólt kizárólag szerzetes rend, a benczések számára: de nem készült kizárólag valamely székes vagy falusi egyház részére sem, mert szembeötlő ellenmondásai vannak. Annyi kétségtelen, hogy oly helyen éltek vele, a hol *Keresztelő szent János egyháza, benne a szent kereszt oltára és* szent Margit kápolnája volt. De hol? Biztosan nem felelhet.[1]

Négy évtized mulva, 1877-ben, *Fejérpataky László* veszi újra a kettős kérdést taglalás alá. Fejtegetése szerint a codex adalékai közt a Halotti Beszéden és Könyörgésen kívül tagadhatatlanúl a legérdekesebbek a krónikai jegyzések és kalendáriumok,

[1] *Ocskay Antal:* Régi magyar nyelvemlékek. I. Buda, 1838. 73—104 l.

de az utóbbiak a kor meghatározásában alig jöhetnek számításba, mert nyilván régibb eredetűek, a hónapok orvosi tanácsai közül a februáriusi és a márcziusi még a XII. századból származik A krónikai följegyzések azok, a mik nyomra vezethetnek, köztük különösen a magyar királyok uralkodásának esztendő szerint való kimutatása, melynek írása alapvonásaiban egészen megegyezik a Halotti Beszéd és Könyörgés írásával, csakhogy valamivel kuszáltabb és rendetlenebb. Ebben a kimutatásban II. Endre 6 esztendeig uralkodik, így az összeállítás 1210-ben készült, minél a Halotti Beszéd és Könyörgés *kézírása* sem lehet koraibb. Igaz ugyan, hogy a Pray-codex a Nemzeti Muzeumban XII. századi kézirat gyanánt szerepel, hogy a Silvestre nagy Palaeographiája is annak vallja; de mind a két meghatározás Horvát Istvántól ered: a codex palaeographiai jelleme határozottan a XIII. századra mutat, a Halotti Beszéd és Könyörgés kézírása pedig egyenesen a *huszas* és harminczas évek közé esik. Fejérpataky mind a mellett valószínűnek tartja, hogy nyelvemlékünk mai alakjában valamely régibb, *talán XII-ik, vagy XI-ik századbeli szöveg másolata.* A codex helyére nézve meggyőződéseként csak az a közvetlen vonatkozás igazíthat, mely 1228. november 14-ről szól. A följegyzés előbb megemlíti, hogy *ezt az egyházat* Jakab, nyitrai püspök a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére e napon fölszentelte, aztán felsorolja a templomi ereklyéket, köztük a felső oltáron, in altari superiori a szent kereszt ereklyéjét. Ha tudnók, úgymond, hogy melyik volt ez a *haec ecclesia*, ez az egyház: a rejtvény rögtön meg lenne oldva? [1]

Békesi Emil. aztán szerencsésen reámutatott erre az egyházra, mely nem lehet más, mint a pozsonymegyei *Deáki* helység temploma. IX. Gergely pápa oklevele, melylyel a váczi és nyitrai püspököt a salaföldi szent Mária-egyház fölszentelésével megbízza és a Pray-codex fölszentelési jegyzéke, 1228. november 14-től egyugyanazon templomra vonatkozik: a templom czíme, fölszentelője és az ünnep napja mind a kettőben azonos. A salai föld pedig terra Sala, terra Wag, terra Sala supra Wag nem egyéb a mai Deákinál, a mint Ipolyi Arnold csaknem évről-évre szóló okiratokkal igazolja. Ide vezet az adat altare superius kifejezése,

[1] *Fejérpataky László:* Irodalmunk az Árpádok korában, Budapest, 1878, 17—21 l.

mert a deákibeli templom emeletes egyház levén, az emeleten felső oltára is volt; ide vezet a szent kereszt ereklyéjének kiemelése, melylyel a misekönyvbeli szent kereszt oltára éppen megegyezik; mert noha a följegyzés értelmében a felső oltárt Jakab, nyitrai püspök a szent György tiszteletére szentelte föl: de igen érthető, hogy ennek neve, az egyház szokása szerint, külön tartóban álló szent kereszt-ereklyéről, mint a legemlékezetesebb drágaságáról csakhamar átalakult. Ide vezet a codex benedek-rendi jelleme és a templom benedek-rendi volta, mert az a pápai levél szavaként a pannonhalmi monostor czelláinak, fiók-kolostorainak egyike volt. Ez fejti meg, hogy a codex helyi imáiban a Boldogságos szűz mellett Keresztelő szent János is gyakran szerepel, mert a benczések különösen tisztelik vala; s ez fejti meg, hogy a templomot a nyitrai püspök és nem az esztergomi érsek szenteli föl, a kinek egyházmegyéjébe tartozik, mert a szerzet az érseki hatóság alól ki volt véve, s a mostani érsekkel, *Róbert*tel erőszakossága miatt viszályban is élt. Ide vezet végre a codex halottas följegyzései közt egy név, a *Sukár* neve, ki nem valami jeles ember, de éppen Deákiban igen nevezetes. Ezt a Sukárt 1214—1239 között úgy emlegetik az oklevelek, mint pozsonyi várnagyot és deákibeli birtokost, kivel jogtalan foglalásai és rakonczátlan zaklatásai következtében a pannonhalmiak örökös pörben állnak. Jól mondja Békesi, hogy jelentékenyebb eseménynek, minő a boldvamelléki monostor leégése, híre messzi eljut: de az ilyen közönségesebb embernek halála csak rokonai és szomszédai körében marad ismeretes. Ez a megemlékezés nemcsak a codex deákibeli eredetének vagy használatának kétségtelen erősségeül szolgál, de annak a bizonyságául is, hogy az 1239-ben még az egyház kezében volt, sőt 1241-ben is, mert ebből a szomorú esztendőből följegyzi, hogy a kúnok[1] János feleségét megölték, *Sukár* feleségét elragadták . .

Ez a Deáki ott fekszik a mai Mátyusföld déli csúcsán, s már a pannonhalmi apátság legelső adományozott jószágai közt ott szerepel általánosabb Wág nevén. Ettől fogva két századon keresztül majd Wág, majd Wág fölötti Sala nevet visel; mig a XIII. század első felében, III. Incze okleveleiben, a Sala, vagy Salaföld emelkedik érvényre. Már 1103-ban áll a Boldogságos szűz Mária tiszteletére szentelt egyháza. A tatárjárás után, szinte fél-

[1] *Békesi Emil*: Figyelő, Budapest, 1877, 322—327 l.

századig, hallgat róla az írás, s a mikor 1296-ban újon megemlíti, *Monasterium Deakinak* nevezi. Tőszomszédságában van Taksony, régi kiváltságos egyházával, mely már a XIV. század elején érseki hatóság alá tartozik a főesperesi helyett; fél órányi távolságban tőle Sellye, IV. Béla korától, 1252-től a praemontrei rend kolostorával, mely hosszú ideig virágzik; körülötte palócz és orosz néppel, minek nyomai részint határai elnevezéseiben, részint az oklevelek adalékaiban mai nap is megkaphatók.

A deáki-monostori egyház emeletes egyház volt, szentély és kereszthajó nélkül, úgy, hogy mind a három hajója közvetlenül az oltárhajlékkal záródik, mintegy a legrégibb keresztyén bazilikák alakjában, a hogyan kisebb falusi román egyházaink a X. század óta a XIII-ik századig épültek. Benne minden a Benedek-rend hagyományos építési modoráról beszél. De a legérdekesebb tulajdonsága, mondja Ipolyi, hogy a templom boltozata és födele alatt egy más hármas osztályú egyháza van, a mi arra mutat, hogy *kettős* rendeltetésű volt: *monostori* és *plébániai*, a míg a földszinten a nép, a hívek isteni tisztelete folyt, addig az emelet a szerzetesek számára szolgált, nem lakásul, hanem buzgólkodásokra, miről az oltárhajlékok boltozata, a padozat költséges volta, az áldozásra szükséges szent edények tartó helye, a felső oltár fölismerhető nyoma, az egykorú falfestmények töredékei s az oldalfalak közlekedő nyílásai és űlő fülkéi nyilván tanúskodnak.[1]

A mikor mindezt ismerjük, a Pray-codex százhúsz esztendős tudományos kutatásának sok eddig eldöntetlen kérdése könnyen megoldódik. Igy kiegyenlíthetjük, a mit Ocskay Antal kiegyenlíteni nem tudott, hogy mikép van az, hogy némely misék benne szerzetes rendre, némelyek viszont plébániai egyházra utalnak? A deákibeli templom kettős rendeltetésű lévén, melynek földszintjén a hívek, emeletjén a szerzetesek számára szolgáltattak misét, természetesen misekönyvének is kettős rendeltetésűnek kellett lennie. Megértjük, a mit ő megérteni nem tudott, hogy miként van az, hogy a misekönyvbeli praeparatió püspök-mondotta miséhez tartozik, az öltözetek és diszjelek szerint, a püspöki áldások mégis mindenütt hiányoznak, mert a régibb időben, habár általánosan az apátoknak püspöki jelvényeket viselniök nem volt szabad, a mint

[1] *Ipolyi Arnold:* A m. t. Akadémia Emlékkönyvei. X. k. Pest, 1860. 11, 12, 15, 21, 23, 38, 39, 54, 59, 86, 87, 89 l.

ezt a codexben levő kánon is bizonyítja; némely királyi kolostorok, mint a benedek-rendiek, a pannonhalmi, pécsváradi monostor apátságai a magok alapító levelök szerint élhettek velök; a XII. század derekán éltek is.[1] A deákibeli kolostor pedig a pannonhalmi főapát fiókkolostora volt, hol maga is látogatóban, vagy perjel-helyettese cum eodem privilegio libertatis élhetett, hogy a pápai felhatalmazó levél ide találó kifejezésével szóljunk. Annyi bizonyos, hogy e misekönyv imádságaiban több helyen az apát szerepel, a mi nemcsak a deákibeli Mária-egyház benedekes jellemének, de a misekönyv nyolczadik szakaszának rendelkezésénél fogva is teljesen összehangzó, mivel ez a Proprium missarum de Sanctis a Boldogságos Szűz ünnepein kivül különös figyelmet fordít Keresztelő szent János tiszteletére, kinek születése ünnepét nyolczadával, valamint fogantatása és fölvétele napját megüli, aztán szent Benedek tiszteletére, kinek márczius 21-én és julius 11-én tart ünnepet, s általában ama szentek dicsőitésére, kiket különösen a Benedek-rend őriz vala kegyeletében. Mindez immár kétségtelenül megállapítható, s Deákival és a Benedekrenddel a legteljesebb összhangba hozható. A mellett azt is megértjük, egyszerűen és természetesen, a mit Horvát István oly önkényesen és erőszakosan magyarázott, hogy történeti följegyzései közt miként fordulhat elő Simon apát és Ponetus prépost? Nem kell azért Jászóra benedekes monostort építenünk, s ennek leégése után az újba praemontreieket telepítenünk, mert Deáki szomszédságában, tőle félórányi távolban, feküdt a *sellyei* praemontrei kolostor, s ha az irogató benedekes barát bejegyezte a maga apátjának halálát, igen könnyen bejegyezhette a szomszédja prépostjának elhunytát is. Országos eseményről, minő a boldvamelléki monostor elhamvadása lehetett, az ország bármily zugába, Deákiba is elvetődhetett a hír, hiszen szerzeteseink jártak-keltek országszerte, szanaszét. Sőt megértjük azt is, miként eshetett, hogy a taksonyi egyházat ugyanazon napon szentelték fel, mert itt nem a soroksári Dunaág mellett levő Taksony van szóban, hanem a *Deákival határos Taksony*, melynek régi kiváltságos egyháza ismeretes.[2] Sőt azt

[1] *Pauler Gyula:* A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1893. II. kötet, 755 l.

[2] *Pauler Gyula:* (A magyar nemzet történetében. Budapest, 1893. I. k. 662 l.) Ehhez az egyházhoz fűzi a Pray-codexet, de a legkisebb alap nélkül,

hisszük, alig tévedünk, ha az *abauji Széplak* helyett is ezen a vidéken, még pedig a Dunántúl kereskedünk, mert ennek a codexnek krónikája leginkább a Dunántul és a Benedek-rend eseményeiről értesül, melyekkel Deáki eredeténél és szerzeteseinél fogva szorosan összefügg. Tizenöt egyházi bejegyzése közt 7—8 egyenesen ide vonatkozik.[1] Valjon a codexbeli Széplak is, melynek egyházát 1143-ban az igen dicsőséges Géyza uralkodása alatt Martirius püspök fölszentelte, nem a *sopron*megyei vagy *tolna*megyei Széplak-é? Az ma is katholikus község, ez már csak puszta, de határában egy régi templom romjai mai nap is láthatók. Valjon nem ez a templom-é az a benedekes egyház, melyet Róbert veszprémi püspök, később esztergomi érsek a XIII. század elején elpusztított s belőle a szerzeteseket elűzte, kiket aztán kárpótolni tartozott. Ismernünk kellene a templom czímét, jellegét, történetét, hogy a kérdésre határozott választ adhassunk; valamint ismernünk kellene Martirius püspök életét, hogy ebben az időben melyik egyházi megyének élén állt, hogy azonos-e azzal a Martirius püspökkel, ki az ötvenes évek második felében esztergomi érsek vala, előbb pedig állítólag egri püspök? Mi csak a kérdést vetjük fel valamely későbbi kutató számára. Mert mindez a deákibeli misekönyvre és korára még bővebb felvilágosítást vethetne, mert valóban meglepő, hogy mily híven találnak a codex történeti jegyzetei a kor és templom történetével.

A deákibeli Mária-egyházra vonatkozó oklevelek 1241-el megszakadnak. Ebben az esztendőben *Uriás* pannonhalmi apát említi meg abban a panaszos folyamodványában, mellyel régi jogait keresi, ismét Vág fölötti Salai birtokának nevezve. Ez az utolsó évszám, mondja Ipolyi, figyelmeztet, hogy a *tatárjárás*

mert az a két oklevél, melyre hivatkozik, *egyetlen* szóval sem emlékszik meg a templomról és annak czíméről, fölszentelőjéről és a fölszentelés napjáról.

[1] Az 1019: Dedicata est ecclesia S. Adriani nem egyéb, mint a *zalavári* sz. Adrian-egyház; az 1038: Dedicatum est monasterium S. Benedicti pedig nem más, mint a *pécsváradi* sz. Benedek-templom. S így tovább. 1030: Gerardus episcopus ordinatus, a mint Gellért legendája is tanítja, a *bakonybéli* remeteségből lesz püspök. 1036: Maurus episcopus est effectus, a mint oklevelek is erősítik. 1047: Bonipertus episcopus obiit. Mindakettő állítólag *pécsi* püspök. 1074: Interficiuntur episcopi Gerardus et Modestus; ez *veszprémi* püspök, a mint Koller véli. 1195: Desiderius abbas depositus est; ki mindenesetre valamely benedekes kolostor apátja. 1199: Buda sacerdos obiit. 1200: Daniel presbyter ordinatur; a mi mindkettő valószinűleg csak helyi esemény lehet.

koránál vagyunk. Valószinűleg ez a hely is elpusztult, mert tudomásunkra neve mintegy ötven évig nem fordul elő. Mire megint először találkozunk vele, már nevét egészen megváltoztatta, — és lehet, hogy a vidék és helység képe is teljesen megváltozott, — sem nem Vágnak, sem nem Salának, hanem Deákinak, még pedig monasterium Deákinak vagy Deáki-monostornak nevezi az okirat 1296-ban. S ime, a mit Ipolyi csak sejtéssel, föltevés szerint állít, a codex második husvéti táblája adatokkal erősíti. 1241-hez, a mely évből a deákibeli templom utolsó oklevele szól, ez a bejegyzés van vetve latinúl: a kúnok János feleségét megölték, Sukár feleségét elragadták . . . . S ez a rövid, töredékes jegyzet szomorúan hirdeti, hogy a tatárjárás vihara itt is végig tombolt, hogy az országból kitakarodó bosszús kúnok öltek és raboltak e vidéken, talán a tatárokkal, talán maguk, mert a benedekes barát csak őket említi meg. Annyi kétségtelen, hogy ez a dúlás a deákibeli kolostort, egyházat, sőt a vidék egész képét sem hagyta érintetlenül: csak nagy csend után támadhatott megint új élet!

A Halotti Beszéd és Könyörgés nyelvének is van egy sajátsága, az egyedül jellemző hangtani sajátsága, mely Deákiból Dunántulra utal. Ez a *vel* rag *v*-jének magánhangzók között való elhagyása: *halalaal, kegilmehel.* Igy ejti ma is a *göcseji* nyelvjárás Zalavármegyében, a Zala, Válicska és Kerka folyók közén, csakhogy a hiatus miatt közbeszúrt *j*-vel: kegyelméjje, halálájje. Ilyen vonása a *világbele, nugulmabeli*, melyhez hasonlóképpen mondják ma is a Göcsejben: szobábele, pinczébele ment. A mi már most Deáki megállapításával, s a dunántúli földterülettel való összefüggésével kétszeres jelentőségre emelkedik, mert a Göcsej illetékessége könnyen elképzelhető. Nagyon meglehet, hogy a szerzetes író Zalából került Pannonhalmára avagy Deákiba; vagy a Halotti Beszéd és Könyörgés Zalában készült s misekönyvünk példánya a zalai eredetinek mása. Hiszen a mint az apáti törekvéseket feltüntető pannonhalmi, pécsváradi alapító oklevelek összetartozása a közös bevezetéssel bizonyítja, megvolt köztök az efféle összeköttetés.[1] Ilyen módon sok valószínűséggel kapcsolatot létesíthetünk legrégibb nyelvemlékünk s egyik mai nyelvjárásunk között.[2]

[1] *Horváth Mihály:* A keresztyénség megalapításának története Magyarországban. Budapest, 1878. 201—206.

[2] *Simonyi Zsigmond:* Magyar Nyelvőr. IX. 1880. 146 l.

Ám a códex keletkezése és használata helyének szerencsés megtalálása a Halotti Beszéd és Könyörgés kora tekintetéből is fölötte fontos. Mert noha e nyelvemlékünket mai irásának jelleménél fogva a régibb kutatás, Horvát István és Döbrentei Gábor vizsgálatainak eredménye szerint 1171—1183 közé tette, s az ujabb megállapodás Fejérpataky és Békesi érveinél fogva 1228-ra helyezi, vagy általánosabban a húszas évekbe: többen elismerik és kiemelik róla, hogy a XII-ik vagy épen XI-ik századi szöveg másolata lehet. Ime, Deákiban oly egyház használta, mely keletkezését föl egészen a keresztyénség megalapításáig viszi vagy viheti. Mert kétségtelen, hogy ha ez a Salaföldi Wág addig egyházzal nem bírt is, úgy 1001 után, mikor a Benedek-rendiek birtokába jutott, bizonyosan nem sokára valaminő szerzetesi laka és egyháza épült, melyben a pannonhalmi anyakolostorból ide a gazdaság művelésére kiküldött szerzetesek megszálltak, hol ajtatosságukat végezték, sőt a néppel isteni tiszteletet tartottak, s mint térítők, ha kellett, ezen a vidéken szorgoskodtak. Azért a század vége felé már, 1090-ben itt a szerzetnek igen jó gyümölcsös kertjei és kolostorai voltak, a mint sz. László okiratából értesülünk, mi nyilván arra mutat, hogy a kerteket a régóta ott lakó vagy térítő szerzetesek ültették és gondozták. Tizenhárom évvel később pedig II. Pascál pápa oklevéléből azt is tudjuk, hogy itt 1103-ban Sz. Mária-egyház állt, mely az egész XII. század folyamában ismeretes. Keletkezésének idejét ugyan nem bírjuk biztosan megállapítani: de Ipolyi előtt valószínűnek tetszik, hogy ha nem előbb, úgy legalább is azóta, a mióta e hely a benedekesek birtokába jutott, már állania kellett. Mert annyi bizonyos, hogy a XIII. század elején már annyira szűk volt, vagy éppen roskatag, hogy 1228 előtt javitani, vagy éppen újra épiteni kellett; s mint ilyen, újra épült vagy kibővített templomot szentelte föl Jakab nyitrai püspök a pápa felhatalmazásából. Igaz ugyan, hogy az oklevelek, melyekre hivatkozunk, csak az egyházat emlegetik, s a szerzetesi kolostort nem; de az ily helyek elnevezésében akkor és különösen a pápai iratokban a leglényegesebb volt az egyháznak megemlítése, melyhez tartozott nemcsak a szertesi majorság, de az egész birtok. Az egyház képezi tehát itt is voltaképen a hely nevét, mint az ecclesia S. Mariae de Wag vagy Sala folyvást használatos kifejezése mutatja; s a szerzetesek eleinte igen szerény lakásának vagy majorságának külön megnevezése nem volt szükséges, mikor a

helyet és egyházat úgy is birták. S midőn IX. Gergely pápa itteni czellájukat megemlíti, teszi azért, mert most épen az újon épült és felszerelendő egyház szorosabb meghatározására vala szükség, hogy *milyen jellegű;* mondja tehát következetesen, hogy az a főmonostor egyik szűk kolostorának egyháza: una sit de monasterii cellis; miből egyszersmind az is kitünik, hogy a szerzetesi laknak vagy cellának az új egyháznál jóval régiebbnek kellett lennie. S ha tekintetbe vesszük, hogy 1090-ben már oly híres gyümölcsösei és halastavai voltak a szerzetnek e helyen, hogy a királyi oklevél külön kiemeli, nem lehet kételkednünk azon, hogy tagjai itt laktak talán már azóta, mióta e kerteket ültették és nevelték, a mi néhány esztendő alatt meg nem történhetett: az idő igen sok valószínűséggel fölvihető 1001-ig. Az pedig kétségtelen, hogy a benedekes egyház szolgálatára benedekes papnak 1103-tól kellett itt laknia, mert a hol rendes templom állt, rendes isteni tiszteletnek is kellett folynia; s az az érdemes és dicsőséges rend, melynek nevéhez és munkásságához fűződik szent István után a térítés nagy műve, a magyar egyház megalapítása, csak a maga tagjára bízhatta azt.[1]

Ime, már most nemcsak valószinű és elfogadható föltevéssel, de hiteles és biztos adatokkal a Halotti Beszédet és Könyörgést oly egyházhoz köthetjük, melyről nyilván kimutatható, hogy szent István korától, de minden esetre Kálmán király idejétől, 1103-tól fogva fennállott és virágzott, melynek a szertartáshoz szükséges kellékekkel, s azok között kalendáriummal és misekönyvvel birnia kellett. Az egyházi élet és szolgálat e folytonosságánál fogva nem lehetetlen, hogy a Pray-codex egyes részei még a XI. századból erednek, hogy e Halotti Beszéd és Könyörgés eredeti szövege, ha nem is, a mint Döbrentei és Toldy gyanítja, még a szent István korabeli Szertartáskönyv maradványa, legalább, a mint Fejérpataky állítja, valamely XI-ik századi szöveg másolata; hiszen az az oklevelünk is, melyben a *ra-re* névrag *teljesebb* alakjában fordul elő, a XI. század közepéről, 1055-ből való: bár tővégi magánhangzóival azt bizonyítja, hogy tagadhatatlanúl koraibb, mint nyelvemlékünk, melyből ezek már eltűntek: de nem sejthetjük, hogy a leíró barát nem ujított-e rajta? Szláv kölcsön szavaira

[1] *Ipolyi Arnold:* A m. t. akadémia Évkönyvei. X. k. 1860. 21, 22, 32—36 l.

nézve sem érdektelen, hogy Deáki határában szláv népség lakozott, hogy a *milost, bratym, timnuc* még a keresztyénség első idejében, *az ó-szlovénből* jöttek át, eredeti alakjokban, minden illeszkedés nélkül . . .

. . . A százhúsz esztendős tudományos kutatás eredménye föltétlenül és kétségbevonhatatlanúl tisztázza, hogy a Pray-codex a deákibeli fiók-kolostor tulajdona volt, így a Benedek-rend kebelében keletkezett; föltétlenül és kétségbevonhatatlanul tisztázza, hogy legelső magyar nyelvemlékünk, a Halotti Beszéd és Könyörgés a Benedek-rend örök érdeme és örök dicsősége, így a magyar irodalmat az ő alkotása nyitja meg! S ez a Pray-codex a maga egészében mai nap is kiadatlan. Pedig egyháztörténeti és egyházrégészeti adalékaiban talán még igen sok érdekes és jelentős vonása lehet, a mi egyes részeinek keletkezésére és a nemzet közművelődésére világot deríthet. Aztán mennyit fejlett azóta a magyar palaeographia, mennyit különösen a magyar nyelvtudomány, mióta az utolsó beható vizsgálat részint a codex írása jellemével, részint magyar beszéde és könyörgése nyelvének elemzésével tüzetesen foglalkozott: most mindkettő mennyi új következtetésre juthat! Mindezek oly érdekek, melyek végre a teljes codex kiadását követelik. S e kiadásnak joga és dicsősége elvitázhatatlanúl azt a fényes és tiszteletre méltó rendet illeti meg, mely a magyar keresztyén szellemet először szóllaltatta meg sikeresen: mi örök büszkesége és örök emléke marad! E kiadásban, ha palaeographiai részére *Fejérpataky László,* egyháztörténeti részére *Czobor Béla,* a Halotti Beszéd és Könyörgés teljes feldolgozására *Simonyi Zsigmond, Szinnyei József* vagy *Halász Ignácz* vállalkozik, irodalmunk oly munkával gazdagúl, mely a mai magyar tudományosság magas színvonalához méltó lesz. A milleniumi nemzeti nagy ünnepre a Benedek-rend magának szebb emléket nem állithatna. Története a magyar keresztyén szellem hirdetésében és terjesztésében ragyogott: milleniumi emléke e szellem legelső diadalmas és dicsőséges megnyilatkozásának kiadása legyen! Ha pedig a rend bármi okból maga nem vállalkozhatnék reá, a közoktatási kormánynak kellene megvalósítani az eszmét. Csak annyi bizonyos, hogy ennek a munkának az ezer esztendő ünnepének alkotásaiból nem volna szabad hiányoznia!

SZÉCHY KÁROLY.

ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

— Első közlemény. —

I.[1]

Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1797. szeptember 13. született Káál helységben (Marosszék), hol atyja, Székely István, unitárius pap volt. Anyja Szabédi Szekeres Klára. Címeres nemes (armális) családból származott. E család alapitója Székely Boldizsár, kinek Joó Anna volt neje Báthori Gábor erdélyi fejedelemnek egy 1610. febr. 10. Görgény várában kelt oklevele emlitést tesz Székely Boldizsárnak Aranyos-Rákoson és Sinfalván levő birtokáról és primipilusnak mondja őt. Ennek fia, Miklós, nyert 1674. szeptember 2. címeres nemességet, melyre a költő, valamint székely voltára is, mindig büszke volt, bár a tények által nem igazolt túlzás, hogy neve előtt sohasem hagyta el nemesi praedikátumát.

Sándor, úgy látszik, gondos nevelésben részesült, mert atyja (sajátkezűleg irt önéletrajzában) panaszolja, hogy fia neveltetése sokba kerűlt. Székely István kitünő műveltségü és zenekedvelő férfiú volt; zenekedvét és hegedűjét költő fiára is hagyta, ki oly kitünően játszotta e hangszert, hogy Bécsben műkedvelői magánconcertekben Haydn egy miséjének előadásában maga is közre-

[1] A költő életének főforrásai (saját följegyzésein kivül): *Erdélyi Unitárius Püspök, Néhai Főtisztelendő Székely Sándor úr Gyászemléke,* irta Gyöngyösi István vargyasi unitárius pap. Kolozsvárt, MDCCCLII, 16 l., a főpásztor példás életének és áldásos működésének meleg rajza. — Toldy Ferencz, *Magyar Költök Élete,* 1871. II. 246—249. l., — és különösen Jakab Elek alapos czikke Székely Sándorról: *Figyelő* XIII., 1882. 161—183. és 262—276. ll. A fönti életrajzi vázlat ezen dolgozatokon, főleg Jakab Eleknek közvetetlen forrásokból merítő beható tanulmányán nyugszik.

működhetett. A költő egész életében nagy gyönyört talált a zenében és utóbb Ádám nevű fiát is megtaníttatta a hegedűre.

Székely Sándor 1814-ben, miután az alsó osztályokat Székely-Keresztúron, hol 1808 óta tanult, kitünően elvégezte, tógás diák lett Kolozsvárott; 1818-ban és 1819-ben az etymologisták köztanítóságát viselte és 1819. november 6-án kelt iskolai bizonyítványa szerint tantárgyai nagyobb részében kitünő volt. A következő évben, 1820. julius 18-án kelt felsőbb iskolai bizonyítványa szerint, ez év első felében a királyi lyceumban tanult jogi tantárgyakból kitünő vizsgálatot tett, de a második félévben csak julius 13-ig hallgathatta az előadásokat, mert a dicső-szentmártoni zsinat már julius 1-én akadémiára megválasztotta Székelyt, kinek tehát peregrinálásra kellett indúlnia.[1] Ez okból magánvizsgálatot tett, szintén kitünő sikerrel.

Az osztrák kormány elzárta ez időben a protestáns ifjaktól a külföldet és így Székely is csak Bécsbe mehetett, hol 1820. deczember 10-én megérkezett.[2] Az ágostai és helvét hitvallásuak cs. k. theologiai tanintézetének albumába 1821. április 3. írta be magát. A nagy császári székváros eleven, pezsgő életével és szokatlan zajával természetesen nagy hatással volt a félreeső székely helységek csendjéhez szokott fogékony ifjúra, a ki »mindamellett úgy képezte magát, mint egy idegen sziget madara, mely bármi czifra kaliczkában van, szirtos hazája felé fordúl énekelni.«[3] Tanúlmányait itt is kitünő sikerrel végezte, mire 1822. május 21. elhagyta Bécset. Az erdélyi unitáriusok főtanácsa már 1822. jan. 21-én kinevezte őt tordai papnak, és Székely ez állomását három nappal junius 6-án történt haza érkezte után elfoglalta.[4] A papi

[1] Azaz be kellett járnia az erdélyi unitárius vallásközönséget, hogy hazájával és hitsorsosaival megismerkedjék és ezek őt megismerjék. A hívek és egyházközségek ily alkalommal tehetségök szerint pénzzel is segítették a peregrinálót, hogy valamely külföldi egyetemre mehessen. Jakab Elek szerint ezer forintnál mindig több gyűlt be ez úton. Székely julius 29-től november 18-áig járta be Erdélyt.

[2] »Deczember 10-én 9 órakor léptem be legelébb Bécsbe, három egész heti éjjeli nappali jövetelem után«, írja 1821. január 30. Bécsben kelt levelében.

[3] Ugyanazon bécsi levelében, melyet a tordai *Aranyosvidék* 1893. okt. 21-én 43. számában tett közzé.

[4] A *Munkák*ban (l. alább) a *Diorniász* másolata után a következő bejegyzés olvasható: »Laktam akkor Bécsbe felérkezvén a Landstrassén Gärtnergasse No 12 im 1. Stock. — 1820. X-ber 10-én vasárnap érkeztem Bécsbe.

vizsgálatot mint tordai pap a szabédi zsinaton tette le, mire fölszenteltetett. Az 1823. julius 9-én kelt püspöki rendelet végleg megerősítette őt hivatalában, miután ez évi julius 4. a bágyoni zsinat őt egyúttal a gymnasiumban a theologia, görög és német nyelv tanításával is megbízta volt. Itt majd egy évtizedig működött, 1830. augusztus 22. óta egyúttal mint a gymnasium igazgatója,[1] mire a nyárád-szent-lászlói zsinat őt 1832. augusztus 23. a történelem és hittan tanárává Kolozsvárra helyezte át, hol azután szept. 1-je óta a hittant, valamint a héber és görög nyelvet tanította. A következő évben az ürmösi zsinat Székelyt Molnos Dávid egyházi főjegyző mellé segéddé nevezte ki, 1836-ban pedig igazgató tanár lett és az maradt 1838-ig. Ez időben földrajzot, időszámítástant, egyetemes és hazai történelmet tanított. A tordai zsinat 1838. augusztus 22-én egyházi rendes főjegyzővé, 1843. október 9-én, Székely Miklós püspök elhúnytával, püspöki helyettessé, 1845. aug. 24-én pedig a homoród-almási zsinat püspökké választotta meg.

Székely meghalt 1852. jan. 27. püspöki körútja alkalmával Maros-Szentkirályt. Sírja Kolozsvárt az úgynevezett Demeter-kertben van.

1822. május 21-én hétfőn indúltam ki Bécsből haza. Pünkösd szombatján Pesten voltam, első napján is, másodnap jöttünk. 1-a junii Kolozsvárra jöttem 4 óra tájt, 6-ra Tordára, 9-a béköszönték.«

[1] Ez időben Székely 1831. április 24. a tordai unitárius gymnasium anyakönyvébe, mint az intézet igazgatója, a fennálló szokás szerint, maga sajátkezűleg a következőkben jegyezte be életrajzát: »Született 1797. szept. 13. délutáni 1 órakor. Atyja Aranyos-Rákosi Székely István, akkor káali unitárius pap és marosközi esperes helyettes volt, anyja Szabédi Szekeres Klára. 1808. szept. 1. ment tanúlni a székely-keresztúri középtanodába, hol hat évig tanúlt s 1814. szept. 1-én ment ki a kolozsvári főtanodába (Collegium); a philosophiai és theologiai tudományokat öt év alatt végezte. 1819. november 1-én a kir. Lyceumban a törvényt kezdette tanúlni s egy év múlva 1820. november 17-én az unitárius egyház pap- és tanárjelöltté választván: annak költségén külföldi egyetemekre ment, honnan 1822. május 21 én indúlt vissza, jun. 1-én érkezett Kolozsvárra, 6-án Tordára, hová már korábban pappá neveztetvén ki, jun. 9-én bé is köszöntött; mint pap 1823. jul. 4-étől fogva, a bágyoni zsinat végzése következtében, a gymnasiumban is tanította a theologiát, görög és német nyelvet 1830-ig. Ez évi augusztus 22-én a dombói zsinat addigi tanár Abrudbányai Szabó Sámuelt — a 70 éves öreget — a theologia tanáraúl Kolozsvárra rendelte áthelyeztetni, helyébe őt a gymnasium igazgató tanárává választotta, de ő e mellett a papságot is folytatta 1831. április 24-ig. Két neje volt, az első nemes Csipkés Erzsébet, Csipkés Albert leánya, kivel három évet élt, a második Nagy Rozália. Dominus Protector meus.« Közli Jakab Elek, id. h. 167. l.

Három neje volt: Csipkés Erzsébet, kivel három évig (1823—26.) élt; — Köpeczi Nagy Rozália, kit 1828-ban vett nőül és ki 1835-ben halt meg; — és Hincs Zsuzsánna, kivel nyolcz hónappal második nejének halála után kelt össze és a ki még ma is él. Ádám nevű fia (szül. 1840.), Kolozsvár városának szenvedélyes régiségbúvár levéltárnoka, 1892-ben halt meg.

II.

Székely Sándorral, Toldy állítása (id. h. 247. l.), de a költőnek saját nyilatkozata (l. Döbrentei Gáborhoz írt epistolájat) szerint is, a magyar költészetet Döbrentei Gábor kedveltette meg. Költői művei a lyra és az epika körébe esnek. Amazok a régiebbek: első dalai és ódái 1814-ből, tehát 17 éves korából valók;[1] az utolsókat valószinűen 1820-ban (talán csak egy-kettőt 1827-ben) írta. Most, 1820-tól 1830-ig, epikai alkotásokkal foglalkozik, mire a költészettel teljesen szakít és tanári működésének igényeihez képest történeti műveket részint fordít, részint átdolgoz, közben néhány értekezésben megpróbálkozva az önálló tudományos kutatással is.

Művei részben nyomtatásban, részben kéziratban maradtak reánk.

Lássuk elsőben lyrai költeményeit.

Ezek közűl a költő életében tudtommal mindössze csupán a következő öt jelent meg nyomtatásban:

1. *Az Ember,* Erdélyi Múzeum 1816. V. füzet, 138—141. l. (a *Munkák*ban is).

2. *Döbrentei Gáborhoz* epistola, Hebe, 1823. 62—64. l., hol keletkezése 1818-ra van téve.[2] A költőre legjellemzőbb részlete:

S Te, oh, Hazám hívérzelmű szülötje!
Utat mutattál a szabad menésre.

[1] Toldy Ferencz (id. h. 247. l.) tehát alaposan téved, midőn azt állítja, hogy Székelynek, Döbrenteihez intézett epistoláján kivül, »első kisérletei közül nem birunk semmit.«

[2] Ez epistola bajosan azonos Székelynek azon költeményével, melyet Kazinczy Ferencz említ *Töredékek* cz. gyűjteményében: »Székely Sándor kolozsvári unitárius deák szonettje 1817-ből tulajdon kezével aláírva ily czím alatt: Székely Sándor Döbrentei Gáborhoz.« Egy szonettet csak nem lehet ily hosszú epistolával összecserélni.

A hív Nagyoknak szívét feltüzelted,
És honni lantot nyújtál Ifjainknak,
S ohajtva intéd őket zengeni.
Felvonja húrját már a Lantverő,
S szokatlan Ének zengedez körűle.
Almélja büszke Ifjait a Koros,
A szebb Jövendő képén elmerűlve.
Példádra ébredt bennem is hevem.
Láttam ragyogni éltető sugárod
És lángba lobbant keblem gerjedelme.

3. *Vinvela halálára,* szonett 1821-ből, Hebe, 1825. 221. l.

4. *Kisfaludy Sándorhoz,* Magyar Kurir, 1822. III. sz. 24. l. Közli Jakab Elek is (id. h.), még pedig, kétségtelenül valamely tévedés vagy sajtóhiba alapján, »a Magyar Kurir egy elzüllött 356. lapjáról.« Kisfaludy Sándor nagy befolyást gyakorolt Székely későbbi epikájára; azért közlöm az egész költeményt:[1]

Téged látni napkeletről
Merengeni nyúgotig,
És zengeni hév delekről
Éjszaki jég-sarkakig:
Ha lelked nagy erejében
Teremtni kezd méjj egében,
S teremtésit egyedűl
Végzi, nyugszik és örül.

Aurorától halottam én,
Egy halandó kérdeze:
Van-e Himfy honnyod egén?
És Auróra könnyeze.
Az Istenek lehajlának
És Himfyre hallgatának,
S gáncsolák a Teremtőt,
Hogy Magyarnak adta őt.

[1] Megjegyzem, hogy Jakab Elek módosította, javitgatta Székely Sándor költeményeit, melyeket sokat idézett becses tanúlmányában lenyomatott. Saját közléseim és idézeteim természetesen híven adják a költő szövegét, csupán lényegtelen helyesírási bogarak mellőzésével.

Voltam Hazám mezejében,
Szép Nemzetem együtt volt.
A Nemes Nép közepében
Méjj csendben Himfy lantolt,
Pap sietett oltárára;
Vitéz szaladt védfalára;
Az anya-szív lángot vét,
És bíztatja gyermekét.

Forrott a Nép, — minden ége,
Meggyúladott egy Haza.
A Férj ölén Felesége
Eltanult Dalt hangoza;
Végzi s újra ellantolá,
S Kedvesére rácsókolá.
Ez — Ellenje nem vala,
Karddal ködöt vagdala.

Ölébe dűlt Lánykájának
Az Ifju és lelkesült,
Mint Júba Oroszlánjának
Keble buzgott és feszült. —
Ószöregek könnyezének
Őstetteket regélének, —
A gyenge kéz reszkete
S Kardját sírva tette le.

A Te lelked Nemzetemé
Szép Nemzetem lelkedé.
A Lant bája Hunn-földemé,
Te Istené s Hölgyedé.
Tartsd meg Isten Himfy földjét,
Lantos Himfyt és hív Hölgyét,
A Nemzetet s törvényét,
És királya szent fényét.

5. *Gróf Bánffi Györgyhöz.* Magyar Kurir, 1822., VI. sz., 48. l. e bevezetéssel: »Erdélynek Bécsben nagy számmal lévő fijai közönségesen elérzékenyedve hallották azon szomorú tudósítást, mely szerént a szélesen kiterjedett Monarkhiában Fő-Kormányozói

Méltóságban lévők közt, nagyérdemű Nesztor, Erdélyi Királyi Gubernátor *Lossonczi Gróf Bánffi György* Úr Ő Excellenciája közhasznú élete véletlenül érkezett súlyos nyavalya által veszedelmeztetik. A milyen méltó volt az ebbéli fájdalom, éppen oly nagy öröm töltötte el közönségesen a szíveket, hivatalos tudósításból is értvén, Ő Excellenciájának jobbanlétit. Hazánk javáért, Nemzetünk dicsőségiért, nyújtsák is az Egek ezen jó Atyának becses életét! Mely szíves óhajtást egyik igen érdemes nemzeti tag következendő rendekben fejez ki:

Mint régen Ammon őr-jegenyéje az
Isten jelen nem létiben a liget
Szent háza mellett szélvészekkel
Perlekedett s rebegének a fák; —«

stb. még kilencz versszak, melyek közül mint kiválóan jellemzőt, csupán a 4-diket közlöm még:

Eként riadt, és reszkete Nemzetem
Irtóztatá benn a szomorú lakót
Nagy holtod, oh nagy Bánffi, jó s bölcs
Aureliussza nemes Hazámnak.

Kéziratban maradtak[1] és az erdélyi unitárius egyház birtokában levő negyedrétű kötetben[2] igen gyarló másolatban össze vannak írva:

1. *1814-ik Esztendőbeli uevezetes Győzedelem után a szövetséges seregeknek a Frantziákkal kötött örvendetes Frigy-Kötéseket tapsoló Kalliope.* Hat versszak. Aláírva: ‚Alexander Székely dimidii anni Phylologus diebus septembr.' — Mutatványúl közlöm első versszakát:

[1] Nem lehetetlen, sőt igen valószínű, hogy e ‚kéziratban maradt' költemények közül több szintén megjelent nyomtatásban, még Székely életében, erdélyi vagy magyarországi lapokban vagy almanachokban, eshetőleg a szerzőnek neve nélkül. De ez irányban folytatott kutatásaim (részben a korabeli folyóiratok hozzáférhetetlensége miatt is) nem vezettek eredményre.

[2] E kötet hátlapján: *Székely Sándor Munkái.* — E kötet alább mindig *Munkák* czímmel van idézve.

Cynthuson Titán örömét ki lötte,
Brimo lábához saruit kötötte,
Gargafe szentelt mezejét kerüli,[1]
Innepit üli.

2. *J. B. F. Emléke.* 1814. 3-a Januaris. — Nyolcz alkaeuszi versszak.

3. *Akontius Cydippéhez.* (Ovidius Heroidumából). — Distichonok. 1816. decembris 28. — Bekezdése:

El ne riadj levelemre! nem esküszel ujra meg itten.
Egyszer elég hitted nékem igérni magad.
Olvasd el, s bágyadt Tested fájdalma oszoljon,
Mely ha gyötör téged, tör, gyötör engemet is.
Mit pirosul ortzád! mert[2] gondolom újra, miképpen
A Templomba minap, vérbe borúlva vagyon,
Öszvekelést, eskütt Frigyet, nem vétket óhajtok,
Egyik, mint Férj, nem buja szeméremölő.

4. *Az igaz Nemesség.* 1816. 22-a Decembris. — Hexameterek.

Külömb nemű magyar versek, készítgettem —816. esztendőben címfelírattal következnek:

5. *I. Oda. A tél.* Közli Jakab Elek, id. h. 176. l.
6. *II. Oda. A tavasz.* Közli ugyanaz u. o. 177. l.
7. *III. Oda. A jó hazafi.* Hat sor.
8. *IV. Oda. Az ártatlanhoz.* Hat sapphói versszak.
9. *V. Oda. A magyar vitéz.* Négy alkaeuszi versszak.
10. *VI. Oda. Az Isten.* Közli Jakab Elek, id. h. 177. l.
11. *VII. Oda. A szerető.* Három alkaeuszi versszak.
12. *VIII. Oda. Pax cum Gallis.* Öt latin alkaeuszi versszak. Az első:

Jam nostra plaudit Dacia et explicat
Frontem serenam. Sic maris aequora
Cadente vento conquiescunt,
Tale nitet sine nube coelum.

[1] Gargafe vagy Gargasze Brimonnak vagy más neven Dianának szentelt mulató hely. (Székely jegyzete. A költő a többi versszakokban is bőven alkalmazott mythologiai képeket és neveket szintén magyarázgatja ily jegyzetekben.)

[2] Kétségtelenül *mely* olvasandó.

Közvetlenül utána ugyanez magyarúl: *A béke.* Ebből az első versszak:

Örvendez Erdély, fellegeit veri
Bús homlokáról; így nevet Otczeán
Eol dühétől csendesedve
Így mosolyog kiderűlve Duusz.

13. *IX. Oda. Az ősz-kor.* Három versszak.

14. *X. Oda. A poësis.* Distichonok.

15. *XI. Oda. A magyarokhoz.* Közli Jakab E., id. h. 165. l. Székely irányára és felfogására jellemző e hosszú költemény befejezése:

Küldjetek, oh Magyarok! hős éneklőket a büzhödt
Várna s Rigómezejére, szedessétek ki vezértek
Csontjait, országtoknak örök vesztét e megesküdt
Ellenségeitek gyűlölt honából — örökké
Voltak Akhilleseink, soha sem zengették Homérink,
Hőseiket leveretve hagyák s vérekbe' felejtve
Éneklő nélkül sírták el kardos atyáink!
Töltsétek vedrekbe vezéreiteknek eloszlott
Hamvait és elegyítve keserveitekkel utóbbi
Őseitek lelkébe csepegtessétek örökké
Emlékül, — valameddig egek, leendenek ők is.
Ők értünk megvívtak, ők alkottak először
Talpkövet országunknak, övék a spártai hívség,
Mely meghalni tanúlt, hogy örökjeit élni tanítná,
Isteni árnyainak dőlvén hűvébe pihenni
A kertnek, melyet gondos kertésze falakkal
Környezvén, tapodó vadtól nem félti virágit.
Olt, öntöz, gyomlál asszút s újabbakat ültet,
S víg vendégeit idvezítő illattal elönti,
Isteni honyunknak, melyet pánczélos atyáink
Alkottak számunkra, szelíd csendébe' riasztó
Dob s idegen Duló nélkül békével elélni
Csendes időnk korait, — mely Isten ohajtana többet?

Igazat adok Jakab Eleknek, midőn (id. h. 167. l.) azt találja, hogy »e szellem vezeti *Zalán futása* írójának költői lelkét«; de további megjegyzése még bizonyitásra szorúl, hogy t. i. e költemény, »a mint különösen (Székelynek) Toldyval folytatott

levelezései mutatják (?), aligha kortársai előtt ismeretlenül rejlett író asztalán; be volt hihetően küldve bírálatra, s bár nem jelent meg, ismerve lehetett az akkori tudósok által és hatást gyakorolhatott a rokon költői műfajban dolgozókra.«

16. *XII. Oda. A tudóshoz.* Közli Jakab Elek, id. h. 178. l.

17. *XIII. Oda. A patak.* Nyolcz rímes versszak. Az első:

Tsendes patak! habjaidba
Képzem éltem habjait,
Tajtékozó zajjaidba
Látom sorsom zajjait,
Csörgésedből hallgatom ki
A bús szív sérelmeit,
Habjaidból olvasom ki
Epedő keserveit.

18. *Az élet boldogsága.* Tizenhárom rímes versszak, tele tömve mythologiával. Az első:

Mit mívelsz, Sylván, e kies berekbe,
A mikor Ceres a heves berekbe
Izzadoz, fáradt keze jár a sarlón
S ömled a tarlón.

Az utolsó két versszak tartalmazza a költemény alapgondolatát:

Ti pedig, gyilkos viadalmi Sántzok!
Vérmezők, Mavors hevítette lántczok!
Bontsatok sátort! Sokat áldozott már
A magyar oltár.

Mennyetek! Távozzatok honyhelyünkről,
Bontsatok sátort, ti! ti! környeinkről!
Jöjj el, áldott Csend! kebelünkbe zárunk,
Jöjj ide, — várunk!

19. *Pan és a juhász.* Hét sapphói versszak. Közli Jakab Elek, id. h. 176. l.

20. *Pásztori rövid versezet. Hat lábú Deákos versek. Lycidas.* Hexameterek. Bekezdése:

Enged a dér, a mord Boreas fuvalmai szünnek,
Játszva lebeng Zephir, Palesz puha szőnyege fedzi
A zöld oldalokat, laurus koszorúzta Cithaeront.

Kárpitos ablakain Phoebus mosolyogva tekintget,
Flora nevet, Zöldeny Cloris felvette palástját stb.

21. *Halotti Ének.* Két rímes versszak:

Partot ért sorsomnak sajkája,
Omladok a semmiségbe.
Semmisít a halál órája,
Már térek a mord renyeségbe.
Semmisülök, romló testem
Szerént sírba estem.

Im a gyászos végzetek fonttja
A senyvedő testiségbe
Sárházunkat egyaránt rontja
És terít a bús semmiségbe.
Úgy van, de lelkemre nézve
Laurus van intézve.

22. *A poesis és a poeta.* Distichonok. A görög és római költők dicsőítése után áttér a hazaiakra. Közlöm az utóbbi részletet, mely egyúttal a költemény vége, mert megismertet Székely mintáinak egy részével:

Hát te, magyar tűz lelkesítette Thalia, avulsz-e?
A mohos éveknek súllyos igája miatt?
A Feledékenység mélly zűrzavarába merűlsz-e?
Nem, soha! nem! miglen tart Heliconi tüzed.
Nem valamig tüzel isteni tűz hevítette *Barotzid*,
Délre jutott egeden míg *Szabó* fénye ragyog.
Nem borul éjbe napod, míg *Gyöngyösi* festi Keményét
Virgil ecsettyével — nem borul éjbe napod.
Míg harczol *Dugonits* vagy bájoló *Berzsenyi* lantja
Orphét játsz a magyar *Rumpla* virányi felett.
Berkeid ömlednek, míg *Linusi Dayka Kazintzit*
Tiszteli, tartja karon víg ölelési között.
Méltosan! zöldelsz Magyar *Aoniának* határa,
Dísz körek, ujj ernyők, szűz *Helikoni* mezők.

*

Bölcs Apoll! Parnass hevesitő Napja!
Fénytelen pennám Helikoni fajját
Melly tsekély ámbár, de Minerva szűlte,
Néked ajánlom.

23. *Tiszt. Professor Sylvester György úr béköszöntésére készíttetett Énekecske.* Két tizenkét soros rímes versszak.

24. *A szerencse állhatatlansága.* Tizennyolcz párosan rímelő sor. Közli Jakab Elek, id. h., 176. l.

25. *A hazafi.* Közli ugyanaz, id. h. 178. l.

26. *A patak (1817).* Közli ugyanaz u. o. 181. l.

27. *A szerencse (1817).* Öt sapphói versszak.

28. *Anxietas vitae.* Öt latin alkaeuszi versszak.

29. *A mezei csend. (Poetai andalgás. Április 1818.)* Közli Jakab Elek, id. h. 179. l. (Részben igen elütő szöveg.)

30. *Az én kívánságom.* Huszonkét anakreoni rímetlen sor.[1]

31. *A rény mivolta.* Három sapphói versszak.

32. *Az elnyomott rény.* Két sapphói versszak.

33. *Az ártatlan.* Öt sapphói versszak.

34. *A magahittség.* Öt sapphói versszak. Az első:

> Kit nem a belfény tüzel és világít,
> Bár mutatkozzék felemelt hellyekről,
> Nem ragyog méltó neve, tsak piroslik
> Léha világa.

35. *Egy 80 esztendős földmives utolsó szava.* (1820.) Közli Jakab Elek, id. h. 183. l.

Végül közli Jakab Elek (id. h.) még a következő darabokat, melyek nem foglaltatnak a *Munkák*ban:

36—38. *Szonettek 1818-ból:*

a) *Kazinczy Ferenczhez* (Kazinczynak ily feliratú gyűjteményéből: ‚Versek hozzám.' Kazinczy sajátkezűleg írta rá: ‚Aranyos-Rákosi Székely Sándor, unitárius deák, most tordai predikátor').

b) *A bálványozó szerelem. Sonett.* (Székelynek 1827. november 6. Toldy Ferenczhez írt levele mellett.)

c) *Nádasdy Tamás Buda várához.*

39. *Emlékkönyvbe. Ponori Thewrewk Józsefnek.* Kolozsvárott 1819-ben.

40. *Az új Abelárd.* (Székelynek 1827. november 6. Toldy Ferenczhez írt levele mellett.)

[1] Itt következik egy rövid prózai elmélkedés az ifjúságról e kelettel: *19-a Mart. 1820. estve Naphaladtán,* — s a következő lapon: *Himfynek némely daljai* czímmel 23 Himfy-dalnak első sorai.

Ezek Székely Sándor összes lyrai költeményei, melyekről tudomást szerezhettem. Valószinü, hogy a korabeli almanachokban még több dala vagy ódája van, de neve nélkül, s így ezeknek kimutatása eddigelé legyőzhetetlen akadályokkal járt. Megjegyzem még, hogy Székelynek az *Unitárius Énekeskönyv* reformjában (1837.) is döntő része volt. Toldy szerint (id. h. 248. l.) az énekes könyvet »gyökeresen átalakította: sok szép régi éneket kihagyva, újakat dolgoztatva s az egészet másképp rendezve, mi által az becsben aligha nyert.« E munkássága szakértő oldalról megérdemelné a behatóbb vizsgálatot.

Toldy Ferencz 1827. október 10-én kérdést intézett költőnkhöz, hogy mik passiói? minő írókat szeret és olvas gyönyörrel? Székely e levélre még azon évi november 6. felelt: »Mit írjak gyönyörködtetőbb könyveimről és uralkodó passióimról? . . . . . Homért és Virgilt mások felett szeretem, különben pedig minden nemzet epikusait. Az eposzi kürtöt adta nekem inkább a természet, de a szelíd lanttól sem fosztott meg.«

Székelynek igaza van epikai erejének hangsúlyozásával, de már lyrai tehetségét bizonyára, bár elég szerényen nyilatkozik, egy kissé túlbecsüli, mert a természet csakugyan megfosztotta a ‚szelíd lanttól'. Székely nem lyrai tehetség. Dalaiban semmi természetesség és közvetetlenség, ódáiban semmi erő és fenség, elégiai költeményeiben semmi mélység és hangúlat. A lyrában ő tisztán utánzó, főleg Horatiusnak, utóbb Berzsenyinek csekély hivatottságú utánzója, de fölismerhető Klopstock és Kisfaludy Sándor hatása is.[1] Egymás mellé rakja a mintáiból vett képzeteket és képeket, de sehol egyéni jelleget nem kölcsönöz költeményeinek. Jellemző, hogy igazi szerelmi dala nincsen; költeményei legnagyobbrészt annak a félig tanító, félig reflektáló iránynak halvány termékei, mely a múlt század végén és jelen századunk első tizedeiben

[1] Érdekes e tekintetben a költő fiának Jakab Elekhez intézett levele, melyből ez (id. h. 175. l.) a következő részletet közli: »Néhai idvezült édes atyámnak kedvencz könyvei voltak Homér pergamentbe kötve, Horatius és egy elavült Virgil, továbbá Klopstock Messiása, Berzsenyi versei stb. Ezeket annyira féltette, hogy mikor mint tudnivágyó kis gyermek, kinek a rajzhoz nagy kedvem volt, könyvtárában képeket kutattam, mindig figyelmeztetett, hogy ezen drága könyveihez ne nyúljak. Azokból egész helyeket mondott el nekem magyarúl s szépségökre, szívemre mély hatást gyakorló magyarázatokkal figyelmeztetett.« — Klopstock hatása különben Székely epikai dolgozataiban is felismerhető, legfeltünőbben a *Mohács* czimüben (l. alább).

annyi nagy hangú, költőietlen, hideg és üres verselménynyel árasztotta el a magyar irodalmat is. Nagyon is természetes, hogy Kisfaludy Károly nem vette be Székely lyrai költeményeit *Aurorá*jába, mert e költemények egy letűnt kornak és túlhaladott ízlésnek voltak épen nem kimagasló termékei. És költőnk e darabjaiban az alakra és nyelvre sem fordított kellő gondot: verselése általában igen gyenge, nyelve majd köznapi, majd dagályos. Nagyon gyorsan dolgozott (pl. a *Viennіász* huszonöt énekét két-három hónap alatt írta!) és, úgy látszik, nem tartotta szükségesnek, hogy a hevenyében papirra dobott verseket és versszakokat gondosan revideálja és javítgassa. A lelkes hazafi, a gondolkodó fő, a nemesen dobogó szív sokszor szólalnak meg költeményeiben, — de hiányzik a magasabb röptű képzelet, a költői hang és hangulat, a tartalmi és alaki befejezettség. A magyar lyra történetében nem követelhet magának helyet Székely Sándor, még mint korának hangulatait vagy irányait jellemző egyéniség sem; — annál kiválóbb helyet foglal el a hazai epika fejlődésében, mert ‚az eposzi kürtöt' csakugyan megadta neki a természet.[1]

III.

Székely igen termékeny volt az epika terén, de csak kevés műve jelent meg nyomtatásban és több epikai munkája teljesen elveszett vagy lappang. A költőnek következő epikai dolgozatairól van tudomásom:

1. *A kenyérmezői harcz.* Hős költemény öt énekben. ‚Próba 1817. Egy ének kész', írja Toldynak első levelében. E műnek semmi nyoma.

2. *Luiziade.* Fordítás (Camoensből) 1818-ból. Első énekét késznek mondja, de ez is elveszett.

3. *Viennіász* XXV énekben, 1821-ből, alkaeuszi versszakokban, mely saját szavai szerint ‚jobbítást vár', azaz: nem sajtókész.

[1] A *Munkák*ban — ‚Székelyek letelepedése. Hősi költemény' czímmel — a következő megjegyzés olvasható: »Honnan jön elé nékem oly gyakran a vért és háborúkat szerető Músa! édes nekem vitéz hősek tetteit megzengeni vagy zúgó folyamok partjain az estvély alkonyában vagy erdőkön lengő fák közt, midőn a szelek csendesen lebegtetik a gajjokat, vagy illatos virágú mezőken, ha pásztorok é pásztornék gyűlnek öszve, hallgatni az édes éneket. Lelkem örömben dereng; édes nekem, hogy nagy nemzetem van s nagy viadalokat vitt és hogy Elői dicső tetteket hagytak emlékül a gyúlongó Unokáknak.«

Ennek egy éneke (a XIV-ik), részben javitva, illetve módosítva, *Rege Bécs ostroma idejében 1693.* czímmel megjelent a *Hébe* 1824-iki évfolyamában, 57—65. l.[1] E részlet megvan a *Munkák*-ban is. Ez eposzra czéloz Székely a *Mohács* bekezdésében (tehát 1828 előtt) is. L. alább.

4. *A székelyek Erdélyben,* hősi költemény három énekben, hexameterekben, 1822-ből. Megjelent a *Hébe* 1823. évfolyamában. L. alább.

5. *Mohács.* Hősi költemény négy énekben, hexameterekben, 1824-ben Tordán írva. Megjelent: *Koszorú, Szépliteraturai Ajándék a Tudományos Gyűjteményhez.* VIII. 1828. 33—55 l., aláírva: *Rákosi Székely Sándor.* — E költeményt említi Székely Toldy Ferenczhez írt első levelében ‚Mohácsiász' czímen, ‚mely egészen kész' és néki ‚mindegy, akárhol és miként jelenjék meg.' A következő levélben értesíti Toldyt, hogy e művét postára adta, az ‚Auróra' számára, — de Kisfaludy Károly, úgy látszik, nem volt megelégedve vele, és Toldy a ‚Koszorúban' nyomatta ki. — Az eposz bekezdése:

Zengjed Múzsa Mohács mezején Magyarok romlását!
A had elintéző szent Isten itélete rendét,

[1] Ezt már Toldy Ferencz részben helyesen sejtette, midőn (id. h. 247. l.) kérdezi: »Vajjon nem ennek (a *Vienniász* cz. eposznak) epitomizált mignonja-e a szövegben felhozott és szintén alkaeusi versszakokban írt ‚*Rege Bécs ostromából*'?« — míg Jakab Elek (id. h. 269. l.) nem meri e kérdést eldönteni, mert nem férhetett a *Hébe* 1824-iki évfolyamához.

A *Vienniász* e XIV. énekének javításait legegyszerűbben föltűnteti egy kis mutatvány. Ime ez éneknek első három versszaka a költőnek eredeti kéziratából, — [ ] közt a *Hébe*ben megjelent szöveg változataival:

Éjj van s az elhúnyt Őrek alusznak itt
A kőfalon, nem mennydörög a mozsár,
A várharang [jelharang] nem kong, az áldz
Vérözön, oh [Vérdiadal] valahára megszűnt!

A vár oromján méjj köd ereszkedik [ereszkedett].
Ilyen valál, bús éjszaka, énnekem,
Oh annyiszor bús, a midőn itt
Hívem ölén örömimben égtem.

Ez ablakon itt, e komor ablakon
Lantolva buzgó keblire bágyadék,
Midőn az érczkürt felriasztá
Emilemet s diadalra hívá [hivta].

Az eposz kéziratában ez ének irónnal át van húzva.

Mert örök Istenség végzé, nem földi Hatalmas,
Hogy nemzetrontó Szolimán vész eszköze lenne,
És Magyarok vétkét büntetné kardja Pogánynak.
Éneklém Nándor vívását s benne Szilágyit,
Kül Mahomed kőfaldöntő nagy tábora vesztét,
Húnyadit Istenként szágúldani, sergek omolván.
Zengettem Budavár megvételit; és Kara harczát,
Múza miért vontál ekkor gyászfelleget én rám
És miokért vágyál énekleni Múza Mohácsot!
A kutyacsillagzat melegét hintette mezőnkre,
Hunnia nagy térén gabonák főhajtva lebegtek;
A pihegő aratók zengésit messze lehordák
Lengedező szellők, mikor a lemenő napon estve
Órjás árnyékok hosszában, honba siettek,
Vagy mikor a nyíló hajnal súgárza viszontag.
S békés kunyhókból felkölté menni mezőkre.
Esti homály fedezé Duna, Dráva határtokot ekkor,
A szomorú Hold is gyászolt a földnek alatta,
Fenn az Egek mennyzetje homályba borúlva derengett,
Isszonyodom zengvén, mik lettek most az Egekben!
Lángzó csillagján Budavára felett vad Abaddon
Megjelenék, Árpád hazaföldén, rettenetes Rém,
A seregek szent Istene verte le régen Egekből,
Mert pártos Rém volt, hadat és vért ösztönöző láz.

Ez Abaddon, a ki Klopstock *Messias*ából származik,[1] iszonyú égi látományokban sejteti ‚a magyarok vészét' és hazánk ellen ingerli Szolimánt, a ki már »Magyarok földére hozá vallástalan orvait,« a mi Buda várában nagy rémületet kelt. Lajos király összehívja ‚az ország fegyveres őreit' és kijelenti, hogy a sereghez indúl. Búcsúja nejétől; dajkája rossz álmot látott. (II.) Abaddon pestissel is akarja megsemmisíteni hazánkat, de az Isten mást határozott s ‚védeni Honnunkat küldött szent Khérubim[2] angyalt':

[1] Ez is megbánta, hogy Istentől elszakadt, mint Klopstock Abadonnája. A II. énekben így szól az angyalhoz, kit az Úr ellene küldött:

Lelkem erős most is, nemes és fájlalja veszesztett
Székét, s nem nyugvó bosszút hord harczos Abaddon,
Miglen visszanyerem ragyogó birodalmamot ismét!

[2] Székely, a képzett theologus, nem tudta volna, hogy *Cherubim* e szónak többes alakja?

‚Van gondom népemre, nem engedem elromlását.
Mostan azért tusakodj a Rémmel s poklokig űzd le,
S a Sors könyvéből láttass nagy itéletet, ülvén
Hajdoni Hősek előtt, Magyarokra; de veszni ne hagyjad.
Van gondom népemre, nem engedem elromlását.'

Az angyal a poklokba űzi a rémet és megszólaltatja kürtjét és ezt

Hallák és érték a Hős nagyok Eliziumban,
Hétmogorok, kiknek legelébb folyt fegyvereken vér
Az Haza szerzésben, s indúltak az Isteni hangra
Vissza, Hazájoknak megitélt földére sereggel.

Itt az angyal »felnyitva terengete mennyei könyvet, Sorskönyvét,« melyből a múltat és jövendőt (egészen Ferencz királyig) tudatja a hősökkel. A nemzet mostani bűnei oly nagyok, hogy Isten meg akarja büntetni:

Megitéltetik Isteni czélból
Most a visszavonó nemzet, mert tettei méltók!
Nincs hív engedelem s haza hívség lelke sokakban,
Pártosokat késztnek s egymást dulakodva veszítik,
Rossz Atya, rossz magzat, rest polgár és henye Férjek,
Éltekből józan mértekletet elszoktattak.
Mit sokat! a vétség példátlan elárada rajtok,
S tar Szolimán által végzé büntetni az Isten.

Erre visszarepülnek a »felkölt scytha vezérek, Nagy sírást s szomorú hangot hagyván az Egekben.« (III.) Lajos Tolnán, a Duna szigetjén, Palamedesz pásztor kunyhójába tér, a hol pásztori módon megvendégelik, és segélyért imádkozik a templomban. Szolimán közeledtére tanácsot tart: bevárják-e a többieket vagy indúljanak rögtön a pogány ellen? Tomory ez utóbbit tanácsolja és a király Mohács felé indúl. (IV.) A csata. Szolimán győz; a magyarok vezérei elesnek, a király a Krassó patakba fúl. De Isten nem engedi, hogy a szultán üldözőbe vegye a keresztyéneket. Az eposz végsorai:

A szent fent szárnyolt villámló fény özönében
A Levegőn — nézvén Magyarok gyász földire könyben.
Igy maradand hajdon, levegőben lengve magossan,
A megitélt földnek végnapján, a mikor Ég föld
Őszveomol s habozó lángok hamvakba takarják.

Érthető, hogy Kisfaludy Károly nem fogadta el e költeményt *Aurórája* számára. Az eposz főhibája a szerkezet gyarlósága. Abaddon szereplése és a Hétmogorok fölidézése egészen céltalan. Cselekvénynek alig van nyoma, és az alapgondolat, melyet a költő többször ismétel és hangsúlyoz, sehogy sem nyer költői alakot. A Klopstocktól kölcsönzött epikai gépezet (Abadonna, ősök fölidézése, Isten és angyal szereplése, a Sors könyve stb.) indokolatlan és hiábavaló czifraság marad, mert a sovánka cselekvényre semminemű befolyással nincsen.

6. *A meghódoltatott Dácia*, melyet Székely Toldy Ferenczhez irt három levelében (1828. deczemb. 1., 1830. január 7. és 1830. márcz. 15.) mint sajtókész munkát említ. Elveszett vagy lappang.

7. *Dierniász*, hősi költemény két énekben, Ossián modorában. Megjelent a *Hébe* 1825-iki kötetében, 347—357. l. A *Munkákban* is e kelettel: *Bécs, 29 xb. 1820.*

Székely Sándor gyengébb alkotása, melynek főhiánya a hangulat egyenetlensége. De cselekvénye is jelentéktelen, szerkezetről pedig alig szólhatni. A bekezdés teljesen megfelel az ossiáni stilnek és hangnak: »Honnan jössz elő olly gyakorta, lelkemnek szomorú Muzája! micsoda sivatagokban lakol te? micsoda hegyek barlangjaiban tartózkodol! Rettenetes lessz a te lakhelyed, akárhol, mert te mindég szomorú és rettenetes vagy. — Az én lelkem előtt úgy feketéllik a bánat, mint az őszi hegyeken a havas barna fellegei.« De nyomban utánna kiesik e stilből és hangból, mely, mellesleg megjegyezve, egyáltalában nem illik a költemény tartalmához, Árpád dicső győzelméhez, — midőn folytatja: »Dierna, a régi Dácziának sok ellenségekkel vívó erőssége, egy lapályos halmon feküdt, az Aranyos folyama felett. Környékeit termékeuy szőlőhegyek, búza-keresztekkel ékes térségek gazdagították és szépítették« — stb. köznapi józan prózában. Dierna királynéja, Yzira, szomorú, mert balsejtelmek bántják: »Éjszaknak Királya, kinek szívemet, országomat a végzések szerint általjegyzettem, tán elveszett, tán erősebbek karjai alatt holt el. Én az éjszaki Király jegyese vagyok, de az éjszaki hős oda van.« A barlang vezére, Beriosta, szereti a királynét és üldözi szerelmével, de Yzira várja Éjszak királyát. Ez végre megérkezik Árpád személyében, a ki legyőzi és megöli Beriostát. »Árpád győzedelemmel voná ki leterített bajtársa mejjéből fegyverét. Dierna kapui megnyilának, s győzedelemmel

köszönté régen Sóhajtott zerelmesét s letevé hitét Dáczia felől a Királynénak.« — Ossiáni fordulatok és képek ossiáni költészet és hangulat nélkül. Az alakok legkisebb rokonszenvet sem keltenek bennünk, a cselekvény, a mennyiben ilyenről szólhatni, érdektelen.

8. *Mikola Mária, Honi hős rege 1660-ból.* Megjelent a kolozsvári *Aglája* II. kötetében, 1830. 71—84. l. A *Munkák*ban is. Kisfaludy Sándor regéinek tartalom, alak és stil tekintetében igen hű, de nagyon gyenge utánzása. Bekezdése:

Zászlók alatt állt az ország,
Rákóczi felzendíté, —
A hazanép táborba szállt,
Sergeit eggyesíté —
Emlékezet olta ennyi
Magyar s Székely egy hadban
Összegyűlve nem vala még,
Miolta Fejdelem van.
Falai közt Kolozsvárnak
A sorsra egy szívvel várnak,
A népözön a mezőn
Sátoroknak helyet vőn.

A költemény tárgya: Ámhet basa betör Erdélybe s Drágfi a pogány ellen indúl, Mátyás ős házában hátrahagyva fiatal nejét, Mikola Máriát. De a pogány elfoglalja Gyaluvárat és fogságba ejti Máriát.

Ezerképpen szövi s bontya
A történet mérő fontya
Az emberi sorsokat —
Most rosszat fűz ki, majd jót.

Ámhet megszereti Máriát, a ki őt férjére való hivatkozással visszautasítja, mire a basa kijelenti, hogy bevárja férje halálát a legközelebbi csatában, de azután Mária az ő »rabágyossa« leszen. Most következik a csata, mely a keresztyénekre nézve kedvezőtlen fordulatot kezd venni, midőn Mária, a ki ékszereivel megvesztegette őrét, megjelen, hogy férjét keresse, és hős ellentállásra serkenti csüggedten hátráló honfitársait. Végül megtalálja férjét, kit a fejedelemmel együtt megment.

Kisfaludy Sándor utánzása félreismerhetetlen, de Székely

nyelv és verselés, szerkezet és hangulat tekintetében messze elmarad Kisfaludynak még leggyengébb regéje mögött is.

9. *Hattyú-eposz Hunyadiról*, négy énekben, hexameterekben, megjelent a kolozsvári *Aglája* IV. kötetében., 1831. 70—92. l. A *Munkák*ban is. E mű 1828 előtt már készen volt, mert *Mohács* bekezdésében hivatkozik reá a költő. A költemény a következő sorokkal indúl meg:

Belgrád vívását énekleni lantomat újra
Megzendítem. Erős jobbú nagy Húnyadi harczát,
Mint űzé Törökök szultánját fegyvere vissza;
Mint menté Belgrád falait dulakodva Szilágyi:
Messze ható hangon megzengeni ösztönöz Isten.
Én, ki előbb Haddúrt éneklém szittya hadakban
S honn Istent támasztva pogány s vallástalan évből
A kaukáz bérczről hoztam hadaimra segédet —
Mert illett Istent harczban száguldani hajdon —
Most már téged, Szent! homorú egek Istene, kérlek,
Adj érez-szót nékem, mely távol népekig ingjon,
Mely a hajdon ugar-laki népnek ez évkori lelkesb
Ifjait és hősit nagy tettre gyulasztva kihivja,
Hasson el a ligetet szerető költőkhez erőben
És engem lantban meggyőzzenek a haza ifjak.
Honni szerencsénknek nehezében feljöve hajdon
Nagy Mahomet, kontyos Törökök szultánja, hazánkra
És rablotta derék-képpen hada a Duna túlját.
Nem vesztegle, serény és rontani és tüzet adni,
És valamerre terűlt, vagy fegyveri írtanak útat.
De megzárta kemény Belgrád várába Szilágyit.

A szultán (ez a kis eposz egyszerü tárgya) követeket küld Szilágyihoz, hogy adja át Belgrád várát. Ez visszautasítja a császár követelését:

Mikor Euxin partjain ültünk
És a Volga terét s a gázló tengeri környet
Laktuk, elébb mintsem Duna mellett lenne hatalmunk:
Szolga gyanánt tartánk titeket, s eleinket uralták
Eldőd-ikreitek, míg szökve szabadba jutának.
Szultánodnak azért hozzánk így szólni nem illő,
Úgy víván mivelünk, mint pártos szolga urával.

Ekkor az őrök egy ‚kaur-nemi' ifjat hoznak fogva, a ki a szultánt a vár vezéreiről és vitézeiről értesíti, mire kiderül, hogy ez ifjú a szultán solymásza, kit a magyarok elfogtak volt és ki most a várból kiszabadúlt. (II.) Mahometet gondolkodóba ejti a solymász elbeszélése és eszébe jut, hogy »hit-tagadó Jankúl gyakran szabdalta« atyját; de azért, ugymond, szándéka mellett is megesketteti hiveit. Szilágyi hasonlókép Istenhez fohászkodik. A pogányok tiz napig ostromolják és végre fölgyujtják a várat, úgy hogy Szilágyi a felvárba kénytelen vonúlni, hol Hunyadi megérkeztét várja. Kanisai és Arszlán eredménytelen viadala. (III.) Hunyady és Kapisztrán Belgrád alá vonúlnak. A törökök elfogják az alsó várban a szép Solymosi Klárát, kit a sereg szavazata Harámb vezérnek ítél oda, mire a megsértett Ibrahim elhagyja a tábort és haza megy »s ott elhala búban«; Klára pedig az éjjel meggyilkolja Harámbot és visszasiet a várba. Rozgony kirohan a várból és párviadalban megöli Arszlánt. Igy veszti el a szultán három fővezérét. Szilágyi is kirohan, de Mahomet visszaszorítja a várba. (IV.) Végre megérkeznek Hunyadi és Kapisztrán. Amaz széjjelveri a török hajókat és behatol a baráttal együtt a várba. Mahomet újra ostromot parancsol, és egy pogány vitéz már feltűzi a török zászlót a vár tornyára, midőn Bátor magyar harczos a zászlót és a törököt magával lerántja a mélységbe. Most Mahomet megtámadja Kapisztránnak a várból kicsalt fegyvertelen népét, melynek védelmére Hunyadi lesiet, kit a szultán megtámad, de a hős leveri lováról a császárt, a kit emberei nagy nehezen megmentenek. A törökök most futásnak erednek, a győztes magyarok pedig nagy ünnepet ülnek, lakomáznak és tánczolnak.

Húnyadi, mint Mávors ha gigászokat érczczel alávert,
Harcza nagy érzetiben mosolyogta vitézei tánczát.

E kis eposz, melyen Vörösmarty hatása félreismerhetetlen, Székelynek egyik legsikerültebb költeménye; nyelve és verselése ügyes, gazdag szép hasonlatokban s eleven képekben, és néhány leirása valóban költői értékű. De hiányos a szerkezete, nincsen központja, egyenetlen a hangulata. Székely művei közt kiváló helyet foglal el, de nem állítható egy sorba Vörösmarty remek kis eposzaival, melyekben a nagy költő kiváló jelességei rendszerint még megkapóbban érvényesülnek, mint *Zalán futásá*ban.

10. *Nándor ostroma,*

11. *Buda visszavétele* és

12. *Rudolfiász.* Ezeket Toldy Ferencz említi, az utolsót e megjegyzéssel: ‚a kolozsvári unit. collegium könyvtárában', de én sehol semmiféle nyomukra nem akadtam. *Budavár visszavételére* céloz a költő *Mohács* bekezdésében, úgy hogy a 11. számú epikai műve 1828 előtt már elkészült.

13. *Bercsényi Zsófia*, melyet a költő 1831-ben Kelemen Lajosnak egy ‚Corinna' czimmel megindítandó zsebkönyv számára átadott. De a zsebkönyv nem jött létre és a rege, mely kétségtelenül be volt fejezve, mert a költő, saját följegyzése szerint, nejének is fölolvasta volt, elveszett vagy lappang.

Tehát — a Luziáda-fordítást, mely talán csupán verselési gyakorlat volt, nem számítva — Székely Sándornak tizenkét epikai művéről van tudomásunk. Ezek közül nyomtatásban megjelent öt: *A székelyek Erdélyben, Mohács, Dierniász, Mikola Mária* és *Hattyú-eposz Hunyadiról;* kéziratban, de nem sajtókészen, fönnmaradt egy: *Vienniász.* Egykori műveinek épen fele veszett el vagy lappang, — ha ugyan mindegyikök elkészült, a mihez alapos kétség fér.

IV.

Székely egykori munkái közül a fennmaradt első kettő a legfontosabbak és legérdekesebbek: A *Vienniász* és *A Székelyek Erdélyben.*

A *Vienniász* kézirata megvan a kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárában; nyolczadrétű, számozatlan kötet, kezdettől végig a szerző sajátkezű írásában, telve javítgatásokkal és törlésekkel. A költemény czíme: *Vienniász avagy Az Ostromolt Bécs. Hősi költemény Huszonöt Énekben. Irta Székely Sándor Tudományok Halgatója Béčsben 1821. November és Deczember Holnapjaiban.*[1]

Műve keletkezését Székely a czimlap előtti oldalon maga a következőkben adja elő: »Ezen Munkát legelébb Schönbrunban kezdém meg — midőn a Gloriettből Bécs felé soká néztem — haza menvén egy *Odát*[2] irtam, annak irása közben (melyet sok-

[1] A czimlap előtti oldalon azonban irónnal, szintén Székely írásában, olvasható: *Irtam 1821 három végső holnapjában — Bécsben.*

[2] Azaz ez eposznak egy énekét, melyet, tekintettel verses alakjára, mondhatott ódának.

szor megújjítottam) arra határozván magamat, hogy többet is irjak. Mikor osztán éjszakánként planizálni kezdém a dolog kezdetét és végezetét — soha nem tagadhatom, hogy egy tárgy nagy befolyással volt képzeletem szabad, nagy és sebes terjeszkedésére.[1] — A kávéházban a Graben szegletén sokat gondolkoztam ülve egy-egy asztalkánál egyedül, hasonlóképpen az Augustiner, Burg és Mölker bástyákon is, hová sétálni ebéd után néha kimentem, valamint a Stubenthor-bástyán — a Schwarczenberg-kertben. — Laktam a C. Residentia kapuja előtt Am Kohlmarkt Nro 1151 in 5-ten Stock egy kis szobában. A Lucz harczát[2] dőlve irtam egy kasztenen 12 órakor, midőn az Akademiából haza jövén ebédre akarék menni. A közepén lévén majd Bécs vidékének, úgy képzeltem magam, mintha én is bészorúltam volna a várba az ostrom alatt; innen származtak ezen localis ideák: *túl, innen.*«

Ezen értesítés előtt két levelen olvasható a *Vienniász* tartalmának következő áttekintése, szintén Székely Sándor saját kezétől:

»*Az Eposznak Foglalatja.*

1. Kara tűzben és égés között Bécs előtt.
1.[3] Egy fogoly elbeszéli a vár riadását,
2. a vezéreket is.
3. Kara kitudván frigyet köt 3 Hősével.
4. Harambnak leányt ígér.
5. Vezérei indulnak a vár felé.
6. Bécs leiratik.
7. Stahremberg fogadást tészen olta (oltáron?).
8. Az ostrom kezdődik és 4 nap tart.
9. A várbeliek jól viselik magokat.
10. Lotharingus a Szigetet jól oltalmazza.
11. Kara parancsolatot ád kiverni őtet.
12. A Duna annyira árad, hogy nem lehet, és a várat keríti.
13. Kara könyörög segedelemért *Állának.*
14. Luczifer Basaképben veri le a könyörgésről és kéri, hogy Lucziferhez könyörögjön.

[1] Mi lehetett ez a ‚tárgy'?
[2] T. i. Luczifer harczát a XXIII. énekben.
[3] A számozási hibák a kézirat hibái.

15. Kara neki könyörg és kevéljkedik.

16. Felszárnyal a Naphoz és megcsalja,

1. Miért nem segít a kereszténveknek,

2. bocsásson szomjat a Törökre.

17. A Nap nagy szárazságot csinál.

18. A Duna elapad, a kútak kiszáradnak.

19. A Török kiveri a Szigetből Lotharingiust, által evezve a csekély Dunán.

20. A vár a Szigetből is ostromoltatik.

21. A több részen is. 5. nap.

23.[1] A szárazság a várt szomjal gyötri.

34.[1] E mellett minden megaszsz.

35. Luczifer a szeleket segédre hívja, igéri,

1. Hogy birodalmában majdan főkké tészi,

2. Kéri, hogy égessék el a várt.

36. Luczifer felingerel egy Törököt, hogy a templomot gyujtsa (föl).

37. Ég a vár, a puskapormagazin felé megy a tűz.

38. Luczifer a föld alá megy a földet ingatni.

39. Kherubim megjelen, a szeleket haza igazítja.

40. Záport támaszt, az égést eloltja.

41. A templomokról a rumákot elerőtleníti.

42. Új *ostromok*. Kicsapások.

43. Éhség a várban, nem jön senki segíteni.

44. Rákéták és kém bocsátatik ki.

45. A kém hirül hozza Kara szerelmét.

46. Stahremberg eleményt gyűjtet ezalatt.

47. Kara szeretője elragadtatik, és újj Ostrom.

48. Az Éneklő Leány története.

49. Nagy ostrom, de a vár nem vétetik meg.

50. Kara tanácsot tart és elvégeztetik 29. Aug. a végostromra mint szerencse napja.

51. Készületek a napra.

52. Ibrahim elpártol.

53. Haramb megöletik.

54. Szépvireki elpártol. Kara három nagy vezéri.

55. Kara vezérli a nagy napon, de nem győz.

56. Haza készül. Luczifer Basaképben dorgálja.

[1] A számozási hibák a kézirat hibái.

57. Luczifer pestist bocsát 7 napig, a Török újra ostromol.

58. A vár utolsó veszedelemben.

59. Luczifer megveretik az angyaltól.

60. Ködöt támaszt és a nappalt fél éjjellé változtatja.

61. Az ostromlók nem tehetnek. — Kara újra készül, sereget számlál. (?) A várbeliek ínsége. Rákéták.

62. Éjjel mért az angyal a Mindenható dörgésére.

63. A ködöt eloszlatja. A nap leányi stb.

64. A Kahlenbergen Stahremberg énekel, imádkozik.

65. Diadal délig. A nap megáll délen.

66. Délután viadal. Isteni tisztelet. Öröm. Az este késik.«

E tervezet elég töredékes és hézagos maga a munka is. Székely még 1827. októb. 10-én is azt irja Toldynak, hogy a *Viennász* ‚jobbítást vár.' Á kézirat tele van törlésekkel és megjegyzésekkel, melyek néha ellenmondanak egymásnak. Már a költemény előtt olvassuk: »*Jegyzések*: 1. a kihúzások is ide tartoznak, 2. a legvégső Ének nincs készen, mely Szobieszki és Kara harczát foglalja magában és Bécs felszabadulását és a Törökök megverettetését.« Egyébként is sok a törlés és megjegyzés; igy az I. ének végén: ‚50 stropha,' ez csakugyan ötven versszakból áll; a II. ének nagy része ki van törülve, közben egy üres lapon e megjegyzés: ‚A magyarokról. A magyarok említetnek mint neutralisták, kik ezen ostromot nem örömest nézték. Sokan közülök Bécset védelmezték mint *Pálfi, Eszterházi, Szerényi, Draskovics, Kéri* stb. Ezek a várból tettek nevezetes kiütéseket, de nem az ostromló pogány mellett.' A többi énekben is sok a törlés; a kitörült helyeknél a margón néha ‚más' olvasható; és sok az üres fél és egész lap. A XIV. ének egészen ki van törölve, végén e megjegyzés: ‚Ez kinyomtattatott III. Hébében.' (L. fönt 15. l.) — A XVII. ének cziménél olvasható: ‚Ez elmarad.' — *XVIII. ének nincsen,* — vagy itt is csak számozási hibával van dolgunk? — A XX. énekben kitörölt három versszak mellett e lapszéli megjegyzés: ‚Epizód egy ifjúról és leányról'; ugyanez énekben alább: ‚Beg Ulimán levágatik, a rabok megszabadúlnak, Bercsényi álma.' — A XXIV. ének igen rövid, mégis ezzel fejezte be Székely Sándor az egész, XXV. énekre tervezett eposzt, melynek tehát nemcsak utólsó éneke hiányzik, de utolsó előtti éneke is csupán hamarjában van kikerekítve és az egész mű befejezésévé

valahogy átalakítva. Az elkészült münek utolsó négy versszaka jóval későbbi, elhányt irással odavetve, így hangzik:

Elibe indúlt Musztafa, sergeit
Bíztatva s víve a hegy alá hadát,
Azomba szemben lépve jött már
És leereszkede Szóbieszki

Lengyel hadával s összecsapott legott,
Vívának, a harcz rettenetes vala,
Dörgének a csők, a vas álgyuk
És ropogott az aczél s világolt.

De Szóbieszki összetöré kemény
Hadával a vért szomjúhozó pogányt,
És űzte gyorsan a mezőken,
Kéve gyanánt omol a Törökség.

És megnyitá a vár zárt kapuit, s öröm
Kiáltva ment be a falakon s midőn
Estvély derengett már körűl bé,
Mennyei dics koszorúzta harczát.

Vége.

A mondottakból, azt hiszem, világos, hogy a *Vienniász* annyira befejezetlen, hogy nemcsak egész terjedelmében kiadni, de még alapos itéletet sem lehet róla mondani. A kidolgozott énekek tetemes részletei kitörölve, a befejezés, csak hogy már valahára vége legyen, elhamarkodva, a lapszéli jegyzetek egészen más részleteket igérve, — hogy lehessen ily műről, mely sok helyütt még olvashatatlan is, komolyan véleményt mondani? A legtisztább és, úgy látszik, legnagyobb gonddal írt vagy talán legtöbbször simitott éneke az egész műnek az első; álljon ez itt mutatványúl[1]:

Vienniász. I. Ének.

1. Jolánka nincs itt! alkonyat érkezik,
E mély vadonnak kebliben enmagam!
A szél üvölt, a barna felleg
Mennydörög a hegyeken keresztűl.

[1] Megjegyzem, hogy az igen ingadozó és furcsaságokban bővelkedő helyesirást egyszerűsítettem s modernizáltam. A versszakok számozása is tőlem származik.

Tudomány-Egyetem Könyvtára FOLYÓIRATOK Szeged

2. És itt lep engem! Lelkem örömben ég.
Jolánka, jártál itten? avagy talán
Hijába várlak — Csendes ének,
Honnan emelkedel e ligetben?

3. Honnan jön e lágy hangozat? estvetájt
Mely édes, erdőn hallani lantverőt.
Ime egy Istenné, borostyán
Fonja fejét, szeme lángja habzik.

4. Arczája ámbár istenien lehel
És teste vékony fénye nem emberi,
Kőboltja pálmás ajtajában
Igy veri húrjait énekelve:

5. Zengem Karát, a megveretett vezért,
Ki Bécsre büszkén ostromoló hadat
Hozott, de onnan szégyenülve
Tért haza s népei elveszének.

6. Sok fájdalomban szenvede Bécs, midőn
A vad törökség kőfalait veré,
Szilaj tatárság kóborolva
Hamvak alá temeté mezőjit.

7. És fegyver, éhség s istenek ostora,
A döghalál elvitte vitézeit,
S midőn közel járt végveszélyhez,
Jött szabadítani Szóbieszky.

8. Ernszt Stahremberg volt és Lotharingia
Herczegje, két hős, a haza biztosi,
S nagy Szóbieszky, a keresztény
Népnek erős fala, védelemje.

9. A vérre vágyó Gőg megaláztatik,
Az elnyomott nép újra szabad leszen.
Isten kezében függ szerencsénk,
Hasztalanúl perel a kevélység. —

10. A nap lement volt, estve ereszkedett
Setét köd ingott Ausztria s Bécs felett.
Egyszerre lángok támadának,
Tűzözön ömledezett határin.

11. Szitva az égés győzte az északát
Magyar hazámtól fogva fel éjszakon,
A nagy hideg hegy bércztetőig
Nyugoton és delen ége minden.

12. A füst gomolygott s égre emelkedék
És messze nyúló oszlopokon feküdt,
Szomszéd faluktól távolakra
Terjedezett s fel alá merengélt.

13. És a tüzekben emberek égtenek,
A régi honnyok lángban enyésztenek,
És elraboltattak lakói,
Szirtüregek fedezék az elszórt

14. Föld népit. A szép kertek elasztanak,
Asztag, kalangyák lángzanak a mezőn,
És puszta lett egy díszes ország,
Emberölő török és tatárság.

15. Félhold karéban villoga Ottakring,
Schönbrunn s Hitzingnek halmaitól fel a
Nuszdorf teréig — Bécs ligetji
Telve zuhogtanak orv ebektől.

16. És a tatárság rabla körűl s tüzelt.
Igy fényle a bús éjszaka. — A vezér
Bécsnek terén egy halmon állva
Néze le a pokol éjjelében

17. A vár felé és látta sugár között
És édesen tűnt tornyaiból nehéz
Hangon parancsit osztogatni
A rabigába vetett lakóknak,

18. Mint barna sárkány, mely veres üstökén
Csillagra fekvén, lombja lefoly s szikráz
Gyíkhomlokát fennyen előre
Tartva lenéz mezeinkre s vészt szór:

19. Igy álla s kényén álmadozott szeme.
Egy német ifjat fogtanak a tatár
Orvok körűl s rút szidalomban
Lánczai közt vezeték Karához.

20. Szép volt az ifjú, barna szemöldöke
Mosolygva ült a görbe taréj alatt,
Vékony piros vér festi ajkát,
Fegyvere cső, buzogány övében.

21. Szála merő test, fedte vas öltözet.
Látta az ifjat Musztafa, a vezér,
S büszkén szavát kezdette: Német,
Kaur fia, hittagadó pogány eb!

22. Hallotta honnyod Musztafa hős nevét
És látta-e sok fegyveresim sorát?
Talán vezérid tőrt ragadván
Elszaladand Kara szégyenülve!

23. Igy szólva lépdelt, és felel a fogoly:
Hallotta honnyom hiredet, o vezér!
Jöttél, ezer szárnyan repült az
Ijedelem; szomoran jövendőlt,

24. A lelkevesztett népre robajt hoza,
Mint verhenyős váz a temetők alatt
Egymásra fűzvén sárga nedves
Csontjait a falon éjjelenként.

25. Fel és le járdal, félve fut a lakó
Az utas eltér, zárba ütődik az
Erőtlen ajtó, igy röpült az
Városokon, falukon keresztül.

26. A nép futott, a nép fele elmene,
Sűrű tolongás lepte az útakat,
Az hidakon jajgás, sirások
Nagy szekerek s paripák özönje

27. Minden felé — sok földre tapodtatik,
Sok tengely és rúd által ölettetett,
Más vízbe hullott, a Dunának
Habjai vérburborékban úsztak.

28. Keskeny kapukban dúlakodott s rohant
Egyszerre minden — láttam anyákat itt
Kisdedjeikkel félelemben
Tartni kezét szomorú atyáknak.

29. Az hallgató férj most szeretettjinek
Nyujtá kezét, majd kardjainak kemény
Marokjait rendben próbálván
Gondjai közt mene a falakra.

30. Hallám az aggott vént is, imádkozott,
Esdekle buzgó gyermekinek nevét
Őrizni nagy tettü előknek
S védeni a haza régi fényét.

31. Megáldva osztán visszavevé koros
Léptit küszöbjén és unokái közt,
Kik kis fiak térdét ölelték,
Régi idők szavait regélé.

32. A hű vezérek gyorsan ügettenek,
Utczák során jó ménjeiken, nehéz
Hangok kiáltának fel és le
Intve parancsokat osztogattak.

33. Polgárokat nem kelle fenyíteni,
Vállalva tarták rendjeiket, ezer
Kincset hozának jó hazájok
Védire a tehető vezérnek.

34. Érzem, miként fájt a szomorún hagyott
Vezérnek a seb, melyet elútazó
Császárja sértett, és mi szívvel
Álla fel a riadott lakókhoz,

35. Biztatni mindent: Gyermekem és atyám
Szóllíta s intett s kére reményleni
És istenét híván segédül,
Szíve derék kebelébe lángolt.

36. Oh Stahremberg, mint Zeusz jegenyéje az
Isten jelen nem létiben a liget
Szent háza mellett őrizetjén
Perlekedett rohanó szelekkel,

37. Olyan valál! szól Musztafa: fájlalom
Császárod, ifjú! megveti a kegyet
És nem jön önként kérni lánczot
A kegyelemszerető Karától —

38. Örvendek a vár őrjinek, — ő derék.
Csekély vezérrel Musztafa nem perel.
Pompája fényesb fegyverének,
Hogyha erős rab-urak kisérik.

39. Lánczokban a szép győzedelem-lovat
Istambul útján, s nagy Padisám mosolyg.
Igy szólva intett a tatárnak
Fűznie a rabot a rabokhoz.

40. És Mirza rab lesz. Musztafa! szóllal az
Ifjú, taréját elveti és repül
És csókot adván a vezérnek
Keblire dül. Kara elmosolyodik.

41. És Mirza volt a lányka, Karának egy
Szép hölgye, nem rég a teres Ausztria
Szélén Hainburgnál vadászván
Mirza reménytelen a ligetben

42. Eltűne, titkon Bécsbe ragadtaték.
Hallá vezérét jönni s elillana
Onnan, tatár szijjára önként
Hagyta magát s nevetett, midőn sírt. — —

43. Schönbrunnak őrző szűze, akárki vagy,
Nyelved hevitő, lelkem örömbe jött,
Szollék, — mosolygó arcza fénylett
Rám, idegen haza gyermekére.

44. És újra zengé lantja az éneket,
Én egy borostyán ágyra leszunnyadék
Kiállja elrablott szülöttjén
Bánatosan zokogó anyának,

45. A lantverőnek tűzbehozó szavát!
Az éjjel eltölt. Hajnal elérkeze,
Felserkenék — egy szirtüregnek
Boltja alatt egyedűl magamra.

46. Látott keletről engemet a piros
Hajnal, borostyán fonta be homlokom,
Lant volt kezemben s egy varázsbot,
Terjedező örömekben égtem.

47. És érzetimnek szent heve ellepett,
Zengettem a nagy bajnokok énekét
És vágytam itt várak vivójit,
Ott fedező sereget vezetvén,

48. Isten- s hazáért vívni ősök falán
Vagy nagy vitézek tetteit önteni
Idegbe s zúgó folyamoknál
A lemenő napon énekelni.

49. Most tűzbe mentem, mennydörögő szavam
Villámla mintegy ütközet istene,
És tüzbe vittem hallgatómat,
Rettege és riadozva jajgott.

50. Oh istenasszony, tőled ezen dagály,
E titkos ág, mely homlokomon lebeg,
Te hagytad e lantot sajátúl
Rám, idegen haza gyermekére.[1]

A második ének a következő három versszakkal indúl meg:

1. Ölelte keblén Musztafa a leányt,
Ott folytatá az lengedező szavát
És voltaképen monda mindent,
A miket ő kitudott, kihallott.

2. »Jól tudja eként Bécs Kara hős nevét!
Vannak különben hősei, o vezér!
Láttam mosolygó hajnalokra
Mennydörögő komor éjszakákat.

3. »Használt hadakban gyenge leányka is.
Gróf Stahremberg, a várnagy, erős, eszes
És sok tüzekben jártas és van
Érdeme várfedezést vezetni.

Itt kezdődnek azután a lapokra menő törlések, melyek az eposz olvasását és megértését annyira megnehezítik.

HEINRICH GUSZTÁV.

[1] Ezzel az első ének be van fejezve.

CODEX-TANULMÁNYOK.

III.[1]

ÁDÁM ÉS ÉVA LEGENDÁJA.

Az ős kelet költészetének virágos mezején fakadt ez is, mint annyi társa; onnan jutott Európa népeihez, melyek századokon át gyönyörrel olvasták őket és magasabb eredetökben hittek. Hiába tagadta meg őket az egyház és a tudományoknak legtöbb kiváló fölkentje; az apokrifák útat törtek maguknak mindenfelé s termékenyítő eleműl szolgáltak az aszkéta életében ép úgy, mint a nyugati költészet országában . . .

A magyar szellem ép oly kevéssé zárkózott el előlök, mint akár a német vagy az itáliai; sőt, mondhatni, az ős apokrifáknak szinte alig akad jelentékenyebb mozzanata, mely középkorunk írott emlékeiből, a codexekből hiányoznék.

Mi, a kik *Voragineit*ől elfogadtuk a Jozafát és Bárlám legendáját, a buddhizmusnak e szép termékét, nem húnytunk szemet a *Certaminák*, apokrif evangeliumok és episztolák, *Obdormitiók*, de sőt az *Apocalypsis*ek előtt sem.

Szinte lehetetlen, hogy e részt — egyebek közt — a *Teleki-codex* az olvasó figyelmét elkerűlje főkép annak 206—207. lapja, hol »a ſcent iras« »követkőzik« »adam at'ancnac teremteſeröl: es eua aṅanknak az ő tetemeből valo abrazatt'arol: es mikepen čalattattac meg a kegotul: lucipernec eſete vtan: ki keuelſegel felfualkoduan: monda: vetetem az en zekőmet ezacra«, stb.

Az Úr megteremtette az első embert, megalkotta belőle Évát, s a kígyó elcsábította őket. Elkövetkezett az Isten átka, a férfira, hogy a föld »macskatöviseket teremjen« neki; az asszonyra, hogy »fájdalommal szűljön«; a kígyóra, hogy »mellén csúszszék-mászszék.« Az első pár kieredt a gyönyörűség paradicsomából és kis hajlékot készített, melyben »óhajtván és sírván nagy szomorúsággal« hét napon át maradnak vala, mígnem megéhezének . . .

A codexben itt egy levélnyi hézag tátong, s az elbeszélés menete megszakad.

[1] I, II. lásd az 1894. évf. 60,, 64. l.

A legközelebbi — 213. — lapon már bűnbánatról és vezeklésről van szó. Ádám a Tigris folyó vizébe küldi az asszonyt. »Te azért kelj fel és menj el a Tigrisnek folyó vizébe és végy fel egy követ és állj arra a vízbe mind torkodiglan; és ne származzék a te szádból beszéd; mert méltatlanok vagyunk kérnünk Istent . . . és légy a folyóvízben harmincz napokon, netalántán irgalmaz minekünk a mi Istenünk.«

Ő maga a Jordán vizére ment, hogy ugyanezt cselekedje. Mikor odaért, így szólt a folyóhoz: »Teneköd mondom, egyembe bánkódjál énvelem; és egybe gyűljenek mind a teremtett állatok, melyek tebenned vagynak, és sírjanak énvelem az én bűneimért.« És íme, a Jordán tizennyolcz napig megállott és vizei »egyembe ő vele sírának nagy sírással.«

Nagy haragra gerjedt e miatt a sátán. Azonnal Évához ment, kicsalta a vízből és Ádámhoz vezette. [2]

Az asszony keserűen látta csalódását. »Uram«, szólt Ádámhoz, »élj te, mert tenéked engedtetett az élet; mert én először, másodszor is elhitettetém, megcsalattatám az ördögtűl. Mostan elválasztom enmagamat tetőled és az élőknek világosságától, és megyek mind a nap esetiglen, és ott leszek, míglen meghalok.« Igy szólt keserves sírással és ment, ment napesetiglen. Ott egy kis hajlékot csinált és benne lakott, míg elkövetkezett szülésének ideje-órája. Akkor elfogta a fájdalom és szomorúság és Ádámhoz vágyódott. Látta a csillagokat, melyek keletről nyugatra mennek, azokat kérte meg, vigyék meg az ő fájdalmának hírét az ő férjéhez. Ádám megértette a csillagokat és monda: »Siralom jöve énhozzám«, — és legottan fölkelt, juta napnyugatra és megtalálva Évát, megállott és nagy keserűséggel sírt.

Éva mellett a szűlés órájában tizenkét angyal állott. Érdekes, hogy az asszony, megszűlvén a fiat, »nem tudván, mi volna ez, melyet szűle, monda Ádámnak: Uram, öld meg ezt, netalántán megöletünk a miatt. — Felele Ádám: Semmiképen ne, mert mi testünk és mi vérünk . . . Az Úrnak angyala kedég megmutatá Évának, miképen emtetné és nevelné a gyermököt.«

Évek hosszú során keresztül éltek még, hogy csak fiaik 15,000-re szaporodtak.

Ekkor Ádám látja, hogy napjai magvannak számlálva.

A 930 esztendős aggastyán betegen fekszik. Testében érzi a fájdalmat, melyet a bűn hozott a világra, és zsibbadó tagjaiban a közeledő enyészet bágyasztó erejét. Előtte Éva áll és gyermekei. És ezek így szólnak a haldoklóhoz: »Miért gyűjtöttél minket össze, ó atyánk? És mint vagy? és mért fekszel az ágyban?«

[2] A codex itt ügyetlen kitéréssel okát adja, honnan származott Lucifernek az ember iránt való ellenséges indulata. Szerinte, midőn az Úr Ádámot a maga képére megteremtette volt, az összes angyalokkal imádtatni akarta. Lucifer és társai azonban megtagadták az engedelmességet s ez volt oka bukásuknak. Innen a bukott angyalok haragja az ember iránt. *Teleki-codex* 216—218. l.

»Fiacskáim«, feleli Ádám, »mivel fájdalmakat szenvedek és igen gonoszul vagyok a fájdalomban.«

Erre mindnyájan kérdik: »Micsoda az, atyánk, hogy gonoszul vagy a fájdalomban? és micsoda a fájdalom? — mondjad meg nekünk.«

A beteg elbeszéli az első bűn történetét. Mint haragudott meg az Isten és bocsátott csapásokat »mind a mi nemzetünkre«, a melyek »tetőtől fogvan mind mi lábainknak körmeiglen gyötörnek bennünket.«

Igy szólt, és akkor újra megrohanta a fájdalom. És sírván fölkiáltott: »Ó mely boldogtalan vagyok én, hogy ennyi fájdalomba vettettem!«

Éva látva e kínokat, maga is sírásra fakadt és keserűségre. »Én uram, Isten«, így szólt, »hozd én reám az ő fájdalmait; mert én vétkeztem.« Majd Ádámhoz fordúlt: »Én uram, add énnekem a te fájdalmaidnak felét, mert az én bűnöm.«

A beteg így felelt: »Kelj föl hamar és menj el a te fiaddal, Szettel a paradicsom kapujára; és hints port fejedre, és borúljatok a földre és sírjatok az Úr előtt, hogy irgalmazzon nekem és bocsásson angyalt a kenetnek fájához, melyből olaj fakad, és adjon abból tinéktek, hogy megkenjetek és eltávozzanak tőlem a fájdalmak, melyeket szenvedek.«

Szet és Éva tehát elmentek a paradicsom kapujára. Vettek a föld porából és behintették vele fejöket és leborúlván a földre, nagy könyhullatással könyörögtek az Istennek, hogy Ádámnak irgalmazzon.

Egyszerre megjelent előttök Mihály arkangyal és megszólította őket. »Engem az Isten küldött hozzátok. Azért is mondom neked, ó Szet, Istennek embere, ne könyörögj a balzsam-fának olajáért, hogy atyádat megkenvén vele, megvígaszszad. Bizony mondom neked, csak az utolsó napokban vallhatod azt, mikoron az Isten fia eljön a földre és a balzsamfa olajával, a keresztség vizével megkeni a benne hívőket és föltámasztja a halottakat és a te atyádnak testét, és beviszi őket a mennyei paradicsomba. De íme, vedd e három ágacskát a jó- és gonosztudásnak fájáról atyád testének könnyebbűlésére és menj el és siess, mivelhogy beteljesedett az ő életének ideje.« Igy szólván, távozott az angyal; Szet pedig fogván az ágacskákat, hazatért atyjához.

Ádám csakhamar meghalt. Utolsó szava az volt, temessék őtet naptámadatra, — ezzel bocsátotta ki lelkét. A nap és hold és a csillagok hét napra elhomályosodtak. Mihály arkangyal leszállott az égből és a testet fehér lepelbe tévén, eltemette Hebron völgyébe; Szet pedig vevé a balzsamfa ágait, odatűzte, fejtől, a sírra, hogy hatalmas sudárba szökve majdan az Üdvözítőnek legyen — keresztfájává s az »irgalom olajá«-t permetezze . . .

Sok napokra aztán Éva is érezte végét. Ő is összehivatta még egyszer fiait és leányait. Megjövendölte a világ végét, mely

lészen tűz és víz által, Istennek haragja miatt. Meghagyta nekik, készítsenek két táblát, kőből avagy földből és írják reájok az ő életöket. Aztán lezárta a szemét örökre.

Eddig, íme, a *Teleki*-codex legendája.

Maga az elbeszélés — részben legalább — eddig nem volt teljesen ismeretlen a közönség előtt. A balzsam-fáról való töredéket magunk is többször érintettük; sőt tüzetesebben is foglalkoztunk eredetével és elterjedésével. — Mindemellett, főkép teljesség okából, tán nem lesz fölösleges a már elmondottakat még egyszer szellőztetni s a szakközönségre nézvést hozzáférhetőbbé tenni.

Tényleg Ádám halálát nemcsak a Teleki-codex beszéli el; van róla szó, kevés eltéréssel, az *Érsekújvári*ban;[1] sőt — más és csattanósabb befejezéssel és az egészet rövidebbre fogva — a *Debreczeni*- és az *Érdy*-codexben is.[2]

Ez utóbbiak szerént Mihály nem három, hanem csak *egy* ágacskát ad Szetnek: »Menj el, vidd ímez faágat és temesd el atyádnak fejénél, és mikoron *gyümölcsöt* teremtend, akkoron az te atyád megvígaszik.« *(Érdy-cod.)*

Az ág, folytatják aztán, megfogan és megizmosodik. Salamon királynak is megakad a szeme rajta, kivágják és el akarják építeni. De hiába, a gerenda hol rövidebb, hol hosszabb kelleténél, s utoljára is átvetik egy patakon bűrűnek. Ez állapotban találja Sába királynője, kiről egyebütt mint nagy bűbájosról van szó; ráismer és megjövendöli, hogy egykor nagy próféta hal meg rajta, ki miatt Zsidóországnak el kell vesznie. Salamon király megijed és a föld méhébe rejteti a veszedelmes fát. De íme, tó fakad fölötte, melyet az Isten angyala időnként felkavar, s betegek gyógyúlnak a vizében. Végre — nagycsütörtökön — újra előkerül a fa: a hullámok kivetik és belőle készül a megváltás keresztje.

Az *Érdy*- és *Debreczeni*-codex elbeszélése megvan *Voragineinél*,[3] s a história tényleg onnan is került mindkét codexbe.

Maga Voraginei ismét két forrással élt. Saját szavával jegyzi meg, hogy tárgyáról első renden *Nikodémus evangeliumá*ban van szó; de az ágak ama variánsát, mely az *Érdy*- és *Debreczeni*-codexben olvasható, »in quadam hystoria grecorum licet apocrypha«, néminemű görög apokrif históriából kerítette.

A mi már most az *Evangelium Nikodemit* illeti, ott, a XIX. fejezetben, valóban olvasható is az idevágó részlet,[4] mely az *Érsekújvári*-codex szövegének szintén, még pedig közvetlen forrásúl szolgált.

Az *Evangelium Nicodemi* nagyon régi alkotás. Szent Jusztin

[1] A 112—113. ll.
[2] *Debr.*, 149. l. — *Érdy*, 289. l.
[3] *Leg. Aur.* De inv. Crucis. L. 64. A.
[4] *Fabricius*, Cod. Apocr. N. T. pag. 278. c. squ. — V. ö. Kath. Szemle, VIII. k. 74—75. ll.

már a Kr. u. II. században említ egy ily munkát;[1] a IV. században Sz. Epiphanius hivatkozik rá bizonyossággal;[2] a VI. században tours-i Gergely utal rá.[3]

Általán el lehet mondani, hogy legrégibb (görög) szövegei legkésőbb a Kr. után való II. században készültek.

Akkor azonban még a mai I—XXVIII. fejezet nem alkotott külön egészet és két munka czímén szerepelt: *Acta* v. *Gesta Pilati* (a mai I—XVI. ff.) és *Descensus Christi* (a mai XVII—XXVIII. ff.) nevén emlegették. Csak később, a VIII. században foglalták őket együvé, s akkortájban vált közkeletűvé a mai elnevezés.

A könyv mindenesetre kapós olvasmánya volt a középkori közönségnek. Átment a nemzeti nyelvekbe, az újkor elején a sajtót is gyakran foglalkoztatta s némely régi költőknek anyagul is szolgált; mint a németeknél *Konrad v. Heimesfurt*nak, ki 1210 táján utána készítette *Die Urstende* czímű elbeszélését.

Nálunk — nem lévén itt helye a dolog bővebb taglalásának — legyen elég csak jeleznünk azt a tényt, hogy az *Érsekújvári* codexnek 105—120. lapjain levő »prédikáczió«-részlet semmi egyéb, mint az *Evangelium Nikodemi* XIV—XXVI. fejezetének, tehát az egész *Descensus*nak fordítása, illetve (XXIV—XXVI. ff.) átdolgozása, melynek a codexből kijegyzett Szet-monda csupán kiegészítő részét teszi. A »prédikáczió«, husvétra lévén szánva, nem veszi számba Krisztus vádolásának s elítélésének mozgalmas képeit; azon kezdi, hogy a feltámadás után visszavonás keletkezett a zsidók között. Elmondja a három pap vallomását, kik a papi fejedelmeknek hírül adták, hogy a feltámadt Jézust tizenegy tanítványa körében az Olajfák hegyén látták; elbeszéli arimathiai József fogságát és csodálatos megszabadulását; aztán áttér Simeon két feltámadt fiának tanúvallomására, kik a másvilágon együtt voltak a régi szentatyákkal s látták Jézusnak a poklokra való leszállását . . . .

A Szet-legendáknak másik ősforrása — szintén a Kr. u. II. századból — az a Διήγησις καὶ πολιτεία Ἀδὰμ καὶ Εὔας . . . . ἀποκαλυφθεῖσα θεοῦ Μωϋσῇ, melyet először *Tischendorf* közölt.[4]

E görög emlék a paradicsomból való kiűzés után, Kain és Ábel fogantatásával kezdi. Majd áttér Ábel halálára, Ádám többi gyermekeire s betegségére, a Szet-legendára, melyet a már említett »ágacskák« mellőzésével úgy mond el, mint a Teleki-codexben találjuk; elbeszéli Ádám halálát és temetését, s aztán Éva kimúlásával végződik.

Tagadhatatlanúl, a *Descensus* és az *Apocalypsis* elbeszélése

[1] Apolog. I. p. 76.
[2] V. ö. Fabricius, i. m. pag. 219—220.
[3] Hist. Francorum. lib. I. cap. 21.
[4] Apocalypses Apocryphae, etc. Lipsiae, 1865, pag. 1—23; »Apocalypsis Mosis.«

közt nagy a rokonság, s épen nem valószínűtlen, hogy a *Descensus* szerzője, mint annak idején már *Tischendorf* is megkoczkáztatta,[1] épen az *Apocalypsis*ra eszmélt.

Legyen a dolog bármikép, elég az hozzá, a monda jó korai eredetű és utóbb a közönség is kedvelte.

Tischendorf már a XI—XIV. századból egyszerre négy codexet hasonlított össze, s a középkori költők műveiben is lehet nyomát találni.

Hogy a németeknél eléggé ismerték, többek közt a XV. században bizonyság reá a *Rynke de Vos* szerzője, mint a *Goethe*féle átdolgozásnak X. éneke mutatja. A franczióknál *Colard Mansion* fordította le valami deák szövegből *(Histoire de la pénitence d'Adam)*. Nálunk *Voraginei* és tán *Discipulus* nyomán[2] Pelbártból is ösmerhette a latinúl olvasó közönség, míg végre a XVI. század másod és harmad tizedében magyar nyelven szólalt meg, s pedig egyszerre négy helyen is: két ferenczrendi *(Debreczeni* és *Teleki)*, egy karthauziánus *(Érdy)* és egy dominikánus *(Érsekújvári)* codexben.

Legérdekesebbnek mindenesetre a *Teleki*-codex közlése mutatkozik. Ezt már az is különös figyelemre teszi méltóvá, hogy hozzá fogható kerek és terjedelmes Ádám-Éva-legendát hiába keresünk codexeinkben.

Jellegét különben már czíme is eléggé elárulja. Látni való, hogy a derék névtelen klarissza *(Volf)*, ki leírását végezte, »Ícent iras«-nak hitte.[3] Így kapta, így adta olvasóinak is, Maros-Vásárhelyt, Úr születetének utána, 1525. esztendőben.

Azt hisszük, fölösleges volna itt az Ádám- és Évaról való apokrif iratokat ismertetnünk. Fabricius, Thilo, Tischendorf, Kaulen és mások elég bő sorozatukat nyújtották vagy állították össze. Legyen elég egyedül amaz, 1458-iki német szövegre mutatnunk rá, melylyel Fridr. *Mayer*[4] és utána *Fabricius*[5] már a múlt század elején bőven foglalkoztak.

Ez a szöveg oly czélzattal indúlt pályájára, ép oly jelleget bitorolt, mint a Teleki-codexé. Irója, mielőtt Mózes elbeszélésére tért, egyebek közt Ádám és Éva legendáját is előadta pótlásul, mint az authentikus írótól szántszándékkal mellőzött, vagy kifelejtett dolgot; s részleteiben is gyökeresen egyezik a magyar szöveggel, noha másrészt jóval hosszabb nála.

Föntebb jegyzetben utaltunk a Teleki-codex 216—218. lapján ügyetlenül beszőtt részletre: — s íme a megfelelő rész a németben a legenda előtt, egészen a maga helyén áll.

[1] I. m. pag. XI.
[2] Sermones de Stis, s. XXI.
[3] Teleki-codex, 206 l.
[4] Hist. Versionis Bibliorum Lutheri. Hamburgi, 1701. pag. 164., 174. c. squ.
[5] Codex Pseudepigraphus Vet. Testamenti. Hamburgi et Lipsiae, 1713. V. ö. a 36—47. ll.

Mindebből még épen nem következik, hogy Ádám és Éva legendáját a németektől nyertük; nagyobb eredmény híján azonban bátran megelégedhetik a kutatás azzal is, hogy immár újra egy érdekes nyelvemlékünknek megfelelő régibb szöveg ismeretével gazdagodtunk.

Közvetlenebb tájékozásúl íme egy rövid mutatvány a legenda végéről:

Nach Adams Todt ůber sechs Tag GOtt ůber Evam auch gepot dass sie ward siech. Ewa west in ierm Gedanekch das sy sterben solt | davon gepot sy ierm Chinder dass sy fůr sy châmen und vernâmen ier Red | das geschah. Do sy chamen do er sew Eva und sprach: Ich verchůnd ew dass ewer Vater und ich haben ubervarn vor manigen iare GOttes Gebot. Darumb sprach Sannd Michael zu ůns paide also: Durch ewer Ungehorsam dass ir zebracht GOttes Gepot will GOtt zway Gericht fůgen. Das erst mit Wasser | das ander mit Fewr. Also wil er sein Urtail geben ůber alles das | das auf Erd mag leben. Davon hőrt meine Chind | seind uns von GOtt bescheiden sind zway Gericht | So schůlt ie laisten mein Gebot | jer schůlt machen von zweierlay Sache zwo Taweln.

ſoc napocnac vtanna ke: meg eſmeruen eua az ő halalat: egbe gűtte mend az ő fiayt leanyt es monda őnekic; hallatoc en edes zerető fiaym leanym myth mondoc tűnektőc; minekutanna en es a tű at'atoc meg tőrők iſtennec parancolatt'at: tahat monda műnekőnc () Mihal archangal: atű tőruentőreſtőkerth hozza vr tűreatoc Iteletnec haragyat: előzer viznec myatta: maſodzer tűznec myatta: azert eket iteletőckel iteli vr emberi nemzetőt: hallatoc azert engőmet en edes fiaym: čenallatoc tűmagatoknac kő tablakat: es auag főldből: es iriatoc meg amű eletőncket, stb.

IV.

A MÁRIA-SIRALMAKHOZ.

»Pomerius« cz. dolgozatom 158—160. lapján a *Migne*-féle Patrologiából annak idején közöltem ama, XIII. századbeli hártyacodex szövegének egy részét, mely — közvetlen vagy közvetve — a Pelbártnál levő Mária-siralmak több helyéhez forrásúl szolgálhatott. Azóta a dolgok rendje úgy hozta magával, hogy immár egy másik, ugyancsak XIII. századbeli szövegre is rámutathatunk, mint a mely a Pelbártnál »Virginis S. matris querulationes« címmel olvasható siralomnak[1] volt valószínűleg gyökere.

Jacobus de Voragine, egyéb munkák közt, tudvalevőleg a maga idejében, sőt még utóbb is nagy becsületben tartott prédiká-

[1] V. ö. Pomerius, 156. l. II. sz.

cziós gyűjteményt is szerzett, mely még a XVIII. században is derék kiadást ért. E kiadás czíme: »*Sermones Aurei* in omnes totius anni Dominicas, Quadragesimam et praecipua SS. Festa . . . ac in laudes Deiparae Virginis. A vetustate et innumeris prope mendis repurgati per R. P. F. Rudolphum *Clutium*. Augustae Vindelicorum et Cracoviae, a. 1709.«

Mellőzve egyebeket, itt a pars quadragesimalis végén, a 211. lapon kezdődő »Sermo de Planctu B. M. Virginis« czímű beszéd elejére óhajtom az érdeklődők figyelmét ráirányozni, mint a mely, ha nem takarja is Pelbárt szövegét szó szerint, mégis alapjában szembeszökőleg hasonlít hozzá.

»Consuetudo (!) Ecclesiae« így hangzik a hely, »cum de passione Filii eius (sc. Mariae) Jesu est sermo, praedicanti dicere videtur illud, quod Elisaeus Propheta ait Giezi discipulo suo de Sunamite mortem unigeniti sui deplorante, scilicet, *dimitte eam, anima enim eius in amaritudine est. IV. Reg. 4* Quasi diceret, non salutes. Nam cythara illa Angelicae salutationis in luctum versa apparet. Nam quomodo ei *Ave* dices, ab *a* quod est sine, et *ve* derivatum, quae doloribus plena est . . . Dicere potest cum illa Noëmi, quae de felicitate ad infortunium devenerat Ruth, non gratia plena, sed vacua iudicor hodie. *Flecto enim genua mea ad patrem* Domini mei Jesu, ut misereatur filii communis; et me non audit. *Deprecor ipsum filium,* ut suis verbis mellifluis me consoletur, mihi non loquitur, nisi illud: *Ecce filius tuus.* Quod verbum ut gladius pertransit animam meam, cum pro magistro et pro filio mihi datur discipulus. Judaeis supplico, ut amodo filio meo compatiantur; et ipsi contumelias et subsannationes adiungunt. Mortem invoco, ut post filium non superstes remaneam, et fugit a me. *Juxta crucem sita ad ipsam clamo,* flecte ramos arbor alta, tensa laxa viscera, ut deosculer filium meum: et rigida et immobilis perseverat. — *Dominus tecum*: utique in me usque Dominus filius fuit mecum, me confortans, me reficiens: et ego secum ipsum sequens, verba eius dulciora super mel et favum audiens, miracula eius videns . . ; nunc autem me reliquit animam corpore egredientem patri recommendans. *Benedictam me in mulieribus Angelus dixit, quae nunc infelicior cunctis mulieribus invenior: nam quae mater unquam fuit,* quae in praesentia filii constitutus, angustiis, et afflictionibus circumdari non valuerit, vel in aliquo refrigerium praestare . . . *Estne benedictus fructus ventris mei Jesus, cui omnes maledicunt Judaei et Gentiles? . . .* vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abiectio plebis est effectus, quia secundum legem, *maledictus omnis, qui pendet in ligno,* id est infamis.«

Vajjon Pelbárt maga tökéletesbíté e — meg kell vallani — nagyon is kúszált szerkezetet? vagy már másutt átdolgozva találta? — bajos vitatni. A codexek korában épen nem ritkaság, hogy egy-egy írott hely szinte *átvedlik* a szerzők sorainak kezén,

mint a nép ajakán a dal, míg bizonyos tökéletességben vagy alakban megjelenik előttünk.

Hogy csak egy példát idézzünk, Voraginei egy helyütt *(De Tempore, Dom. I. Adventus, sermo II.)* a következő sorokat mutatja: »Omnia enim, quae (Jesus) habuit, nobis dedit, scilicet regnum suum in possessionem. *Possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Corpus suum in refectionem: *Caro mea vere est cibus.* Sangvinem suum in ablutionem peccatorum: *Lavit nos a peccatis nostris in sangvine suo.* Animam suam in redemptionem. *Animam meam pono pro ovibus meis.* Et divinitatem suam in fruitionem. *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum.*«

Mintegy harmadfél századdal utóbb *Herolt* Jánosnál *(Sermones Discipuli de Tempore, in die Parasceves, sermo 49. X.)* immár a következőket olvassuk: »Christus, quamvis in vita sua largus fuit et multa beneficia dedit, tamen in morte quodammodo prodigus fuit, quia nil sibi retinuit. Scilicet omnia dedit etiam usque ad vestes. Nam Petro dedit ecclesiam, quando eum in vicarium suum instituit, et regimen ecclesiae sibi commisit. Johanni evangelistae dedit matrem suam, quando dixit in cruce: Ecce mater tua. Latroni paradisum, cum dixit: Hodie mecum eris in paradiso. Patri celesti dedit animam suam dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Nicodemo et Joseph ab arimathia corpus suum ad sepeliendum. Nobis sangvinem suum et omnia merita sua dedit. Et crucifixoribus dedit vestimenta.«

*Pelbárt*nál szintén megszólal a gondolat *(Serm.* de *Sanctis, De exalt. s. Crucis, s. II. E.);* de ismét változtatott köntösben: »O quam liberalis fuit Christus in cruce, ut sibi nil retinuerit. Nam Petro dedit ecclesiam. Joanni matrem. Patri animam. Latroni paradisum. Crucifixoribus vestimenta. Judae temporalia. Joseph et Nicodemo corpus ad sepeliendum. Nobis omnibus corpus et sanguinem ac animam in pretium redemptionis. Et ad haec deitatem in cibum in eucharistia.«

Az analogia ugyan keveset nyom a latban; de a Pelbárt jellemét ismerve, alig lehet kétség, hogy a szóban forgó szöveg dolgában közte és Voraginei közt egyéb közvetítő is létezett. — Meg fogjuk-e valaha *ezt* is találni? — oly kérdés, melyre nem adhatunk feleletet.

Dr. Horváth Cyrill.

ADATTÁR.

EGY MAGYAR R. C. RITUALE a XVI. SZÁZADBÓL.[1]

Az esztergomi rituale, mely *Obsequiale* elnevezés alatt 1496-tól 1525-ig hat kiadást ért, 1560-ban pedig Oláh Miklós által *Ordo et ritus . . . . ecclesiae strigoniensis* címmel változatlanul ujból kinyomatott, kizárólag latin nyelven van szerkesztve.

Mind e kiadás szerfelett hézagos. A többi között a bérmálásra és az oltári szentségre ki sem terjed, de a szentségek mikénti kiszolgáltatására vonatkozó utasításokat is többnyire nélkülözi.

Az első teljes ilynemű szertartáskönyvet Telegdy Miklós pécsi püspök és az esztergomi érsekség helynöke bocsátotta közzé 1583-ban *Agendarius* címmel. Ebben már a hívekhez a szentségek kiszolgáltatásáról intézendő kérdések, úgy az adandó feleletek vagylagosan, egyes intelmek, továbbá kizárólag magyar szöveggel vannak felvéve.

Ezt megelőzőleg tehát kétségtelenül a hivatalos Obsequiale mellett a hagyományos szokásokon alapuló különböző r. c. kézirati szertartáskönyveknek is kellett forgalomban lenni, kivált miután az Obsequialék az Oláh-féle kiadás, ez pedig az Agendarius megjelenésekor már szerfelett ritkákká váltak.

De arról sem lehet kételkednünk, hogy jóval a reformatió előtt hazánkban a szentségek kiszolgáltatásánál a köznéppel szemben a magyar nyelv alkalmaztatott. Különösen áll ez Erdélyre nézve. Mint tudjuk, már Mátyás király korában az erdélyi részeknek a királyi udvarnál levő követei Geréb László püspöküket ismételve megkeresték annak elrendelésére, hogy az *elődei alatt divott szokáshoz képest* a keresztelés, a bérmálás és a házasságkötés szentsége a keresztény híveknek a *haza nyelvén* szolgáltattassék ki. A király e kívánságot helyeselte; szintúgy a püspöki karnak, melylyel Geréb eziránt tárgyalásba bocsátkozott, nem volt ezen kérelem teljesítése ellen elvi kifogása. Az egyedüli nehézséget csak az a körülmény képezte, hogy az átalános zsinat által behozott Agendának püspökileg helybenhagyott magyar fordítása nem létezett.

[1] V. ö. a szerzőnek értekezését: Nyomtatott szertartáskönyveink a római rituale behozataláig. Itt szóról-szóra közölve van Geréb erdélyi püspöknek utóbb idézendő rendelete.

Ennek nyomán az erdélyi püspök a Pozsonyból 1478-ik évi február hó 16-án kibocsátott rendeletével egyházmegyéje alsó és felső papságának meghagyta: küldjenek ki kebelükből egy-két társat az agenda magyar fordításának eszközlésére, és a befejezett művet mutassák be neki visszatérte után megvizsgálás és jóváhagyás végett.

Hogy az elrendelt fordítás püspöki jóváhagyás alá terjesztetett, avagy csak elkészült volna: annak semmi nyomát sem találtam, sőt arról sincs tudomásom, hogy azon a töredéken kivül, melyet ezuttal bemutatok, valamely más r. cath. magyar nyelvű rituale kézirata a kérdéses korból fennmaradt volna.

Az említettem töredék 20 elsárgult és szúette levélből áll, melyek hozzá vannak fűzve az Oláh-féle *Ordo et Ritus*-nak az egri érsekmegyei könyvtárban őrzött példányához. Maga a könyv előbb Mossóczy Zacharias tulajdona volt, ki szokása szerint a címlapon nevét, állásának kijelölésével, sőt itt két ízben bejegyezte imigy: *Gratia parit gratiam E. Tinniensis 1573. pp. manu*, majd *Zacharius Moschoci Eppus Vacien. 1578. 13. April.*[1] Ez utóbbi bejegyzés tehát azon a napon történt, midőn a szenvedélyes könyvgyüjtő a gazdagabban javadalmazott váczi püspökséget elnyerte.

A kalendariumba, mellyel az Oláh-féle kiadás kezdődik, az egyes hónapok után a következő distichonok vannak beírva:

JANUARIUS:

Mensis amat tepido Jani decurrere victu,
Et refici grato saepe liquore iubes.
Vena tibi nullos exudet secta cruores
Sed calida fas est mergere corpus aqua.

FEBRUARIUS:

Februa olus volucresque cibis odore palustres
Esseque inertifica febre timenda solent.
Pharmaca tunc hauri, scindasque in pollice venam
Et calido multum flumine membra fove.

MARTIUS:

Martius humores et terrae et corporis auget
Tunc ratio est puri magna tenenda cibi
Dulcia dum prosunt acri condita sapore,
Pharmaca non prosunt, venam aperire nocet.

APRILIS:

Frigore vim lentae revocat telluris Aprilis
Tunc etiam est tenuis perque forata cutis.
Tunc intus sunt aucta magis, suntque omnia plena,
Solvere se venter, vena aperire iubet.

[1] Az Egyetemi könyvtár több könyvet őriz, melyben Mossóczy magát sajátkezűleg, mint tulajdonos, czímeinek felsorolása mellett bejegyezte. (Magyar Könyvszemle 1879. évf. 207—210. ll. és Pray, Index rariorum librorum 49. l.)

Sajátságos, hogy ő mily különbözőleg írta nevét; jelesül az »Ordo et Ritus«-nak fennforgó példányában *Moschoci*, másutt *Moschocj*, majd *Moshoczi*, míg a corpus jurisban *Mossowczy*, ugy deákosan *Mossoczius* vagy *Moshoczius*, és Nagy Iván szerint egy sírkövön *Mossovius* névvel fordul elő.

MAJUS:

Omnia iam florent, iam formosissimus annus,
Jamque tibi cuncti mollius esse volunt.
Balnea nunc cole, nunc tibi Pharmaca sumere cura
Et tibi nunc misso sanguine vena fluat.

JUNIUS:

Junius et gaudet gelidis et pascitur herbis
Vinifico humori tunc inimica fuge.
Laetitia et recreet tunc mentem blanda voluptas,
Affligat corpus nec medicina tuum.

JULIUS:

Aëris ignifluos intendit Julius aestus
Hoc brevior somno tempore danda quies,
Balnea vitentur, nec venam tangere ferro
Nec Dominae petulans accubuisse velis.

AUGUSTUS:

Ipse etiam Augustus somnum restringit et estas,
Et veneris cupidos gaudia ferre vetat.
Pharmaca nemo bibat, lateret neque corpora ferro,
Nec gelidas intra delitietur aquas.

SEPTEMBER:

Poma dat et gratos september ab arbore fructus.
Tunc etiam presso pascere lacte Caprae.
Pharmaca nil prohibet tunc sumere, scindere venam-
Nec tuus externum vitet aroma cibus.

OCTOBER:

Octobri offertur venatio, vina, volucres:
Utere, nec dubites non tenuisse modum.
Sic tamen ut ne oneres nimio praecordia uictu,
Cumque modo studeas non tenuisse modum.

NOVEMBER:

Esse salutaris perhibetur mulsa Novembri,
Gingiber et dulci dissile melle natans.
Tum neque saepè lanos, Veneris neque sacra frequentes,
Ante senex tempus ne videare suum.

DECEMBER:

Isto mense focum calidis utare decembri
Tunc iaceant Mensis gramina nulla tuis.
Incidas capitis defensi à frigore venam,
Cinnameoque tuus fragret odore calix.

Fáradhatatlan és szerencsés buvárunk Toldy Ferencz ezen esetben is az első volt, ki *Egri szünnapok* című értekezésében a szóban forgó könyvről említést tett.[1] Jelesül a nyomtatvány címének és az előszó egy részének idézése után folytatja: *Kettősleg becsessé lesz e példány az által, hogy hozzá kötve husz levélnyi magyar toldalék találtatik, melynek irata némileg hasonlít Mosóci Zahariásnak a czimen 1578-*

[1] Uj Magyar Muzeum 1853. 520 l.

ból látható kézirásához, de azonegynek vele biztosan még sem állíttathatik. Im belőle egy kis töredék: Introductio nove sponse post nupciis. Deus misereatur nostri. Az Wr Isten irgalmas legyen my nekönk .... és minden népek közth az ew idwösygith etc. Nem hasonlithattam e kézirati magyar toldalékot öszve az 1583-ki esztergomi Agendariussal. mely szinte megvan Egerben; itthon azonban legalább a fent kiírt kisded szakot hiában kerestem benne, s azért gyanítom, miszerint e Mosóci-féle (?) magyar szöveg nem szolgált a későbbinek alapul.

Ebben a jeles tudósnak igaza van; de téved ő, midőn a kéziratból lemásolt sorokat az Agendariusban meg nem találhatóknak állítja, mert azok ott szintúgy, mint az Obsequialében látni, eredetiben tényleg olvashatók.

Viszont tekintettel nálamnál hivatotabb szakértők kikért véleményére, miután a magam részéről az írás összehasonlítását a Mossóczi-féle könyvtárnak az egyetemi könyvtárban őrzött maradványain található sajátkezű bejegyzésekre is kiterjesztettem: arra a meggyőződésre jutottam, hogy az idéztem latin verseket és a kérdéses magyar toldalékot a könyv tulajdonosa valóban maga írta.

Egyébkint több nyomós körülmény mind két irányban a sokoldalúlag művelt főpapra mint a műnek szerzőjére utal.

Ő tudvalevőleg az alkalmi költészetet előszeretettel művelte. Példa erre a Corpus juris-nak általa, és Telegdi Miklós pécsi püspök által közösen eszközlött első kiadása,[1] melyet bevezetőleg — a komoly tárgyhoz tán nem igen illően, — az addig uralkodott magyar királyok és két kormányzó emlékét egy-egy distichonnal megörökíti.

A mi a magyar rituale-töredéket illeti, annak a keresztelést, a házasságkötést, és a nőnek az esküvés, valamint a szülés után templomba vezetését tárgyazó fejezetei nyilván némi kihagyásokkal, pótlásokkal az Obsequiale után fordítvák. Ellenben, szintúgy mint az *Agendariusban*, itt is vannak a házasság megkötése után és az (urvacsorának elnevezett) oltári szentség vétele előtt mondandó intő beszédek mintái, habár más szöveggel, a szentséget kiszolgáltató pap számára, példakép közölve.

Megjegyzendő még, hogy a fordító a házasság definitióját más ortografiával ugyan, de szószerint Canisius kátéjának Telegdi-féle magyar fordításából vette át, mig az ujtestamentomból való hosszabb idézéseknél (Szt. Máté XIX. R. Sz. Lukács II.) úgy látszik Sylvester fordításának 1570-iki kiadását használta.

Ekkép a kérdéses magyar kézírás nyilvánvalóan egy ily nyelvű rituale futólagos terve, és a XVI. század hetvenes éveiben keletkezett, midőn a gyökeres ujjításokat tartalmazó 1583-iki Agendarius előmunkálatai bizonyára már folyamatban voltak. Eme feltevéssel megegyez a felhasznált papir minősége és szine; ellentétben pedig nem áll a kézirat ortografiájának még ódonabb jellege, ami onnan eredhet, mert szerzője

[1] Megjelent Nagyszombatban 1584. Le van irva a R. M. Könyvtár II. Része 183. sz. a.

a mägyar uri nyelvnek időközben bekövetkezett rohamos haladásával gyakorlatilag lépést nem tartott.

Egyébiránt a terv alighanem abból a czélból készült, hogy a reformatio egyik hatalmas fegyverét, a vallási szertartásoknak a nép nyelvén való végzését ellensúlyozza. A jó szándék azonban csak kisérlet maradt, és csupán félig érvényesült a Mossóczyval meghitt viszonyban álló Telegdi Miklósnak Agendarius-ában.

Egyébként bármiként álljon a szerzőség kérdése, a szóban levő kéziratot magában véve is eléggé érdekesnek tartom arra, hogy ezúton betűhíven közzé tétessék.

Baptismus.

Ky newe, N: Ellene mondazè az ewrdegnek, R'o. Ellene mondok. Ellene mondazè es mynden ew chelekedeteinek. R'o. Ellene mondok. Ellene mondazè es mynden ew pompasaganak, es akaratyanak. R'o. Ellene mondok.

N. Hyzzè ISTENBEN mindenható atyaban mennek es földnek teremthöyben. R'o. Hyzek. Hyzzè es Jesusba Christusba ew egyetlen egy fiaban my wrunkban, ky zületet ez wylagra es kynt szenwedè. Ro. Hyzzek. Hyzzè zenth lelek Istenben kereztyen anya zent egyhazat, szenteknek egyessigeth, bwnewnknek bochanatyat, testwnknek fel tamadasat, es halalonknak uthanna az ewrök elyteth. Ro. Hizzem.

Meny ky ördög tegy tyztessiget az ilő es igaz Istennek. Meny ky wndok lelek tegy tyztesiget az ew fianak Jesus Christusnak. Fws el wndok lelek, agy helt az wygaztalo zenth leleknek.

Signet puerum in fronte et in pectore signo crucis his verbis. Wed fel az zenth kereztnek ielèth homlokodra, es mellyedre: legyen the benned az Wr Istennek fogadásának igaz hite, es oly erkwlcsö legy, hogy mar Istennek temploma lehes, es az keresztyenek közibe szamlaltassal, hogy az ördögnek mynden törétwl megh zabadwly es wtally mynden balwan. Imadasokat tyztellyed az attya myndenható Istenth, es az Jesust Christust az ew fiath, ky attyaval es az zenth lilekkel el es wralkodyk mynden erökön örökke Amen.

Oratio super utrumque.

Könyörögünk az Wr Istennek: örök myndenhato attya ur Isten kyrönk tegedeth, az the zenth fiadnak altala, hogy az the szolgadnak N. szolgalodnak N. ky ez wylaghnak setytsigiben byzontalan es ketchyges bwdosyk: hagy megh tanulny az the igasagodhnak wtath, hogy az ew lelky zemey megh wylagosodwan tegedeth egy attya Istenth az fiuban es az fiuth Jesus Christust zent lelekkel az attyaban meg esmerie vgy es ennek az wallasnak gywmölcsith itth, es iöwendőbe wegye. Az my urunk Jesus Christusnak altala Amen.

Alia similiter super utrumque.

Örök myndenhato Attya Ur Isten, ky az emberi termezetnek vgy wagy teremtőye, hogy ő neky oltalmazoia, es igazgathoia is lehes:

könyöröl Wram mý raýtunk, az the fogadoth fiaýdon, es az wýonan walo zwlteketh. Wý öröm hýrdetéshez fogad hogy ammýt az igýrtenek fýaý termézet zerýnth meg nem nýerhettek, ezek az the zenth kegýelmesygednek altala megh nyerhessék. Amen. Wegyed az bẅlchesýghnek szawáth hogy az Úr Isten teneked kegielmes legýen az ẅrök életre Amen.

Oratio super utrumque.

Örök hatalmas Wr Isten ammý attýaýnknak Istene es mýnden alatoknak teremtőie könyörgwnk the zenth fölsigednek hogý atte szolgadra N. szolgalodra N. kegyelmesen tekenched, es ẅ neký elẅszer imar megh erzeth sonak vtana: ne had az menýeý eledeleketh is sokaýgh lehezný. De inkab legýen buzgho szýwel te hozzàd, io remýnsýge ẅrwendezen, hogý the zenth newednek dýchýretýre szolgalhason. Wýd ẅteth Wram az wýonan walo szuletesnek mosòdàsara, hogý az the hýweýddel the zenth igýretýdnek örökke walo aiandokath erezze, wgy legýen Amen.

Super utrumque Oratio.

Abrahamnak, Izaknak, Jakobnak Istene, Wr Isten ký Moýsesnek the szolgadnak Szýnaý hegýen, megh ielenèl, es az Izrael fýaýth Egýptomnak földýből ký hozad walaszthwán nekiek az the kegýelmesigedbwl, angýalth ký ẅketh eiel, es nappal meg őrzeneie. Kerwnk tèghed Wr Isten, meltoltassál most is el bochataný the zenth angýalodath ki azonképen, megh őrýzze atthe szolgadat N. szolgalodat N. es wýgýe ẅteth köröszchigednek malasztiara, az mý Wrwnk Jesus Christusnak altala Amen.

Adiuratio super utrumque.

Annak okaerth the atkozoth ördögh tud megh szentenciadat, es agý týztesýgeth az elẅ es igaz Istennek, agý týztesýgeth az Jesus Christusnak az ẅ fianak es zenth lelek Istennek, hogý menýel az Istennek szolgaýabwl. N. N. mert eszth ẅ maganak az mý Vrunk Jesus Christus az ẅ zenth kedwýre aldomasara † es az zenth keresztchigre meltoltatta hýnnýa. Az zenth kerezthnek ieýgýth † kýth mý az ẅ homlokara adiuk: the atkozoth ẅrdögh soha megh ne banchad.

Super utrumque.

Hald megh the atkozoth Sátán megh kötöleszteteth az ẅrök Istennek newýre es az the ýrýgýsigedbwl megh gýwzetetteth retteghwen bẅnnel el menný, ne legyen neked semmý közölésed az Istennek szolgaiawal N. ký imar mennýeýeketh gondoland, ký teneked, es atthe orszagodnak ellene mond az ẅrök boldoghsagban ilendẅ: agý týsztesègeth, az el iẅwő zenth lèleknek, ký menýorszaghbwl le szalwan, az the chalardságodath megh haborýtwan, es az Isthený kutfebwl megh týsztulth szýweth: az Istennek megh szenthelt Templomath: es lakodalmath szerezhesse: hogý mýndenestwl foghwa, ez elmuth bőneknek mýnden bwneýtul megh szabadulwan az Istennek hýwe az örök Istennek mýndenkorth halath athasson; es algýa az ẅ szenth neweth: mýnd örökön örökké ugý legyen.

Köwetkezendő Euangeliom melyeth íra megh szenth Mathé Euangeliomy kwnwynek tyzenkylenczedyk reszebe.

Az időbe hozának Jesus Wrunkhoz gyermechkeketh, hogy iletneye wketh: es imatkozneek az tanytwanyok pedygh feddyk es dorgalyak wala azokath: akkyk elw hozzák wala wketh. Jesus Vrunk pedygh monda nekyek, haggyatok el az gyermeköketh, es ne tylchatok megh wketh en hozam iwny, mert ez illyeténekke menyeknek orzaga, es mykoron kezeth reayok wetette wona, el mene onnan.

Pater noster qui es in coelis etc.

Credo in Deum.

Legyen teneked tuttodra pokolbely ördögh, hogy ielen wagyon az the kynod: es yelen vagyon az iteleth napya: es az the örökke walo kenodnak napia, es ielen wagyon az nap ki el iwwendő mynth az egw kemencze: melben teneked es atte tarsaydnak örökke való weszedelem: azerth te karhozoth es karhozando, az the alnoksagoderth, agi tysztesigeth az szenth lelek Istennek, ky newebe, es ereywel parancholok en teneked, walaky wagy te lelek fertelmes, hogy meny ky az Istennek szolgaiabwl: kyth ez napon az Jesus Christus az ew kegyelmere, es aldomasara keresztchygnek kwt feyre méltoltatta hynny, hogy legyen w neky temploma, az megh wyulando wyznek altala mynden bwneynek bochanattyara, az Jesus Christusnak w newebe Amen.

Aures tangens.

Effeta az az nylatkozál megh gwnyörwsyghes illat keppen, te pokolbely ördögh men ky, merth el közelgeth az Istennek itilethy. *Alias dic et melius.* Effeta az az atte fwleyd nylyonak megh, hogy az Istennek parancholatyd halhassak gönyörösyghnek illatyara az örök eletre.

Versus.

Wr legien te weled. R'o. Az the lelkeddel.

Stola porrigens.

Jwy be az Istennek egy hazaba az wrdöghnek bantasa nelkwl, hogy örök eleted lègyen. Es az Istennek aldomasa. Attyanak es fiunak, es zenth leleknek the read szalyon es the weled maragyon, mynd örökbe.

Aliud.

Jwy be az Isthennek templomaba az wrdöghnek bantassa nelkwl, hogy byryad az örök ileteth es éel mynd örökön örökke. Az Wr Isten örzze a te be menysedeth, es ky menysedet, mostan es mynd örökken örökke.

Apud Fontem Baptismus.

Ky neve R'o N.

N. Ellene mondaszè az pokolbely ördöghnek? R'o Ellene mondok. N. Ellene mondaszè mynden w chelekedetynek es akarattyanak? R'o Ellene mondok.

Oleo ungitur.

N. En tegedeth kenlek az üdwesighnek olaỹaval mỹnd mellỹeden, mỹnd walaỹd közöth az mỹ Wrunk Jesus Christusban az örök eletre. Amen.

Aliud pro eadem unctjone.

N. Enỹs tegedeth wigaztallak szenth lelek Wr Istennek aiandokawal, az the szỹwedbe Christus Jesusnak altala, az örök eletre vgy legen. N. Hizze ègi Istenben mỹndenhato attỹaba: mennek es földnek teremtőỹben? R'o Hyszek etc. sicut antea.

N. Akarsze keresztölkedni? R'o Akarok. N. En teghedeth keresztellek Attỹának † Fiunak † es szent leleknek newebe vgy legỹen.

Oratio.

Az mỹndenhato Wr Isten mỹ Wrunk Jesus Christwsnak szenth attỹa, kỹ tegedeth wỹonan szẅlth wỹzbẅl es szenth lelekbẅl: kỹ es ez may napon enghette teneked mỹnden bẅneỹdnek bochanattyath, ẅ teghedeth megh kennỹen idwösighnek olaial, az mỹ Wrunk Jesus Chr'usba az örök eletre, az az Bẅwỹchön megh tegedeth szenth leleknek aỹandokawal az örök iletre vgỹ legỹen.

Panniculus.

Wed fel az feer es fertelmesỹgh nelköl walo ruhath az az, az the artatlansagodnak es Christussal walo eggỹesölesednek ieleth: kỹwel mehes Wrunk Jesus Chr'usnak szeky eleỹbe hogỹ ẅrök eleteth walhas vgỹ legỹen.

Candela.

Wed kezedben az megh fedhetetlen igẅ szewetneketh, az az atte igaz hỹtednek, es hitből walo io chelekedetödnek ỹegỹth, es megh örỹzd atte keresztỹnsigedeth, es artatlansagodath. Hogy mikoron az Wr Isten el iẅwend itiletre eleỹben mehes ẅ nekỹ, mỹndh a töb szentekkel ègỹetembe az menyorszaghban: kỹbe bỹrhasd az ẅrök eleteth: es elhes mỹnd örökkön örökke Amen.

Az Wr Istennek aldomasa legỹen teweled es mỹnd holtigh igaz hittel hihesed, es walhassad az idwezitő Christusth ugỹ legyen.

Introductio post partum.

Psalmus LXVII. Deus misereatur nostri. Az Wr Isten Irgalmas legỹen mỹnekẅnk: es megh algỹon mỹnketh, megh wylagosỹcha az ẅ orczaỹát mỹ raỹtunk, es könyörẅlỹön raỹtwnk.

Hogỹ ez földön megh esmerỹek az ẅ vtaỹth: es mỹnden nepek az ẅ ẅdwesỹgỹth.

Wallasth tegỹenek teneked az nepek Wr Isten, es mỹndenek téged wallỹanak.

Wrwendezenek es wỹgagỹanak mỹndenek, merth az nepeketh te megh itiled igasaghban es ẅket ez földen igazgatod.

Fel magasztalỹanak téged mỹnden nepek Wr Isten, merth az föld megh atta gẅmölchỹth.

Megh alģyon mỹnket az Isten az mỹ Istenönk megh alģyon mỹnketh: es felyek öteth mỹnden földnek hatari.

Dỹchösỹgh Attỹanak es Fỹwnak es szenth leleknek. Mỹkỹpen wolth kezdettẅl foghwa mosth es mỹnden koron mỹnd örökkön örökke.

Post Ad te levavi oculos Psal. CXXI.

Föl emelem az en szemeỹmeth az hègyekre: honneth sègetsỹgh ennekem iöien.

Az en segỹtsỹghem az Istentẅl kỹ menỹet es födet teremtöt.

Nem haggỹa elyszszamodnỹ atte labodath, es nem aluszỹk kỹ tegedeth megh örỹz.

Imme nem szwnỹadoz nỹwgozỹk es nem aluszỹk, kỹ örzỹ az keresztỹeneketh.

Az Wr Isten megh örỹz tegedeth, az Wr te oltalmad atte iob kezed felől. Nappal megh nem bant tegedeth az werőfénỹ sem eiel a hold.

Az Wr megh oltalmazon tegedeth mỹnden gonosztol az Wr megh örzỹ atte lelkedeth.

Az Wr Isten megh őrỹzỹ atte kỹ menỹsedeth, es be iöwesedeth, mostanỹ időtől foghwa mỹnd örökké. Dỹchösỹgh Attỹanak, Fỹwnak es szenth leleknek. Mỹkepen wolth kezdettwl foghwa most es mỹnden koron mỹnd örökké. Amen.

Psalmus CXXIX. Beati omnes qui ambulant.

Boldogokh mỹndnỹaỹan kỹk félỹk az Istenth es kỹk az ẅ Wtaỹban iarnak. Boldogh wagỹ akkoron es iol leszen dolgod mỹkoron elsz kezed munkaianak utanna.

Atte felesegedh alỹan atte hazadban mỹnth egỹ termö szẅlẅ tẅ.

Atte maghzatỹd atte asztalod körnỹwl olỹanak mỹnd az olaỹ faknak fỹataly.

Ime ekkepen aldatỹk megh az ember kỹ felỹ az Wr Istenth.

Algỹon megh tegedeth az Wr Isthen mỹnden hỹw keresztỹenek közöth.

Megh algỹon tegedh az Wr Isten, ky Sỹonban lakozỹk, hogy lathassad Jerusalemeth, mỹnden iowal bewelkednỹ. Lassad az ẅ iawaỹth mỹnden eletednek napỹaban es lasad fỹaỹdnak fỹaỹth nagỹ bekewel.

Dỹchösỹgh attyanak, es fiunak, es szenth leleknek. Mỹkỹpen wolth kezdettől foghwa mosth es mỹndenkoron örökkön örökké vgy legỹen.

Oratio prima.

Imatkozunk. Wr Isten kỹ Moỹsesnek az te szolgadnak altala az Sỹdo nepnek megh parancholad, hogỹ à melỹ azzonỹalath fiu à wagỹ leanzo maghzatoth zőlne: negỹwen napỹglan az templomnak be menetelỹtẅl megh tartozneek: meltoltasal Wr Isten az the szolgalo leanỹodath mỹnden bönnek fertelmesỹgỹtől, megh tỹztỹtanỹ: hogỹ az te parancholatỹdnak dolgaỹban megh tỹztultatwan, tỹzta szỹwel anỹa szenth egyhaznak kebeleben meltoltassek el bemenỹe es teneked bekesỹges aldozatokath be wỹnnie.

Alia Oratio.

Jesus Chr'usnak attya ky az te egyetlen egy fiyadath mynd az w anyawal Zyz Mariawal egyetemben negwen nap után az templomban be ielöntèd: ald megh az the zolgalo leanyodath az ő szwlesènek vtanna: kyth teneked Wr Isten megh tysztulasnak okaerth az templomba be ielentettel es kegielmessen engegyed, hogy mykepen my öteth ez földi templomba be wyszök. A keppen az w eletynek wygezetynek vtanna, az menyey dychösyghben meltoltassek be menye az my Wrunk Jesus Christusnak altala vgy legyen.

Stolam in manum.

Jwy be az Istennek templomaba nagy aldomassal es imaggyad az szöznek fiath, ky teneked az the maghzatodnak zaporodasath engette Jesus Christusth my Wrunkath Isten es ember kwzötth közbe iaroth, ky Attyawal es szenth lelekkel egyetemben èel es Wralkodyk mynd örökköl örökke, vgy legyen.

Euangelium si in Eccl'ia vis legere super puerum. Luce II.

Az időbe mynek Wtanna Marianak tysztulasanak napiay be telenek. Moysesnek törwynye szerynth. Wywek Jesusth Jeruzalembe, hogy wteth Wrnak be mutatnáák, mikipen megh wagyon irwan Wrnak törwenyben: merth mynden fyrffy ky anyanak mehet megh nyttya az Wr Istennek szentölt maghzatnak hywatatyk. Es hogy aldozatra walo aiandokath adnanak azon szerynth mynth az Wr Istennek törwynyben meghwagyon mondwan: feles szamu gerlycze, á wagy keth galamb fyath. És ime egy ember wala Jeruzalemben, kynek Symeon wala newe, ky igaz és io ember wala, es warya wala az Izrael nepenek megh wigasztalasath, es szenth lelek wala w benne: es megh wala igyrwe az szenth lelek Istentől, hogy w addygh megh nem halna megh nem megh latna az Wr Istennek chr'ussath: es szent lelek Istennek altala: az templomba az ġermek Jesusth az w szöley, hogy az törwynnek szokasa szerynth chelekednynek ő yerette. Az Symeon karyara weue őtet es dychyre az Istenth es monda.

Wram Isten mostan imar bekesyghel bochatod el az te zolgadat, az te bezed szerynth. Merth megh lattak az en szemeym az the idwezitő fyadath. Mellyeth szerzel mynden nepeknek szemek latara wylagosagul. Pogan nepeknek walo megh ielenysyre es az te nepednek az Izraelnek dychősygyre.

Az Wr wochoraiahoz walo keszwleth es tanúlas.

Istenben szerethő attyamffiay, kyk az my Wrunk Jesus Chr'usnak szenth testet, szenth wéreth, ty hozzatok akariatok wenny szoksygh annak előtte tynektek az harom dolgot megh tanulnotok. Primo quid Testamentum. Quot desiderantur in Testamento. Quo apparatu huc quis accedere debeat.

Mondam, hogy megh kel tudnunk my legyen az Testamentom? R'o. Az Testamentum nem egyeb, hanem az megh halando embernek

utolso akaratỹanak kyielentése, hogỹ kỹth az ẅröksigben örökköse akkarion megh hadnỹ, kỹth akar örökösnek vtanna lennỹ. Nevezi pedigh az iras eszth ennek okaerth Testamentomnak: merth mỹkoron ammỹ Wrunk Jesus Chrũs halalra menendő wala mỹ erettönk, akkoron ielenthe kỹ mỹ hozzánk az ẅ utolsó akarattyath: tudnỹ illỹk az ẅ szenth testéth, szenth wéréth akkoron walla mỹnekönk; es akkoron walla mỹnketh öröksigỹbe wrökösse, vgỹ hogỹ ha mỹ ő benne bỹzunk, es igaz hittel őteth mỹ hozzank weszök: az örök bodoghsaghban is ő nekỹ ẅrökes tarsaỹ lesznek.

Negỹ dologh szüksỹgh azerth á Testamentomhoz.

1. Szemel akkỹ a Testamentomoth teszen.
2. Az akkỹknek wallỹak a Testamentomoth.
3. Mỹrol legỹen az wallas, á ioszagh.
4. Az Pechetnek kel lennỹ kỹwel be pechöltessek az Testamentom.

Ith azerth á Testamentom tewő senkỹ sem egỹeb, hanem ammỹ Vrunk Jesus Chr'us attya Istennek szenth fỹa szẅz Marỹanak meheből iőth, bỹzon Isthen, es bizonỹ ember, kỹnek altala e wỹlagh teremtetöth es embery nemzeth meg waltaték. Azerth ha illen fölsiges szemelỹ teszỹ az Testamentomath bẅcsölỹẅk es tỹsztellyẅk á Testamentomoth. Thewe Chr'us Wrunk az Testamentomoth az Apostoloknak egész keresztỹensỹgh képében. Mosthan imar tỹnektek wallỹa á Testamentomoth, kỹk attỹ bönes woltotokoth megh esmerwen, bẅntől megh retenteték, mỹnd az altal bwnben lewen ketchỹghbe nem estetek: de bỹsztok az Attỹa Istennek irgalmasságaban. Az Jesus Chr'usnak halalanak es were hullatának erdemébe es kevaniatok bẅnetek ellen orvossagoth es wỹgaztalasth.

Christus Wrunk az Testamentomoth nem ezẅstrül aranỹrul tewn, nem hagỹot, faluth, sem warasth, ha nem az ẅ tulaỹdon szenth testỹth, es szenth wéréth arrul tőn testamentomoth.

De lasswk megh mỹwel pechetlé a Testamentomoth, es mỹ wỹgre théwe, Mért, harom okaerth.

1. Bẅneknek bochanatỹanak örök bỹzonỹsagaerth.
2. Hỹtönknek megh erősỹtỹseỹerth.
3. Atỹafiuỹ szeretetnek egỹesigéérth. Bwneknek bochanattỹanak örök bizonỹsagara. Merth az mỹndenhato örök Attỹa Wr Isten örökből foghwa ezenkepen chelekedek, hogỹ walakỹnek mỹth igérth az ẅ ighỹretỹről ieleth adoth. Azonkepen az my Wrunk Jesus Chr'us mỹkoron halalra megỹen wala mỹ eretẅnk; fogada mỹnekönk, hogỹ mỹnketh az ẅ halalawal megh szabadỹth, bwntwl, halaltwl, karhozattul, es az ördöghtwl, es a pokoltwl.

De Christus Vrunk tutta az mỹ termeszetönknek romlasath, hogỹ semmỹ képen: az ẅ fogadásanak nem hỹhetnenk. Azerth az ẅ fogadasath ielliel akara megh erősitenỹ es pechethelnỹ. Tudnỹa illỹk ẅ szenth testỹwel, szenth wéréwel, mellỹeth kenỹernek es bornak szemelỹe alath nekönk aǵǵỹa: hogỹ mỹkoron, az ẅ szenth testéth es szenth weret mỹ hozank weszök megh emlekezönk az eẅ szenth halalarul: es wére hulasarul, hogỹ mỹnketh az ẅ szenth wére hulasaval megh szabadỹtoth halaltwl, karhozáttwl és a pokoltwl.

Towabba hithönknek megh erősitisÿre mÿkort Christusnak szenth wérét szenth testeth hozank weszök, az mÿ hÿtönkben megh erősedönk, hogÿ imaran semÿt ne felẅnk, sem bwntől sem karhozattul, sem az ördöktul, merth az Christus Jesus mÿnd azoktul mÿnketh megh waltoth.

Tewe az attÿa fiuÿ szeretetnek egÿesÿghÿre mÿkoron az Christus Jesusnak szenth testéth, szent wéreth hozzank weszök, emlekeznenk megh az ẅ hozzánk walo nagÿ szeretetÿrul, melÿel mÿnketh ẅ szerethe.

Merth onen magath mÿ erettönk halalra ada: hogÿ mÿ es erről megh emlekezwén wgÿ égymasth szeressök. De mÿwel erősÿtetyk megh minden Testamentom? Halallal erősÿtetyk megh. Mert mÿgh az Testamentum tewő el' nÿnch hele az Testamentomnak. Jol tugÿatok, hogy a melÿ ember Testamenthomot teszen, ha megh nem hal az ember Testamentomnak semmÿ ereÿe nÿnchen, merth szabad az embernek akarattÿa, mÿnd hotigh. Ha penigh az ember megh hal a Testamentomnak anni ereie wagion, hogÿ senki fel nem bonthattÿa.

Azon kepen a my Vrunk Jesus Chrus mÿkoron a Testamentomoth téwe: halalawal megh erősÿthe, es megh pechetle a testamentomoth es az hagÿomanth ewnen halalawal.

Tovabba harom készölettel kel ide iarulnotok.

1. Hogy igaz hittel hÿgẅnk az igÿknek melÿ igÿkkel Wrunk Chr'us Jesus az ẅ szenth testéth es weréth azoknak aggÿa kÿk weszÿk. Mondwan. Ez az en testem kÿ tÿ éretetek halalra adatÿk. Ez az én wérem kÿ tÿ éretetek kÿ ontatÿk es nagÿ sokaknak böneknek bochanattÿara.

Az az higgÿed azth hogÿ semÿ nem egÿeb, ammÿ bönönknek bochanattÿa, ha nem chak az Christus Jesusnak halala, es wére hulasa.

2. Kel ide iarulnÿ is szandekkal hogÿ az megh esmerth igasagoth hatra ne haggÿwk, se félelemyrt, se adomanÿrth, se baratsagért, es hogÿ a bönnek wégeth wessönk.

3. Kel ide iarulnÿ igaz szeretettel hogÿ minden ember attÿafiának, barattÿanak meg bochason Istenert, es a kÿk ellen eẅ is wetet, megh engesztellÿe, mÿnd regy, mynd mostanÿ gyölösigeketh es haragoth kÿ wesse szyweből, merth az Isten ördöggel es haraggal nem lakyk egẅth. Mÿrt hogÿ penÿgh wannak nemelÿ emberek kÿk az Christus Wrunk wochoraÿahoz meltatlanul mernek iarulnÿ elé szamlalom azokath hogÿ ty magatokath szenth Palnak mondasa szerÿnth megh bÿzonÿchatok, probalÿatok, es ugÿ wegÿetek Chrystusnak testeth, es vgÿ igatok az Christusnak weréth, merh akkÿ ide méltatlanul iarul örök karhozatoth weszen maganak, I. Cor. 11, az olÿanokat, azert el tuggÿatok tavosztatnÿ. Előszer azerth meltatlanul arulnak ide azok, akkÿknek igaz hÿtök nÿnch, az az nem hÿsznek az ighÿknek mel igykkel Ch'rus Vrunk az ẅ szenth testet es szenth wereth nekünk haggÿa Testamentomban.

Azerth tÿ hÿggietek hogÿ amÿnth Christus Vrunk mondott amondwan. Ez az en testem kÿ tÿ éretetek adatyk. Ez az en werem mel' bönetöknek bochanatÿara kÿ ontatÿk, hogy tynektek ez may napon megh bochatatyk bőnetek ha ennek hÿszÿtek.

Masodszor azok iarulnak ide meltatlanul, kÿknek is szandekok

nÿnch, hogÿ á bönt nem akarna el hadnÿ hanem benne akarna fekönni es ki nem akarna ternÿ. De te ha ennek előthe Witkesztel az Wr Isten előth, imar ennek utanna olÿ életben foglald magadath, hogy ollÿan bőnbe ismeth ne esséL

Harmadszor ollÿ rendbelÿ emberek is wannak kÿk egÿ másth nem szeretÿk, kÿkbe nÿnch az igaz szeretet, az az ha attÿafia walamit ellene wetet, meg nem bochatÿa nekÿ az Istenerth es á gyölősigeth szÿwÿből kÿ nem wetÿ.

Ezek nem kölembe veszÿk Ch'rusnak szenth Testét es wéreth hozaÿok mÿnth á Judas kÿ karhozatyara weue a töb Apostolok közöth. De mÿ szeressök felebaratÿnkat, a mynth hogy Christus Vrunk mÿnketh arra erőssen ÿnth bochasuk megh wetkyth az Istennerth ha myth wŵtőth. Ha penigh te bantottad megh walamel fele baratodáth, en á tanach hogÿ mégh mostÿs el menÿ, es megh engeszteld, es vgy terÿ ismeth ÿde: mert vgy tanit mÿnket ammÿ idwezÿtőnk Jesus Christus.

Towabba, hogÿ Isten aggÿon tÿ nektek igaz hitet, igaz hittel meltan wehesetek az Chrusnak szent testet szent wéreth hozatok, könyörőghyŵnk az Wr Istennek es mongwk el eszth ez ÿmachagoth.

Oratio.

Örök myndenhato attÿa Wr Isten ammÿ Wrunk Jesusnak szenth attÿa kerönk alazatosan tegedeth, agÿ igaz hÿteth mÿnekönk, wehesök igaz hittel, is remensigel es attÿafiuÿ szeretettel hozank az the szenth fiadnak igaz testéth, mellÿeth mÿ érettönk, es my bönönknek bochanattÿara köröszthfara ada. Bochasd megh böneÿnketh, agÿ szereteteth mÿ bennönk, hogÿ mÿndenkoron egÿmasth szeressök, teneked és atte parancholatÿdnak engedelmessek legÿönk, benned hÿgÿönk, teged mÿ attÿanknak Christust mÿ idwözetőnknek az szenth lelketh mÿ wÿgaztalonknak lennÿ wallÿuk, kÿ ilsz harom szemelben igaz egy bÿzon Isten, mynd örökön örökké.

Copula.

Attale walakÿnek hÿteth masnak é szemelnek kÿwöle? Szeretedÿ es akarode ez Jambor szemelth ez N. törwen felesigwl magadnak. Ro. Akarom, es szeretem. Teged is kerek N. szeretedé es akarodé ez Jambor iffiath ez N. terwÿn ferÿul magadnak? Ro. Akarom es szeretem. *Benedic annulos, impone utrique annulum et iunge manus utriusque dicens.* Walakÿketh az Wr Isten eszwe szerkezteth ember el ne walassza azokath. *Jurent pro more.* Isten teged wgÿ segellÿen es az ew szenth fya ammÿ ŵdwessegwnk tellies szenth haromsag, Attÿa, fÿw, zenth lelek egy bÿzon Isten, hogÿ ez iambor szemelth N. szereted, szeretwen hozzad wetted hazas tarswl Istennek törwÿnÿe szerÿnth es holtodiglan soha eŵteth el nem hagiod, semmÿ nÿomorusagaba, tehedseged szerint. Isten teged wgÿ segelÿen. *Deinde dicat ad circumstantes.* Miert hoÿg ez iambor iffiw ez N. es ez Jambor szemelÿ ez N. egÿmas akaratyabol eggÿk ammasikath hazas tarsol vötte, es ez nÿlvan mÿnd Istennek mÿnd embereknek előtte es egÿ masnak kezet, gÿöröth, es hÿteth attanak, tökelletes hazassagnak bÿzonsagara es senky az ew hazasagokath nem ellenzete wolna.

Azerth hirdetem es ielentem en is ewketh bÿzon es igaz hazasoknak igazan hazaswltaknak lenny, Attÿanak, Fywnak, es szenth leleknek neweben.

Admonitio.

Mÿkepen minden rendbelÿ embernek szwksegh megh tudnÿ hogy ha az ew rende Istentwl szerzeteté, a vagy nem, es mÿ okaerth szereszteteť. Wÿgre michodak az ew tÿsztÿ. Igaz azon keppen szẅksegh mÿnd ezeketh twdnÿ az hazasoknak is, hogy az hazassagoth hittel tarchak az Istennek beszedeből es az eẅ tÿszteketh tugÿak mÿ legÿen.

Az hazassagot azerth az Wr Isten szerze, mÿkeppen megh wagÿon irwan Mosesnek első könywenek masodik reszebe, illien képen mondwan.

Monda az Wr Isten nem io embernek ön maganak lennÿ, szẅröszwk eẅ nekÿ hasonlatost eẅ hozzaya Bochata azert az Wr Isten almot Adamra, es mikor el alwt wolna, Adam az eẅ chontianak eġġyket kÿ wewé es hwst teremthe helette, es epeÿthe az Wr Isten aszth a chontoth, kÿth Adambol wett wala Azzonÿ alatta es wÿwe ewtet Adamhoz, es Adam eszth monda. Ez most az en tetememből walo tetèm, es az en testemből valo test. Ez hÿwattatÿk fÿrfiwból szerzettheth, mert fÿrfÿwbol wéthettetet, annak okaerth ember el hagÿa Attÿath, anÿath, es az eẅ felesegewel szakathatlanul tarsalkodyk es ketthen eġġie lesznek.

Ak Christus megh aszth is monda az Sÿdoknak mÿnth szenth Mathe irÿa könwenek 19 reszebe. Nem de nem olwaastatokÿ, hogÿ akkÿ elŏszer theremthe ewtet fÿrfiat, es azzonÿ alatoth teremthe, es monda: Ennek okaerth ember el hagÿa mind attÿath, annÿath es ragaszkodÿk az eẅ felesegehez, es ketten egÿ testé, egÿ emberé lesznek es immar nem kettŏ hanem egÿ test: walakyketh azerth Isten eszwe szerkeztetet ember aszth el ne walaszsza.

Im ertitek az Istennek beszideböl hogÿ az hazassagoth Isten szerzette. Hÿggÿetek azerth, hogy az Istennek kellemetes attÿ hazassaktok, es az Wr Isten tÿteket megh ald, mÿkeppen mongya á bewlch. Walaky felesÿget talal maganak, io dolgot talal, es az Wr Isten megh algya, io szerenchesse teszÿ ẅteth. Towabba ha walamÿnemẅ nÿomorwsagoth szenwettek az hazassaghban, bekewel szenwegyetek, es ezzel wÿgaztallÿatok thy maghatokath, hogÿ ammÿth szenvettek, az Istennek szerzese mellet szenvedÿtek.

Megh ertettẅk kÿ szerzetthe az hazassagoth, erchẅk aszt is mÿerth szerzette az Wr Isten. Elŏszer szerze az Isten maghzatnak es szaporodasnak okaerth, mÿnth megh wagion irwan Mosesnek első kenwenek első reszeben. Teremte az embert az ew abrazatyara az Istennek abrazatÿara szerze ẅtet, fÿrfiat es asszonÿallatoth teremte, es megh alda ewket eszth monda.

Newekegietek es sokassogyatok es teölchetek e földeth masodszor szerze segÿtsÿgnek okath hogÿ egÿk ammasÿknak segetsege lenne, mÿnth am megh mondok hogÿ aszth monda az Wr Isten. Nem io embernek ew maganak lennÿ, szerezwnk ẅ nekÿ segetseget hasonlatosth ẅ hozza.

Harmadszor szerze paraznasagnak el tawasztatasanak okaerth,

mÿnth mongÿa szenth Pal, A paraznasagnak okaerth mÿnden embernek felesighe legien.

Azon szenth Pal megh aszth mongÿa Heb: 13.

Tÿsztesseges dologh az hazassag mÿndenben, az az minden szemilÿekbe es fertelmetessigh nelkŵl walo agÿas haz, de a paraznakat megh itelÿ az Wr Isten.

Ezek az hazassagnak az okaÿ kÿketh minden hazasognak kell tudnÿ. De mÿ legien az tÿ tÿsztetek aszt is halliatok megh.

A firfÿw tÿszty az vgÿ mukalkogÿek es mukaÿawal eltesse az ew feleseget ġermeketh es haza nepét.

Erre monda az Wr Isten Gen. 2. az te orczadnak weretekewel, észed te a te kenÿeredeth. Szenth Dawyd megh aszth mongÿa Psal 27 a te kezeidnek mwkaÿath eszed te.

Az fÿrffÿw tÿszty hogÿ az ew felesÿghÿth ġermekÿth tanÿcha, es iora oktassa az Istennek törwÿnire beszÿdÿre tanÿcha es annak köwetésére inche ewketh,

Erre mongÿa Z. Pal. Fÿrfÿak szeressétek attÿ felesighteketh mÿkÿpen a Christus szerette az Anÿa szenth egÿhazath, az az az ew hÿweÿnek gyölekezetÿt. Es ew magáth ada eretthe, hogÿ ewteth megh szentelne. Ephez. 5.

Azon Z. Pal megh eszth mongya: Az azzonyalatok az templomban az gyölekezethben wesztegh halgassanak. Ha mÿth akarnak tanulnÿ othhon az fÿrffiaktul kergÿek megh. Cor. 4. Ephez. 4.

Toabba megh ezth mongya Z. Pal. Attÿak newellyetek az thÿ fÿaÿtokath Istenÿ tanusaghban es felelemben a wagÿ fedesben.

Az Azzonÿalath tÿsztÿ ez:

Hogÿ ew Wranak engedelmes légÿen mÿndenben szawath fogaġÿa, es tÿsztellÿe mÿnth Wráth. Mÿkipen Sara tÿsztele Abrahamoth. Annak utanna hogÿ az ew gÿermekÿth newellÿe es tanÿcha mÿnden io erkölchben. Wÿghre haz gondvÿselem légÿen, es mÿndenkoron, haznal legÿen.

Oratio super desponsatos.

Wr Isten mÿ menÿeÿ szenth atÿank, kÿ Abrahamnak, Isaknak, Jacobnak Istene wagÿ, ald megh ez szemilieketh, es wess igaz magoth az ew elmeekbe the szenth newednek esméredchigÿth, hogÿ walamÿth magok hasznalatÿara tanulandnak vgÿan azonth chelekedetekkel megh bÿzonÿchak, az the szenth fÿadnak az Jesus Krusnak emberÿ nemzethnek megh szabaditonak altala kÿ the weled el es Wralkodÿk szenth lelekkel egÿetembe Isten mÿnden örökön örökke Amen.

Beati omnes qui timent Dominum qui ambulant in vys eius.

Versiculi.

Megh tarchad es idwezÿched Wram atte szolgadoth, es szolgalo leanÿodath Wram en Istenem the benned byzokath.

Bochas segÿtsigeth önnekÿek menyekből, es atte szenth helÿedről megh oltalmazd őketh.

Legÿ ŵ nekyek Wram erös köfalwl, az ew ellensigök ellen.

Hald megh Wram az en könyörgisemeth, es az en kyaltassom fyleydeth irie.

Tekynch Wram könyörgönk teneked menyeghből erre az gyölekezethre. Es mykenth bochatál atte Angyalodath bekesiges Raphaelth Tobiasnak es Raguel leanyanak Sarának, azon kepen meltol meltoltassal bochatany the szent aldomasodath. Ez szemelyekre mellyek the szenth szynyed előth alnak, hogy atte akaratodban megh maragyanak. Es atte szeretetedben elienek, wenhegyenek, szaporogyanak, napoknak sokasagaban.

Haych Wram fileydeth az my könyörgesemhez, es atte szerzysednek mellyekkel embery nemzetnek szaporodasath szerzetted kegyelmessen ielen legy, hogy mellyek the altalad esze adathnak the segythigeddel megh tartassanak.

Ald megh Wram Jesus Chr'us ez szolgadath es szolgalo leanyodath, mynth megh aldottad wolt Moyses imadsaganak altala Israel nepenek nemzetyth, hogy Werös tengeren altal iöwen Pharahonak döltessigyth (?) el tawozhathak. Ezek is Wram ityleth napian the szenth szynyed előth megh idwezölyenek. Az Krisztus Jesusnak altala.

Benedictio generalis.

Megh algyon thiteketh Attya Isten megh őrzen tyteketh a Jesus krysztus, wylagosychon megh az szenth lelek Isten. Mwtassa az Wr az ew szenth orczaiath tynektek es könyöröliön raytatok. Fordycha az Wr ewnen szenth szynyth reatok, Es aggyon bekesygeth tynektek egez eletetekben. Tolche be szyweteketh menyey aldomasokkal böneteknek bochanattyara, hogy legyen örök eletetek mynd örökön örökké Amen.

Oratio.

Imadkozunk Wram Isten my menyey szenth attyank, ky teremted, az fyrffyath es azzonyalatoth, es az hazasaghnak rendibe szerzetted, ewketh mehnek gyömölchewel megh aldottad; az the zenth egyhazadnak szenth iegyth ebben az hazasaghnak szerzeseben nekönk ielentwen, hogy ollyan wolna az Chrūsnak es az ew egyhazawal walo egyesölesse mynemö.

Annak okaerth kyriök az the wighhetetlen io woltodoth es kegyelmesigedeth, hogy ne enged az the teremtesedeth szerzesedeth, es aldasodath el töretethny, es el rontathny, hanem az the nagy irgalmasagod szerynth meltoltassal ekkipen es romlas nelköl my nekönk megh tartanod, az my Wrunk Jesus Krūsnak altala Amen

Matrimonium quid.

Ferfiunak es azzonyalathnak törwyn szerynth walo egybe kötelesztetesse, melbe elwalaszthatalan tarsasagh szereztetyk a keth szemel közötth: es Istennek malasztya adatyk ő nekyk: à weghre, hogy tysztesygh szerynth, es körösztyenöl szölyenek is fel is tarchak maghzatyokath. Annak felötte, hogy az testy fertelmessighnek böneth tőlök el tawoztathassák.

Copula super Viduas.

Wr Isthen kÿ altal az azzonÿalath fÿrfiuhoz szerkesztetÿk, es effele szerkezest ol aldomassal aiandekosztad megh, hogÿ kÿ önnen magha sem eredeth bönnek sem az Wÿz ezennel el nem wÿtetik, tekench kegÿelmessen az the szolgalo leanÿodra kÿ hazasaghnak rendire uionan be al, es az the szenth aldomasodath waria legyen ő benne szeretethnek, es bekesighnek kötele, hyw es tyszta legÿen Chrūsba, szenth azzonÿalatoknak köwetőie. Legÿen szeretetes mÿnth Rachel az ew Wranak, bölch mynth Rebeka hozzu iletŏ és hyw mÿnth Sara. Semÿth az ew chelekedéseben az Istennek parancholatÿanak megh szegesenek awagÿ megh szegöienek szerzőie az Sathan hÿthnek megh tÿresÿben ne talalÿon. Mÿnden nem illendő illetéseketh el táwosztasson. Es az ew erőtlensigÿth io elethnek foglalasawal megh erősÿche, legÿen erth erkölchő es tyszteletes szemermew menÿeÿ tudomanÿokkal tanÿtatoth, legÿen szaporodo Jambor, es artatlan, es az Bodogoknak nÿugodalmaban es az menÿeÿ dÿchösighbe iusson. Es lassa fÿaÿnak fÿaÿth harmad, negÿed, es ötöd Izÿgh. Es kÿwanatos wensighire iusson. Az mÿ Wrunk Jesus Krūsnak általa Amen.

Indroductio novae sponsae post nupcias.

Deus misereatur nostri.

Az Wr Isten irgalmas legÿen mÿ nekönk megh algÿon mÿnketh, meg wilagoszÿcha az ew orczaiath mÿ raÿtunk; es könÿörölion mÿ raÿtunk. Hogÿ megh esmeriök ez földön az ew utath es mÿnden nepek közth az ew idwösÿgÿth

Kyrie eleyzon. Christel. Pater noster.

Ave maria. Megh tarchad, es megh idwezyched Wram atte szolgalo leanÿodath mel'te benned bÿzÿk. Bochas ew nekÿ segedelmeth menÿekből, es Sÿonbul megh oltalmazd ewteth. Legÿ ewnekÿ Wram erős kőfalul, az ew ellensighe ellen.

Halgasd megh Wram ammÿ imathchagunkath es ammÿ kyaltassunk thegedeth erie.

Vr legien weletek. Az the lölkeddel.

Oratio.

Wr Isten kÿ Sárának megh holth mehéth atte szolgadnak Abrahamnak, maghwanak altala meltoltattad megh szaporÿtanÿ, hogÿ remensighnek kÿ wole is magtalan walahoz kepesth, magzattya lennÿ the szolgalo leanÿodnak kegyelmessen tekÿnch ez szolgalo leanÿodra is, es agÿgÿad, hogÿ az mÿ előtönk walo szöleÿnk mogÿara szaporogÿek is, es amel magzatoth nekÿ acz, aszth megh is algÿad. Az Jesus Chrūsnak altala.

Stolam.

Jewÿ be az Wrnak egÿhazaba es imagÿad az szewznek fÿath, hogÿ thegedeth ékes szep magzattal megh latogasson. Az mÿ Wrunk Jesus Krūsnak altala. Vel.

Jewÿ be az Istennek templomaba hogÿ örök eleted legÿen az Chr'usban mÿ idwezÿtőnkbe. Az Wr Istennek Attÿanak Fÿunak es zenthleleknek aldomasa szalion reatok, es maragÿon mÿndenkoron weletek. Amen.

Közli: RÁTH GYÖRGY.

EGYLEVELES NYOMTATVÁNYOK S IRODALOMTÖRTÉNETI ADATOK A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUSOK BELSŐ TEMPLOMÁBAN.

Szabó Károly a »Régi Magyar Könyvtár« II. kötetében nem tett említést azokról az u. n. chartákról, melyek a kolozsvári ref. »belső« templomban fel vannak függesztve s több kiváló lelkész és egyházi író életrajzát tartalmazzák. Régebben ugyanis szokásban volt az elhalt jelesek életrajzát és a haláluk alkalmával egyesek által szerzett gyászverseket, emléksorokat egy-egy nagy folio-íven megörökitni. Az említett templomban megőrzés végett elhelyezett charták közűl ma már csak tíz lelkészé van meg, nehány az idők folytán leszakadozott. A megmaradtak közűl nyolcz az 1711. előtti időből való s így megannyi adalék a Régi Magyar Könyvtárhoz. Ám sokkal érdekesebbek ezek ama jó részben ismeretlen életrajzi adataiknál fogva, melyek a könyvészeti becs mellett főleg irodalomtörténeti értéket kölcsönöznek nekik. Hogy mennyi, eddig ismeretlen adatot lehet belőlök meríteni, arról eléggé meggyőződhetik, a ki a Bátai György és Csepregi Turkovics Mihály bennök leírt életrajzát a Szinnyey-féle »Magyar írók élete és munkái« által adottal összehasonlítja. Én a meglevő tiz chartából kilenczet vettem föl közleményembe, mivel a tizedik a többinél jóval későbbi korú s magyar nyelven van írva, míg amazok mind latin szövegűek s az 1673—1717. évek közti időből valók. Az egyes életrajzok után közölt nevek tulajdonosai a szerzői ama gyászverseknek, melyek a chartán az illetők életrajza után ki vannak nyomtatva.

Kovásznai Péter.

Mors Vere Christiana viri dei admodum reverendi ac clarissimi Dn *Petri Kovásznai*, Ecclesiarum Orthodoxarum in Transylvania Episcopi; Fratrum in Comitatu Kolos ac Tractu Kalotaszeg Senioris; Ecclesiae denique Orthodoxae Claudiopolitanae Ministri. Qui dum ab in eunte aetate ad sacra studia speciali instinctu duceretur, operamque oves Christo colligendi perpetuo quodam fervore ambiret, dono sibi coelitus in eam vocationem concesso, ac studiis patriis exoticisque aucto ita sacram hanc provinciam implevit, ut primum Fonyini in Hungaria, tum Ecsedini, ac deinde Varadini, ultimo Claudiopoli, tot praeclaris vocationibus cohonestatum obiret Ministerium; Auditoribus ubique suis eo maxime nomine gratus, quod eam Ministerii sui duceret ubique lineam, qua pietatis sopitum (eheu!) fervorem, qua doctrina, qua Christianae conversationis exemplo excitaret, quo in studio quamvis multa a mundo et Satana passus, infracto tamen animo perstitit, rara circa oves Christi fidelitate, quam in obsidione Varadiensi maxime probavit: ac tandem, post probata toties sanctae militiae officia, creatus Episcopus Ecclesiarum Orthodoxarum in Transylvania, quem honorem ex simplicitate conver-

sationis suae gessit ut onus, sub quo dum pro grege Christi excubat temporibus difficillimis, fidelis servus jubetur in gaudium Domini intrare, Anno Domini 1673, die 21 Julii. Aetatem agens 57. Annorum.

Andreas Poresalmi, defunct. Colleg.

Stephanus Pataki, p. t. in Collegio Reformatorum Claudiopol. Rector.

Michael Sár-Pataki, Eccl. Refor. Claud. Minis.

Michael Sz. Némethi p. t. Eccl. Orthodox. Claud. Minister, et Exilii Christi Socius. Michael Tholnai ex. Acad. Foed. Belgii Redux. Collegium Orthodoxum Claudiopolitanum.

I. Szathmár-Németi Mihály.

Beati Manes Viri dextrae Dei clarissimi dum viveret ac doctissimi D. *Michaelis Szathmárnémethi* Operarii in colenda Messe quae Claudiopoli Christo colligitur laboriosissimi, Dioecesium Colos et Kalota-szeg Senioris gravissimi. Cujus primo statim in ortu Fatorum liberalitas se explicuit, ac prorogatus Eorundem favor, animare Illum et toto labentis vita tractu fovere non destitit. Ortum enim quod attinet, ex parentibus pietatis Deo sacrae, et humanitatis proximo debitae laudem adhucdum ferentibus, traxit originem: Anno currentis seculi 38; quorum solicita obstetricatione et cura, in tenera adhuc et molli aetate (quae impraegnandis Virtutum seminibus aptissima est), Deo ac Pietati colendae sacratus, studio literarum erudiri, castigatisque moribus excoli coepit. Sed priusquam Divina Eum in utero fabricaret manus, jam Vas Dei electum quum esset, mox Parentum vota, sua vicit sedulitate et industria: lactatus enim Sapientiae uberibus, primum quidem in Schola patria Szathmár-Némethina, mox Szathmarina, dein qum aetate simul et Virtutibus adolesceret, Debreczina; postremum, solidioris doctrinae haustu perfici gestiens, in Alma nuper Pietatis et Virtutum omne genus Officina S.-Patakina, eousque Studiis Theologicis partim, partim Philosophcis excultus est, ut jure dubitari posset, in quibus majores fecerit progressus. Excusso foeliciter pulvere Scholastico, oblatam sibi habuit Provinciam excultis virtutibus dignam, Rectoratum in Tokaj; quo munere decursu biennii cum laude functus, seque bonis omnibus ex voto probans, dignus est habitus, qui in Exoticas promoveretur Academias, ut ipse potius exemplum sapientiae aliis dare, quam aliunde capere sufficeret. Redux itaque omni eruditionis apparatu instructus, A. 1667. et mox Scholae Gönczinae praepositus, sacro se applicuit Ministerio, Anno hujus seculi 70. ministrans Ibidem in sinceritate Christo, unde mox urgente communi Ecclesiarum in Hungaria motu, respirii ergo Debrecinum se contulit, devoratis inibi spatio anni unius cum dimidio angustantis Exilii molestiis; Deo autem durioribus electi Vasis sui fatis indolescente, taedio Exilii relevatus, Minister vocatus est florentis Ecclesiae Reformatorum Claudiopolitanae Ao 1673., addito munere Senioratus Districtuum Colos et Kalota-szeg Ao . . 81: Ubi latiorem exerendis virtutibus suis commoditatem nactus, ac velut in specula constitutus, se totum extendendis latius regni Christi pomoeriis, radicandaeque in fide semel tradita sanctis plebi Christianae, mancipavit: praelucens illi, tum eloquio gravi et diserto,

tum inculpata sanctitate morum, tum scriptis aetatem ferentibus; seque ardore Pietatis, igne veritatis, zelo Religionis, odio scelerum impune hodie grassantium, macerans indies et absumens: donec tot curarum et laborum ponderibus fracto, nec non recurrentium saepius infirmitatum sensu debilitato, supervenientibus ad extremum incurabilibus hypogastrii doloribus, extrema sua praesagienti, et ad beatam sui dissolutionem ardentibus votis anhelanti, placida in Domino mors obtigit. Die 25 Maj. Ao 1689. Aetatis vero suae currente 51; sibi quidem praesenti animo expectata; Conjugi autem, Liberis, Fratri unico, Cognatis, Ecclesiae, Collegis, bonisque omnibus inexpectata et lamentabilis; ideoque justo dolore excepta.

Stephanus Tolnai Compatri suo.
Stephanus N. Szőnyi Dispensator mysteriorum Dei,
Fratri desideratissimo Samuel Szathmár-Némethi Prof.
Michael Jeddi, Coll. Senior.
Georgius Gyalai.
Georgius Jenei coll. alumn.
Stephanus Ze . . . . . (? le van szakadva.)
Stephanus Hadadi, coll. civis.
Joh. P. Hosszufalusi p. t. Poeseos Praeceptor.
Stephanus Veszprémi Coll. Alum.
Andreas K. Gyalai „ „
Martinus B. Hunyadi „ „
Stephanus Radnóti C. C.
Balthasar Ajtai Coll. Civ.
Martinus Vâmfalusinus Coll. Alum.
Petrus Szilágyi C. C. et p. t. Praec. Rud.
. . . . nus Ajtai C. C.
Georgius P. Zoványi coll. Alum.
Martinus Várallyai c. c.
Johannes Bácsfalusi c. c.
Johannes Sámsondi c. c.
Sigismundus Balog c. alum.
Johan Stenczel Affinis p. m. Defuncti.
Ladislaus Belényesi Nob. Log.
Stephanus Bihari Nob. Log.
Stephanus Csengeri Neutr.

Tolnai István.

Inferiae Piis Manibus Clarissimi quoad viveret ac doctissimi viri D. *Stephani Tolnai*, S. S. Theologiae in Collegio Reformatorum Claudiopolitano Professoris, mox ibidem in Ecclesia Pastoris, ac Tractuum Kolos et Kalota-Szeg Senioris vigilantissimi, Medici secunda praxi laudatissimi, etc. Cui Singularis Dei benedictio, lege quadam ortus addicta quum esset, post ingenuam Parentum honestae s (hij.) Patris quidem Circumspecti D. Johannis Séllyei Civitatis Tolnensis olim Judicis primarii, Matris autem D. Helenae Gergely, educationem, inde a teneriore aetate, cultus Artium quae Liberales nuncupantur, arridere coepit; ut qui Earum castis manibus formari in dies, ac ex informi quae nulli non adnascitur ruditate elimari, in votis unice haberet. Nec summa votorum lusus est; excultis enim foeliciter in Schola Patria Studiorum Elementis, solidioris doctrinae venam quaesiturus, primum quidem in Schola Ecsedina, dein Varadina tunc florentissima, se totum Musis consecravit, quarum jugi cultu eousque Mentem libatam ex fonte Divinitatis perfecit; ut Juvenis adhuc et ex ephebis vix egressus, Provinciam Ludi-Magistri in Szalonta cum laude obiret. Sed nec dum satur quaerendae eruditionis, Almae Saros-Patachinae

factus est Alumnus, et mox ob praeclaras animi dotes ibidem Senior constitutus, Rector vocatus est Scholae in Tarczal; atque inde ad lautiorem Studiorum messem colligendam, in Exoticas promotus est Academias. Redux divite Scientiarum omne genus penu in structus Anno hujus Sec. 62. Sacrum obivit Ministerium in Kézdi-Vásárhely. Anno 65. communi Procerum Regni voto Professoratum in Coll. Ref. Claudiopolitano habuit sibi oblatum, quo per annos plus minus 20. cum laude functus, Ecclesiae ibidem florentissimae Ministerio est admotus, ac denique Senioratu Tractuum Kolos. et Kalotaszeg honoratus. In magno apud quosvis pretio habitus tum ob raras quae Virum Dei decent Virtutes, tum ob singularem qua multis profuit medendi peritiam: donec post recurrentes subinde infirmitates, cachexia primum laborare incipiens, dein affectus pleuritide ac mox insequente diarhaea, animo forti et ad extrema jam dudum excubante, adeoque resoluto ac imperterrito, Supremum Diem suum in fide Jesu Salvatoris clausit. Relicto Ecclesiae, Collegis, Conjugi, Liberis, bonisque omnibus tristi argumento, suique desiderio. Die 25. Martii, hora 4. matutina. Anno MDCXC. Aetatis suae 60.

Olim Praecept. dein Collegae Samuel Sz. Némethi, Professor; Stephanus Zentelki, coll. senior; Valentinus K. Papolczi, coll. Al.; Andreas Hadadi, Coll. civis et p. t. Parvistarum Praeceptor; Martinus Hunyadi C. A.; Josephus Gyalai, C. C.; Stephanus Marusi, C. C.; Johannes P. Margitai C. C.; Georgius Zoványi, C. C.; Josephus Kurtány, C. C.; (hij . . .) us Sámsondi coll. c.; Paulus P. Viski, c. c; Johannes B. Hunyadi, c. c.; Andreas B. Hunyadi, c. c.; Georgius Pongrácz, Nob. Log.; Michael Katona, Nob.; Paulus Katona, Nob.; Stephanus Csengeri, Neutralista; (Egy darab le van szakadva az ívből alul.)

Pataki István.

Immortale Decus magnae eruditionis gloria inclyto nomini etiam post fata superstiti, Praeclarissimi dum viveret ac Celeberrimi viri, D. *Stephani S. Pataki*, Celsissimi Principis ac Domini D. Michaelis Apaffi II. h. t. Ephori dexterrimi per multos retro annos in Colleg. Reform. Claudiop. Lingvarum, Philosophiae, mox SS. Theologiae Professoris acutissimi, facundissimi, etc. etc. Qui natalibus suis, et in se quidem claris, gloria Virtutum, ad quas natus Eum ad ardua Spiritus animabat, mox inde a nascente aurora eousque affulsit; ut non tam Sibi Genus et Patriam, quam Se Generi et Patriae ornamento futurum ostenderet. Vix enim explicato aetatis suae vere, praecoci fructu studiorum ad miraculum usque excultorum commendatus, raro et singulari eo tempore exemplo, ex Ephebis vix egressus, dignus est habitus, qui in Patria Alma Sáros-Patachina, Praeceptor Eloquentiae crearetur: mox post edita Divini plane ingenii documenta, liberali sumptu Incomparabilis dum viveret Herois, Per- Illustris ac Magnifici D. D. Dionysii Bánffi, etc. in Academias Foederati Belgii promoveretur: unde Redux scientiarum omne genus apparatu instructissimus, primum lingvarum et philosophiae: dein SS. Theologiae in Colleg. Reform. Claudiop. Professor vocaretur. Et eo munere singulari dexteritate et notabili studentium emolumento, spatio XX. annorum functus, frustra

obnitente Discipulorum voto, unanimi Procerum Regni consensu, intsitutioni Celsissimi Principis adolescentia, fausto omine altius in dies surrectura, documento est. Aliis quoque in negotiis, qua Politicis, qua Ecclesiasticis prudenter et dextre moderandis, quantum valuerit, attestantur singulares animi Ejus dotes, quibus cunctos in amorem, desiderium et admirationem Sui rapiebat; atque inter Viros eloquio disertos, judicio graves, ingenio acutos, facundia svaves ac gratos, experientia rerumque gerendarum usu celebres, nomen ferebat. Donec invadente Febri putrida, valetudinis (qua antea fere prospera gaudebat) primam vim illatam passus; atque recurrentibus subinde variis symptomatibus debilitatus; ad extremum Febri pestilente lethaliter affectus) animam in firma spe Deo servatori, cujus fidem se servum probavit, aculeum mortis vix persentiscens, commendavit: relicta Patriae, Ecclesiae, Aulae Principali, Familiae, bonisque cunctis, magna doloris copia, nec minori Sui admiratione ac desiderio Die 2. Januarii. Anno 1693. Aetatis suae LII.

Olim Praecept., dein Collegae Samuel Szath. Némethi Prof.
Olim Praeceptori Georgius Bátai, M. E. Ref. Claud.
Olim Praeceptori Michael. T. Tsepregi in Coll. R. Cl. Prof. alter.
Nicolaus Kis de M. Tótfalu Art. Lit. Mag.
Praeceptori quondam Michael Hadadi Ecclesiastes.
Praeceptori olim Casparus Boros Ecclesiastes.
Praeceptori suo Stephanus Lengyelfalvi, Coll. Senior et p. t. Elog. Praec.

Joannes Gyarmati.
Elias D. Bölöni Coll. Contra Scr.
Martinus B. Gyalai Coll. Civis.
Andreas K. Gyalai Coll. Al.
Andreas Hadadi „ „
Martinus Hunyadi „ „
Georgius Deési.
Joannes Szilágyi Coll. Al. et p. t. Pr. Poet.
Petrus Szilágyi Coll. Al.
Paulus Divini Coll. Civis.
Josephus Veszprémi Coll. Civis.
Joannes Sz. Radnótfái Coll. Al.
Joannes P. Margitai Coll. Al. p. t. Etym. Praec.
Franciscus Soós Coll. Al.
Martrnus Varallyai Coll. Al.
Georgius Zoványi Coll. Al. p. t. Synt. Praec.
Joannes Némethi Coll. Al. et p. t. parv. Praec.
Josephus Kurtány Coll. civis.
Sigismundus Balog Coll. al. et p. t. Rud. Praec.
Joannes Sz. Mihályi Coll. civis.
Paulus Viski „ „
Petrus Csengeri Coll. Al.
Petrus Laki Nob. in Colosv.
Franciscus Ujhelyi Nob. Polit.

Bátai György.

ΑΘΑΝΑΣΙΑ, quam Beato e vivis excessu Ipso die Athanasio sacro Ingressus est Clarissimus ac Doctissimus D. *Georgius Batai*, Minister Christi in ecclesia orthodoxa Claudiopolitana fidelissimus, Dioecesium Kolos et Kalota-szeg notarius juratus, etc. Fatorum indulgentia, Natus ex honoratis Parentibus, Patre quidem, p. m. Clarissimo ac Doctis. D. Georgio Batai, inter alias, quarum ministerium laudabiliter obivit,

Ecclesiae Orthodox. Claud. Antistite dignissimo; Matre vero Nobili, ac Honoratissima D. Elizabeta Mara, Matrona exemplari. Fatis ita jubentibus, dum tenellus esset, Patre Orbatus, et pupillorum choro Accensitus, iisdem ita disponentibus, Matre ad secundas Nuptias transeunte, cum Generoso quondam ac Nobilissimo D. Johanne Pólyk de Várad etc. Illum non tam Vitricum, quam Patrem Nactus, ab Eodem, et liberaliter Educatus, et artibus, quae liberales vocantur, ac scientiis excolendis, Consecratus est. In quibus, crescente aetate, non mediocres Faciens progressus, Albo Civium et Alumnorum Illust. Coll. Reformatorum Claud. Inscriptus est. Anno 1679. atque Ejusdem Collegii Senior Creatus, A. 1684. Mox post edita praeclarae indolis specimina, liberalitate Ecclesiae Orth. Claud. partim, Vitrici, Parentis instar providi, in Academias Foederati Belgii Expeditus A. 1685. Unde studiorum cursu singulari assiduitate confecto, variarum scientiarum penu instructus, A. 1690. Redux, ad relevanda solitariae vitae taedia, resque suas familiares melius ordinandas, Matrimonii vinculo Implicitus est, A. 1691. delecta sibi conthorali, Nobili ac pudica Virgine, D. Susanna Zalanyi. Eodem Anno, tanquam Alumnus, ministerio Ecclesiae Reform. Claud. Admotus, quo cum laude, per sexennium, et quod excedit, Functus, sub finem Anni proxime lapsi —97 invalescente in dies Phtysi, quae Illum Juvenem adhuc invaserat, cursum ministerii abrumpere coactus fuit, debilitatus sensim, et clinicus, omnique succo et spiritu exhaustus, post continuos plus minus novem Mensium dolores, et varia symptomata, subinde recurrentia, ac omnem medicorum artem eludentia, A. 1698. Sept. 11. die memorabili, placide in Domino, cui Se fidelem servum praestitit, Denatus, Anno aetatis Suae currente 36. Relicto Sui desiderio, et justo doloris argumento, Ecclesiae, Collegis, ac praeprimis Conjugi moestissimae, cum qua placide vixit, ac liberis, Elizabetae, et Georgio, quos orphanos reliquit; minorennes adhuc et suae orbitatis inscios.

Ab aetate tenera Conjuncto, studiorum, Lucubrationum et peregrinationum, Socio fideli et svavi; Dein in opere et messe Domini Conservo, Symmistae et College honorando . . . Michael T. Tsepregi. Servus Christi in Eccl. Orth. Ref. Claudopolitana.

Josephus Almási, Coll. Senior.
Johannes Dömsödi, Coll. Contrascriba et p. t. Praec. SacraePoeseos.
Michael Udvarhelyi, Coll. Alumnus.
Stephanus Mérai, Coll. Al.
Andreas Polgári, Coll. Al. et p. t. Etym. Praec.
Johannes Dési, Coll. al. et p. t. Praec. Synt.
Stephanus N. Kisari, Coll. Al.
Gabriel Fogarasi, Coll. Al. et p. t. Prae. Eloq.
Michael Viski, Coll. Alum.
Michael Uzoni, „ „
Michael Teleki Coll. Alum.
David Tordai „ „
Michael Szigethi Coll. Alum. et p. t. Praec. parv.
Johannes S- Pataki Coll. Alum.
Franciscus Kőrispataki, Coll. Alum. et p. t. Bibl.
Michael Erdődi, Coll. Alum.
Stephanus Bodoki „ „
Zacharias Técsi „ „
Nikolaus Iványos Nob. Publicus.
Alexander Rhédei „ „
Michael Rhédei „ „
Gabriel Nagy „ „

Tótfalusi Kis Miklós.

Exemplar, Viri in emolumentum boni Publici nati atque animati. Quod, visendum exhibet, vel in ipsa mortis imagine, Praeclarissimus ac industrio labore cultissimus D. *Nicolaus Kis M. Tótfalusi*, Magister Artis Literariae in Transilvania, Sculptoriae videlicet, Fusoriae, etc. necnon ipsius Typographiae Praeses, dum viveret, accuratissimus ac strenuissimus. Quem (Parentibus licet tenuioris fortunae Natales suos debuerit) melioribus auspiciis, provida benigni Numinis cura, praestantiora Ipsi reservante, mox inde a cunis tam ardens ardua moliendi incessit spiritus; quo superatis omnibus isto in conatu difficultatibus, nihil eorum omitteret, quibus pium ac honestum, quo intus agebatur propositum, prosequi viriliter, tandem feliciter exequi posset. Excussis enim mox sordibus Patriis ,pulverem domesticum cum pulvere Scholastico commutare incipit: prima literarum fundamenta ponens, in Schola apud Rivulos Dominarum, isto tempore celebri. Mox, recumbens in sinum Almae suae Matris, Ill. Collegii N. Enyediensis, uberibus ejus tamdiu lactatur ac nutritur in dies, quoad Humanioribus literis, castigatioribusque moribus, prae concivibus suis eousque imbueretur; ut circum ipsam, ut ajunt Matrem suam, jam cum altioribus luctari, atque majora meditari auderet. Nihil dubitans de foelici successu, modo susceptum semel ac sanctum propositum, instanter urgeret. Hoc dum ageret, ne debitum virtuti negaretur praemium, munere primum Senioris in eodem Collegio, mox Rectoris Scholae Fagarasinae augetur. Verum nondum hic sibi subsistendum ratus, praevidens, nihil magis gloriae ac foelicitati patriae, Gentis ac fidei suae Christianae derogare, quam crassum rerum necessariarum ignorantiam, ob defectum rei Literariae: ut huic malo salubriori aliquo remedio occurreret, studio promovendae ac exornandae ejusdem extimulatus, nullam sibi quietem indulgeri passus est; donec exteras, easque Cultissimas aliarum Gentium Officinas inviseret, ac tandem Amstelodami in Batavia, sedem sibi, Artique suae foelicius excolendae optatissimum otium acquireret. Quod ubi nactus est, sub peritissimis Artificum Literariorum manibus (qui licet artem suam studiose celare norint) eousque cum stupore omnium profecit, ut non tam discere, quam Magistris suis Artem Sculptoriam, Fusoriam etc. suffurari videretur: Perque decennalem illum commorationis Suae cursum, inter sordes ac cineres Officinae fuliginosae, tam acriter institit operi; ut non illum fames, non sitis, non turpis egestas rei pecuniariae, a proposito scopo deterreret ac dimoveret; quin aliis etiam Nationibus integram supellectilem rei Typographicae, Gentique suae dilectissimae amplissimam Sacrarum in lingva vernacula Literarum Bibliothecam adornaret, atque aperiret. Quo commeatu apud exteros foeliciter adeo instructus, Patriaeque redditus, ut toti Reipublicae Christianae, ita praeprimis Rei Literariae tanto emolumento ac ornamento vixit, ut sane conatus Ejus admirari datum sit omnibus, eloqui paucis; donec lucernae instar, aliis inserviendo prorsus consumeretur. Flagrantissimum enim illud desiderium ac zelus, quo in bonum Publicum ferebatur, cum nullam ei permitterent animi remissionem, nequidem eam, quae ad vitam, valetudinisque curam, semper et ab omnibus necessaria fuit judicata;

factum est, ut suum corpusculum, coeteroquin etiam debile, et Melancholici temperamenti Hypochondriacis passionibus magis atque magis redderet obnoxium; quas labentibus temporibus sensim secuta est membrorum omnium atque artuum universalis Resolutio seu Paralysis: Superstitibus tamen animi vigore et sensuum integritate, sed impedita nonnihil vocum articulata pronunciatione. In quo statu etiam constitutus, eam Familiae ac boni Publici curam gessit, ut ex hac infirmitate sua (quacum totis tribus annis et quod excedit colluctatus est) neque Illa solicitudinem nimiam, neque Hoc defectum ullum paterentur. Usque dum vi morbi insuperabilis, tandem fractus ac victus, novissimum suum, quem Sol aliis aperuit, Ipse sibi clauderet diem, in ipso fere Aequinoctio, Claudiopoli, Anno Aerae vulgaris 1702. die 20. Mensis Martii, hora 7. mat. Aetatis vero 52.-do. Quo, Lectissimae ac ad extremum usque halitum Sibi fidissime Conjugi, Nobili ac Generosae D. Mariae Székely, tenellisque Filiabus Judithae et Annae, dignam commiseratione orbitatem; Dulci vero Patriae, Ecclesiae, Amicis, bonis denique omnibus, nonnisi anxium Sui desiderium reliquit.

Michael T. Csepregi Minister Verbi Dei apud. Ref. Claud.
Georgius Briccius Vizaknai Med. Doctor et Excell. Gubernatoris Corporalis Physicus.
Franciscus Köröspataki, Coll. Senior.
Steph. D. Bodoki Coll. Contr. et p. t. Praec. Eloqu.
Andreas Vizaknai, Coll. Alumn. p. t. Praec. Synt.
Andreas N. Bihari. Coll. Al.
Zacharias N. Tetsi » »
Johannes Szarvadi » »
Franciscus Vaji » »
Michael Martonosi Coll. Al. et p. t. Praec. Etym.
Matthaeus Baczoni Coll. Al.
Paulus T. Csengeri » »
Benjamin Almási Coll. Al. et p. t. Sac. Poes. Praec.
Andreas K. Daróczi Coll. Al. p. t. Praec. Rud.
Johannes Miklósvári Coll. Al.
Samuel Csávási Coll. Civis.
Nicolaus V. Tholdi Coll. Al. p. t. Praec. Parv.
Michael Harasztosi Coll. Al.
Michael Tétsi Coll. Al.
Moses Székely Nob. Rhet.
Alexander Rhédei Nob. Publ.
Michael Rhédei Nob. Publ.
Franciscus Rhédei Noc. Poeta.
Franciscus Szegedi Nob. Publ.
Thomas Jura Nob. Publ.
Jacobus Fekete Artis Typogr. Cultor.
Michael Nemeti » » »
Samuel Pap Telegdi Artis Typogr. Cultor.
Michael Heltzdörffer Artis Typogr. Cultor.
Franciscus Cs. Miskolczi Artis Typogr. Cultor.

Csepregi Turkovics Mihály.

Austeritas fatorum Singulari documento demonstrata, in morte praematura Viri desideratissimi, Reverendi ac Clarissimi D. *Michaelis T. Csepregi*, In Ecclesia Reformatorum Claudiopolitana Ministri verbi Divini, ob insignem qua pollebat Elocutionis vim, disertissimi; Pastoris animarum vigilantissimi, zelosissimi; etc. Qui, sibi destinatam hujus vitae Stationem, fausto Numinis auspicii ingressus, ortum traxit minime obscurum, a Paren-

tibus meritae existimationis: Patre puta, sibi cognomine, Generoso D. Michaele Turkovitz Csepregi, Centumviro in hac Urbe Consultissimo ac honoratissimo: ac praeprimis, Celsissimo illa tempestate hujus Patriae Principi, D. D. Michaele Apafi b. m. ob probatam fidelitatem intime accepto; Alma vero Genetrice Generosa ac exculta Matrona D. Margaretha Agoston, Anno 1663. Quorum provida ut decebat sollicitudine, pioque quo in illum ferebantur studio, exactis rudioribus annis, ut cum robore corporis, simul animae dotes, quas ipsi natura larga satis manu contulerat, laetum caperent incrementum, humanioribus literis, at moribus castigatioribus imbuendus, Scholae Reformatorum Claudiopolitanae traditur: Ubi post aliquod tempus, Scholastici pulveris ac institutionis constrictioris pertaesus, Stationem hanc, alia commutare cogitat. At mox sano ac prudenti Cognatorum suorum consilio resipiens, ad interrupta aliquandiu studia recolenda, eo flagrantiori revertitur animo, quo remissiore ea tractare ac prorsus posthabere ante coeperat; indefessa veluti sedulitate, jacturam male perditi temporis, si non vindicaturus, saltem compensaturus. Nec conatui meliori defuit, quem spe praeceperat eventus; citato enim mox cursu ad eum proficit gradum, quo Albo Studiosae Juventutis Majorum suffragio, inscribi mereretur, Ao 1680. Die 23. Dec. In cultura Artium Liberalium ad altiora eum in dies evehentibus fatis: Quoad Illustrissimi ac Maximi in hac Patria illo tempore Herois, liberali munificentia, majoris adhuc in studiis profectus gratia, ad Inclytas aliarum Gentium Academias promoveretur. Hic divite Scientiarum mercatura instructus, istoque cum apparatu, post quadriennalem peregrinationem dulci Patriae redditus, Ao. 1690. cum votivo multorum, Moecenatum cumprimis suorum applausu excipitur, et mox Anno vertente 1691. Die 10. M. Sept. suffragiis Illust. Patriae Patrum ac Curatorum Eum invitantibus, Professioni Philosophicae ac Linguarum Orientalium, in Collegio Reform. Claud. solenniter inauguratur: delecta Anno insequente 1692. 8. M. Mart, in individuam (sed proh dolor dividuam, imo jam divisam) vitae Conjugalis Sociam, honorata ac pudica Matrona, D. Maria Samsondi, nunc ex omine nominis *Mari Amari*tudinis. Hanc spartam sibi creditam, ubi fere per quadriennium, cum emolumento rei Scholasticae adornasset, mutatis Illustr. Regni Procerum, necnon Ecclesiae Refor. Claud. votis, ad Ministerium verbi D. e Schola in Ecclesiam evocatur, Ao 1695. 17 M. Jul. Quas partes Servi in Domo Domini fidelis, quam strenue per annos 8. mensesque aliquod superfluos impleverit, anxia multorum suspiria ac desideria loquuntur: Donec praeterita tempestate autumnali, vindemia in territorio nostro peracta, non sine fatali de se praesagio, dum in excidio vitium quarundam occuparetur, ipse quoque veluti praecox aliquis racemus, a vite Ecclesiae nostrae praecideretur, et in torcular probationis Divinae, pressus multiplici aerumnarum mole, quo fragrantiorem coelum versus spiraret odorem, conjiceretur. Prima enim M. Nov. die Febri correptum lethali, violentasque vomituritiones saepius provocante, mox Colica biliosa, cum pertinaci ac diuturno Obstructionum satellitio invadit, prosternit; ac ut prorsus dejiceret, agmine Convulsionum Epilepticarum ac Deliquiorum multis vicibus

advocato; novissime autem supervenientis sensim omnium membrorum atque artuum Paralysaeos, graviorem in eum fecit impetum. Quam post semestrem cum tot belluis luctam, tandem secuta est placida mentis et corporis in Domino Analysis Ao 1704. Die 13 M. Apr. hora post quadr. 11 diurna. Ao aetat. 41. exacto. Quo suo a nobis discessu, Coniugi tenerrime dilectae, post duo decennalem ac menstruam cum hebdomade, eamque svavem ac delicatam cohabitationem, susceptisque ex ea numerosis casti thalami pignoribus (primogenita, Anna coelitibus adscripta; reliquis nondum Paterna cura ad maturitatem educatis) Rebeccae charissimae, Michaeli, Francisco, Petro ac Mosi in cunis adhuc vagienti; Fratribus agnatis, imprimis impense sibi dilecto D. Samueli Csepregi, vix funeris Fraterni conscio, Cognatis atque Affinibus pergratis, in functione Collegis conjunctissimis, Gregique Domini quem pavit, Ecclesiae Refor. Claud. Amicis fidissimis, Patronis, Moecenatibus, Fautoribusque observandissimis, justum acerbi luctus ac commiserationis argumentum praebuit.

Paulus Divini, Pastor Ecclesiae Claud. Ref. Sax.
Andreas N. Bihari p. t. Coll. Senior.
Michael Tétsi, Coll. Assessor.
Johannes Köpeczi » »
Gabriel Diószegi Coll. Alum.
Steph. K. Daróczi Coll. Al. p. t. S. Poes. Praec.
Joh. Viski Coll. Al. p. t. Praec. Synt. et Bibl.
Josephus Deáki Coll. Al.
Nicolaus Jenei Coll. Al. et p. t. Praec. Rud.
Michael Bányai Coll. Al. et p. t. Praec. Parv.
Steph. Bagosi Coll. Al. et p. t. Praec. Etym.
Samuel Radi Coll. Al.
Petrus P. Rátkai Coll. Al.
Mathias Bányai Coll. Civis.
Michael Szőlősi Coll. Civis.
Paulus Zalányi » »
Samuel Seres » »
Steph. Tokai » »
Paulus Sz. Mihályi Coll. Civis.
Thomas Mogyorósi » »
Michael Sz. Némethi » »
Paulus Vadkerti » »
Sigismundus Mohai » »
Georgius Füzéri » »
Georgius Kalnai » »
Johannes Vári » »
Georgius T. Csepregi (Frater) Nob. Publ.
Sigismundus Ujhelyi Nob. Publ.
Steph. S. Pataki Nob. Eloq. Cult.
Ladislaus Luczai Nob. Poeta.
Josephus Samsondi Vice-Jud. Com. Colos.

II. Szathmárnémeti Mihály.

Portus Aeternum Duratvrae Quietis. Ad quem Post impleta fidelis servi munia Praematura morte vivis ereptus, citato cursu appulit Clarissimus ac Doctissimus D. *Michael Szathmár Némethi*, Philosophiae, et Lingvarum S. S. Hebraicae, ac Graecae, in illustri Claudiopolitano Reformatorum Collegio Professor solidissimus; etc. — Qui Fatorum liberalitate, ab ingenuis ac honestae sortis Parentibus ortus in oppido Szathmár-Némethi: provida Eorundem cura, mollibus adhuc dum pueritiae annis, cultui Artium Liberalium devovetur: jactis itaque foeliciter studiorum fundamentis in

schola patria, annos ingressus adolescentiae, majoris profectus gratia, Collegium Reformatorum quod est Claudiopoli, salutat A. 1683. ac mox, post edita praeclari ingenii specimine, primum Poeseos, dein Rhetorices publicus Praeceptor, constituitur. Quibus muniis, sub decursu aliquot annorum cum laude functus, quum in dies raris cultioris ingenii dotibus inclaresceret, ac majora de Se promitteret, ad reportandam uberiorem studiorum messem, liberali Patrocinio, Excellentissimi quondam D. D. Georgii Bánffi Transsylvaniae Gubernatoris etc. in Academias Foederati Belgii promovetur, A. 1692. Ubi triennio singulari cum industria, et cultu variarum Artium exacto, Redux in Transsylvaniam, scientiarum omne genus apparatu instructissimus, A. 1695. a praedicto D. D. Gubernatore, sacris Aulicis praeficitur. Sed cum exerendae eruditioni Suae latior deberetur campus, et ampliore virtutes Ejus repraemiandae essent mercede, non obstante Patronatus jure, ex consensu Excell. Gubernatoris in Collegio Reformator. Claudiop. Philosophiae et Linguarum SS. Professor inauguratur, A. 1696. Quam nactus spartam, illam pro virili ornare, atque Discipulis fidei ac curae Suae commissis, singulari cum utilitate per Ann. XII. praeesse non destitit. Rebus domesticis consulturus, variis interea exercetur fatis: vinculo enim matrimonii implicitus, illud saepius, abrumpere, ac mox innovare cogitur. Ducta primum in vitae ac curarum sociam Nobili quondam D. Catharina Szalai, cum Qua nonnisi spatio anni ad cohabitandum concesso, Illam ex variolis et infoelici Partu, simul cum Prole amittit, A. 1697. Pertaesus molestiarum viduitatis, secundo matrimonii foedere jungit Sibi, Nobilem quondam D. Sophiam Gébely, A. 1698. Quae mox in Phtysin incidens, et cum ea magno rerum familiarium detrimento diu conflictata, atque tandem confecta, rursus Illi taedium viduitatis parit A. 1702. eo acerbius, quod et tres liberos ex Illa susceptos amitteret. Ita ad solitariam redactus vitam, quum illius molestias ferre nequiret, ad relevandos dolores toties repetitos, de novo cogitat matrimonio: atque tertio conjugali vinculo unit Sibi Nobilem et Honoratissimam D. Christinam Pataki, Celeberrimi quondam ac Clar. D. Stephani Pataki, Viri in Transsylvania magni nominis Filiam A. 1703., cum qua per annos VI. et quod excedit placide vixit; ac ex Ea susceptos tres liberos, Rebecam, Annam, Johannem minorennes, ideoque orbitatis suae nondum conscios, cum Matre nunc vidua superstites reliquit. Tam variis exercitus Fatis, accedente insuper multiplici temporis moderni molestia, quum crebris laboraret infirmitatibus, ad extremum ex insuperato Dysenteria vexari incipit; cujus doloribus per XIV. dies patienter toleratis, quum extrema Sibi imminere praesagiret, Se animo forti et resoluto ad aeterna disponit et animam Deo Redemptori, Cui fidum Se depositarium praestitit; in firma spe commendat: atque ita mortalitatem hanc cum beata immortalitate commutat A. 1709. Aetat. Suae circiter XLII. die Septemb. Festum S. Michaelis proxime antecetende, hora XII. meridiana. Relicto Ecclesiae, praeprimis Collegia notabili damno, Conjugi moestissimae, et Orphanis justo doloris argumento; Collegae, Affinibus, Confratribus, Amicis, Sui desiderio.

Thomas Mogyorósi h. t. Senior.	Coll.	Andr. Budai	Coll. Civ.
		Mich. Illyefalvi	» »
Josephus Csernatoni, Coll. Assessor.		Stephanus Pataki	» »(Affinis)
Stephanus Kőrösi, Coll. Ass. et S. Poes. Praec.		Stephanus Mezei	» »
		Andreas Tetsi	» »
Josephus Vekei p. t. Praec. Synt.		Mich. Martonosi	» »
Georgius Deesi Coll. All.		Joh. P. Baczoni	» »
Johannes Remethei, p. t. Praec. Eloq.		Georg. Colosvari	» »
		Martinus Baczoni	» »
Gabriel Varadí Coll. Al. et p. t. Praec. Ety.		Joh. Viski	» »
		Mih. K. Vásárhelyi	» »
Michael Fűzesi Coll. Civ.		Paulus Viski	» »
Mart. Viski p. t. Praec. Rud.		Mich. Ujvarosi	» »
Steph. Zalányi C. C. Praec. Parv.		Greg. Zalányi	» »
Michael Baczoni Coll. Civ.		Georgius Vitéz Nobil. Orat.	
Stephanus Dalnoki Coll. Civ.		Petrus Laki Nob. Publ.	

Szatmárnémeti Sámuel.

Monimentum Aeternitati Sacrum. Nomini, magni Dei viri, profunda theologica, philosophica, philologica eruditione et historica peritia; longa rerum experientia, singulari ubique et in omnibus Prudentia, Dexteritate, Consilio, Clarissimi et Celeberrimi viri, Domini *Samuelis Szathmár-Némethi*, in Illustri Reformatorum Collegio Claudiopolitano, primum Philosophiae, Lingvarum Orig. Hebraicae et Graecae; tandem SS. Theol. et Historiarum Ecclesiasticarum Professoris, perspicui Sacrarum Script. Interpretis; Ejusdem Collegii per triginta et quatuor Annos Rectoris prudentissimi, Patris benignissimi. Cui origo data nascendi, in Libera Regiaque Civitate Szathmár-Némethi, Anno 1658. die 10-ma Augusti, ex Parentibus Nobilitatis non minus, quam honestatis fama conspicuis; Patre quidem Generoso ac vere Nobili Viro, Domino Martino Soos Szabó Tyrnaviensi; Liberae Regiaeque Civitatis Szathmár-Némethi Senatore, propter Legationes pro bono publico ad Augustam Aulam Viennensem varias omnibus claro et charo; Matre autem Generosa Domina Elisabetha Udvarhelyi. Quem quamprimum aetas tulit, laudati hi Parentes, Scholae Patriae ad Ingenium Ejus excolendum et virtutes Ipsi innatas explicandas admovent: ubi in tenera adhuc aetate tam praeclara in Ipso exeruit Ingenii vis et facilitas, ut sub Literatissimorum istius Paedagogaei Praeceptorum moderamine, Clarissimorum nempe Dno Stephano Veszprémi, et Cl. D. Paulo Szentzi, jam Anno aetatis Ejus XV-to Grammaticis, Poëticis, Rhetoricis et Logicis Artibus probe instructus; Religionis Christianae vera cognitione, Lingvarum Origin. Hebraicae puta et Graecae, non mediocri scientia instructus deprehenderetur; majoris tandem profectus spe animatus, in Illustre Reformatorum concessit Collegium Claudiopolitanum, foecundam Studiorum, qua humanitatis, qua pietatis Matrem Anno 1675. Ubi in Studiis partim Philosophicis, partim Theologicis nactus Praeceptores, ut magni Nominis ita profundae Eruditionis Viros, Cl. D. Stephanum Tolnai et Cl. D. Stephanum Pataki, tantum Ducibus

his salutari variarum rerum eruditione praeinstructus et praemunitus erat, ut Studia sua publica cum magno Praeceptorum suorum applausu serio gnaviterque provehens, Ordini licet Togatorum nunquam annumeratus, Concionem tamen sacram ad Populum in publico haberet; sicque ad majora Divina Illum duci et sensim formari Manu omnibus conspiciendum dabat. Quae divina effecit in Ipso manus, ut ad ampliorem Studiorum Ejus augmentationem Anno 1680. aetatis suae XX-mo Academias Foederati Belgii, Trajectum nempe, Lejdam et Franequeram salutaret; ubi Viros magni Nominis nactus Praeceptores, quales in Philosophicis, Philologicis et Theologicis fecerit progressus, scripta Ejus *de* »Perenni Mentis Duratione« et »Regni Dei Fatis« satis testantur. Cursu tandem studii Academici absoluto, magno cum omnium desiderio Patriae suae redditur charissimae, mox ex Consensu et mandato Inclyti Status Refor. in Transylv. Philosophiae et Lingv. Orig. Hebraicae et Graecae Professor in Ill. Reform. Collegio Claudiop. denominatur, Anno 1683. Quo quidem in munere Divinitus Illi demandato, qua fide, qua industria spartam sibi concessam exornaverit, loquuntur suggestus varii et Chatedrae huic etiam rei originem debet »Metaphysica Realis de Deo, Mente et Corpore«; et »Moses explicatus. Tandem Anno 1693. ex Communi Illustrissimorum Regni Transylvaniae Consiliariorum et totius Aulae Principalis consensu, Ephorus Celsissimi Principis Transylvaniae, Domini, Domini Michaëlis II. Apafi denominatur; qua in statione, dum singulari cura, vigilantia et modestia, omnibus Regni Proceribus, imprimis Celsissimi Principis se acceptum et gratum, Juventutemque suam Scholasticam commendabilem reddidisset; tandem ad suos, dictum in Collegium Anno 1695. redit, ac Professor SS. Theologiae denominatur. Hac autem in Vocatione sacrorum primum Verborum Hypotyposin suis praeformat; variando tandem labore, modo SS. Literas clarat, Prophetias sanctorum Prophetarum, Danielis, Zachariae, Malachiae; Epistolas S. Pauli ad Hebraeos, et unicum S. Judae, Commentario Theoretico-Practico donavit, modo Orthodoxae Fidei vindicem agit acerrimum, ubi difficiliora S. Literarum Loca vindicat; modo obsolatus temporum lapsu Antiquitates eruderat, Historiam nempe Ecclesiasticam a Conditu Mundi usque ad exitum superioris seculi enarrat; adjuncta his omnibus sanctimonia vitae Theologo digna, infucata gravitate, convenienti modestia, prudenti tam rerum gerendarum, quam commodae oportunitatis circumspectione. Per haec omnia factum, ut honorificum Eruditorum Judicium meritus, a Magnis per Hollandiam et Germaniam Viris coleretur et laudaretur; a Proceribus et Patriae Patribus omnibus et singulis, impense honoraretur; numero, meritis et gradu Discipulorum magnus ubique Doctor celebraretur. Quodt enim Ejus prodierunt Disciplina Ministri, diversarum in Transylv. et Part. Regni Hung. Ecclesiarum, quis hoc exacto numero recensere valet? quott Rectores et professores Collegiorum et Scholarum? Hunc in Ill. Colleg. Ref. N. Enyed. Philos. et Ling. S. Professor Ordina Praecept. agnoscit; Hunc in Ill. Ref. Coll. Albensi; Philos. tandem SS. Theol. Professor Doctorem veneratur; Hunc in Ill. Ref. Coll. Claud. Philos, et Ling. Orig. primum; tandem SS. Theol. Profess. moestus

Patre et Praecept. clamat: Hujus tanquam Praecept. est memor Celebris Lycaei Szigethien. in Marmatia Professor. Placuit interea supremo omnium Nostrum Rectori; moeroris et acerbi doloris diverso Argumento Illum premere Anno enim 1710. furente hac etiam in Urbe dirae Pestis contagione, Filia Ejus unica, Virgo lectissima D. Maria Némethi, in vivis esse desiit; Tandem Anno 1715. 11. Decemb. vitae suae Socia D. Maria Viczei, casum notabilem et fortuitum secuta morte privatur. Variis ergo ille laboribus jam enarratis, moeroribus et diversorum genere morborum fractus; Arthritidem, cui saepius in vita erat obnoxius, partim antecedentibus, partim concomitantibus; accedente tandem intemperie ventriculi biliosa appetitum prosternente, et fastidium ciborum pariente communi Medicorum termino, Anorrexia; orta ex Chylificationis sufflaminatione, dependente partim a seriis cogitationibus, ob aetatem senilem ingravescentibus, partim a depravatis ventriculi humoribus, succum nerveum vel non admittentibus, vel corrumpentibus: cum itaque appetitu postrato, nihil vel parum summeret alimenti; imminutis sensim spiritibus animalibus, ad corporis agilem motum necessariis; totum Ejus corpus langvor occupat et debilitas. Tandem Rebus suis Domesticis, prudenter et sancte pro consolatione Ecclesiarum, Collegiorum et Scholarum dispositis; placide in Dno A. 1717. die 17. Dec. hora 6-ta matut. ex Nocte hac cimmeriis obducta tenebris ad aeternum duraturam transiit Lucem; aetatis Ejus LX., Professoratus Publici XXXIV.

A Francisco Soos, olim Disc. nunc. eccl. Ref. in Transylv. Superintendente; P. E. R, Claudiop.

A Matthaeo J. Baczoni.

Josephus Deáki, alter Ministr. in Eccl. Ref. Claud.

Stephanus K. Gyalai, p. t. Coll. Senior.

Georgius Szoboszlai, nuper Coll. Contr. ex itin. Acad.

Samuel Makai, p. t. Coll. Contrascriba.

Martinus M. Kibédi, Coll. Assessor.

Samuel Pataki Coll. Assessor.

Franciscus T. Tsepregi Coll. Al. et p. t. Praec. Sac. Poes.

Michael S. R. J. Comes Teleki de Szék Junior, SS. Theol. et sanioris Philosophiae cultor.

Adamus S. R. J. Comes Teleki de Szék sac. Poes. Cult.

Josephus Rédei, Nobilis, Eloqu. Cult.

Nicolaus Was de Czege Eloqu. Cult.

Közli: ZOVÁNYI JENŐ.

JÁSZAY PÁL NAPLÓJA.

— Ötödik közlemény. —

8. Kedd. Délig Diplomát írtam, délután leginkább a Menszárosné unszolására által mentem lóháton Regmeczre, de Lacziékat, a kik még Ujhelyből haza nem jöttek, otthol nem találván, egyenesen visszatértem; estve a V. Ispánék is haza jöttek Németiből; vacsora után Just olvasgattam. Reggel hó szállongott, egész nap nagy olvadás, lágy s sáros idő

volt. NB. Az öcsémtől levelet kaptam, melyben írja, hogy a pénzét valami módon elvesztvén, mennél elébb küldjek neki valamit; de a Hajdú beszéde szerint még Hétfőn elutazván Lengyelország felé, nem tudom, mi módon tehetek eleget kérésének.

9. Szerda. Egész nap Just olvastam s Diplomát írtam; estve 9—11-ig ismét Just olvastam. Délbe beszélgették a V. Ispánék az asztalnál, hogy Semsey Lajosné a főispán báljában meghűtvén magát, megholt, s ugyanazon bálból Antóny 30 narancsot elzsebelvén, a főispánné utána írt; a mi egyiktől sem nagyon szép volt. Lágy, délután szép tiszta idő volt.

10. Csütörtök. Reggel 8—9-ig Just olvastam, 9—12-ig Diplomát írtam; egész délután s estve is 11-ig Just olvastam. Ködös, délután esős idő volt.

11. Péntek. Délelőtt s délután 4 óráig expediáltam, prothoculláltam s pecsételtem. Estve vacsora előtt az öcsémnek levelet írtam Kassára, 5 pengő frtot küldöttem neki. Vacsora után rosszúl levén mindjárt lefeküdtem. Egész nap egészségtelen, ködös s lágy idő volt.

12. Szombat. Délig a Thököly életét s más aprólékokat írtam. J. Tamás kiment vadászni; délután a Diaetalis pásquillust írtam. Tamás 4-kor haza jövén, egész estve vele beszélgettem. Reggel jókor a V. Ispán elment Németibe az osztályra. Sűrű ködös egészségtelen idő volt.

13. Vasárnap. Délig egy Menszárosnétól kapott német könyvet olvastam. Délbe az ebédnél nagyon rosszúl lettem s ebéd után mindjárt lefeküdtem. A Radványi tiszttartó feleségestől s vejestől volt itt viziten a V. Ispánnénál. Tisztább, szeles idő volt.

14. Hétfő. Egész nap azon német könyvet olvastam. Estve az orosz pap volt nálunk vacsorán. Tiszta, de kemény szeles idő volt.

15. Kedd. Délig ismét azon német könyvet olvasván, azt el is végeztem. Délután a hideg kilelvén, mindjárt lefeküdtem. A V. Ispán haza jött Németiből. A huszár visszahozta a levelemet, mert az öcsém csakugyan elmarschirozott Lengyelország felé. NB. Reggel korcsolyázni is voltam. Igen szép tiszta, de szeles idő.

16. Szerda. Délig a Thököly életét írtam; délután 3-ig Just olvastam, 3—6-ig prothoculláltam és pecsételtem. Vacsoráig Balogh Imrének levelet írtam; vacsora után 11-ig ismét Just olvasgattam. Igen szép tiszta meleg idő volt.

17. Csütörtök. Egész nap gyertya gyujtásig a Thököly életét írtam; gyertya gyujtástól vacsoráig ugyanazt dictáltam Joób Tamásnak; vacsora után 11-ig Just, 11-től éjfél után félóráig Ovidiust olvastam. A hidegem elmaradt. Igen szép tiszta meleg idő volt.

18. Péntek. Délig a Tkököly életét írtam, délután 4-ig a Fáy »Kedvcsapongásait« olvastam, 4—6-ig ismét írtam, vacsora után 9—10-ig Just olvastam, 10—11-ig Joób Tamásnak dictáltam a Thököly életét; 11—12-ig ismét Just olvastam. Igen szép tiszta meleg idő volt.

19. Szombat. Délig Tamás kimenvén vadászni, magamat lefestettem; délután a Thököly életét írtam, estve felé ugyanazt dictáltam Tamásnak; vacsora után 9—11-ig Just olvastam. Hó felleges, borult idő volt.

20. Vasárnap. Délig holmi ideálokat festegettem; délután Tamásnak a Thököly életét dictáltam, estve felé dohányt vágattam és pakoltam Kassára. Vacsora után beszélgettünk. A vacsoránál panaszolta a V. Ispán, hogy K. Laczi ellene Pozsonyból igen rút levelet írt Sárközynek. Borongós lágy idő volt.

21. Hétfő. Reggel megindúltam Kassára a Törvényszékekre, délután 5-re beértem; még akkor az estve az atyám is bejövén, vacsoráig nála mulattam. Havas ködös idő volt.

22. Kedd. Délig Törvényszékben voltam; délután elmentem az atyámhoz, onnan a Danyi kapitányához, attól visszatérvén, ismét az atyámhoz, s onnat vele együtt Karsa Mihályhoz mentem, ott mulattunk Theatrumig, Szűcs Gyuri is ott volt, 10-ig Theatrumban voltam, többnyire a Balogh Jucziék Logejában mulattam. Pukyné is ott volt. Hideg felszeles idő volt.

23. Szerda. Délig rész szerint a Törvényszékben, rész szerint a katona visitátión voltam, rész szerint pedig expediáltam. Délután elmentem Balogékhoz, ott mulattam 5-ig; 5-kor haza jöttem s 6-ig pecsételtem; 6-kor a Bátyám jött hozzám, említette, hogy Katiék ott voltak Miskolczon, s megigérte nekiek, hogy utolsó farsangra lemegyen velem Tokajba, onnan pedig Nagyfaluba, de ebből semmi sem lett. Vacsora után Patay Jancsinak levelet írtam Pestre. Hideg felszeles idő volt.

24. Csütörtök. Délig Máryt kezdtem volt festeni, de nagyon rossz festéket kapván itt Kassán, abba hagytam s Sessióba mentem. Délután egy darabig prothoculláltam és expediáltam; azután a bátyám hozzám jövén, vele beszélgettem, 6-tól $9^1/_2$-ig Theatrumban voltam. Szeles havas idő volt.

25. Péntek. Délig Sessióban voltam; délben az atyám s a bátyám nálunk volt ebéden; délután mindig idehaza voltam; néztem, mint kártyáztak Tamásék. Szeles hives idő volt.

26. Szombat. Délig a törvényszékben voltam, délután az atyám nálam volt. Kazinczy Laczitól levelet kaptam, s viszont írtam néki, Schihulszky Marinak is küldött egy levelet. 6—9-ig Theátrumban voltam. Itt láttam legelőször Szemere Erzsit Baktáról. Hives szeles, borongós idő volt.

27. Vasárnap. Délig templomban voltam; communicáltam is; délután egy darabig Idrányinál versificáltunk, azután a kis Ragályi Ferdivel elmentem Balog Juczihoz, ott mulattam 6-ig. $6^1/_2$—9-ig Theatrumban voltam. Szemere Erzsit nagyon szemügyre vettük egynehányan. Egész nap hó esett.

28. Hétfő. Délig polgári törvényszékben, délután 3-ig Idrányinál, 3—8-ig az atyámnál voltam, 8—9-ig a Thuróczy-féle pert olvasgattam. Szép tiszta s lágy idő volt.

Márczius 1. Kedd. Délig törvényszékben voltam. Reggel az atyám elment haza; délbe nálunk nagy tracta volt; délután a Bátyám hozzám jövén, itt beszélgettünk 5-ig, 5-kor Balog Juczihoz mentünk, s csak elcsudálkoztam, a midőn a mellékszobába belépvén, Darvas Lillácskát ott találtam; a discours többnyire B. S.-ról folyt s más több interessant

dolgokról; 6½-kor Theátrumba mentünk; itt mindjárt felmentem a Lilláék Logé-jába, s ott mulattam a játszás végeig; — épen Katinkát játszották, volt mit hallanom a két leánytól; említettem Lillának, mi van a patvariánk ablakára írva; ő annak, a mint láttam, nagyon örült, s azt felelte, hogy ő is fog nekem valami kedvest mondani; a mi, a mint Juczika annakutána említette, vélekedésem szerint a volt, hogy Katikám azt mondotta néki, hogy soha sem tetszett úgy néki, s nem is fog senki, mint én. Theátrum után tőlök búcsút vevén, haza jöttem s itt beszélgettünk Akhival 11-ig. Tiszta lágy idő volt.

2. Szerda. Délig Sedriában, délután 3—4-ig Idrányinál, 4—6-ig a kávéházban s Vigand könyvárosnál voltam. Estve sokáig Pap Danival beszélgettem. Ködös borult idő volt.

3. Csütörtök. Délig a Comáromy Sámuel testámentomát másoltam a V. Ispán számára. Délután Balog Juczihoz mentem s ott mulattam 6-ig. 6½—9-ig Theátrumban voltam. Havas idő volt.

4. Péntek. Délig Sedriában, egész délután idehaza s Idrányinál voltam. Ködös lágy idő volt.

5. Szombat. Délig Sedriában voltam; délután mindjárt Balogékhoz mentem, oda jött Bónis Lajos is Nagyfaluból; 5 óra tájban oda jött Bárczay Gábor feleségestől; később pedig, épen midőn Juczikának, a Fáy Ábrisnak még mostanáig is iránta tartó forró szerelmét igyekeztem példákkal megbizonyítani, belépett maga Ábris. 6-kor theátrumba mentünk mindnyájan, theátrum után pedig hivatalosok levén, Balogékhoz mentünk vacsorára, s ott mulattunk 11-ig; a portrait-mat Juczika titkon Bónis Lajostól elküldötte Katicskának Nagyfaluba. Baloghné holnapra meghitt bennünket ebédre. Tisztább lágy idő volt.

6. Vasárnap. Délig Máryt festettem, délbe Balogékhoz mentem ebédre, ott mulattunk egész délután. Az Ábris dolga nagyon jól folyt a Juczi részéről; 4-kor a Bátyám bizonyos írások miatt haza hivatván, theátrumig idehaza írtam, 7—9-ig theátrumban voltam. Balogh Imrétől levelet kaptam Budáról. Szép tiszta idő volt.

7. Hétfő. Délig a Főispán előlülése alatt tartatott közgyűlésben voltam; délután a bátyámhoz, onnat 4-kor véle együtt Balogékhoz mentem, ott mulattunk 6-ig; ott volt Szentimrey Andrásné is a Szúnyogh Jósi testvérjével; 7—9-ig theátrumban voltam. Ködös nedves idő volt.

8. Kedd. Délig gyűlésben, délután az atyámnál, estve 7—9-ig theátrumban voltam. Ezen gyűlésben a vármegye reám bízta, *hogy a megye zászlóját és pecsétjét hitelesen fessem le.* Patay Jancsitól levelet kaptam, s theátrum után a választ reá írni elkezdettem. Borult lágy idő volt.

9. Szerda. Délig a Comáromy Sámuel testámentumát expediáltam sub authentico a V. Ispán számára, délután az atyámhoz, onnat vele együtt Balogékhoz mentem; csak maga volt Balog otthon. Oda jött Kordáné is Bárczay Ferenczével. Lágy ködös idő volt.

10. Csütörtök. Délig a vármegye zászlóját rajzoltam az árchivumban, az ángáriámat a fő Perceptortól kivettem; délután egy darabig Darvas Tóni volt nálam; annak utána pedig írtam egész 7½-ig

Károlyitól Pozsonyból levelet kaptam; Pataynak a magamét elküldöttem. Vacsora után pakoltam. Szép tiszta idő volt.

11. Pénteken. Reggel az atyámhoz elmentem búcsúzni; 50 Rftot adtam neki kölcsön; 9-kor megindúltunk mindnyájan Kassáról, 6-ra hazaértünk. Nagyon rossz út volt, úgy annyira, hogy a mi üres szekerünket is 6 lónak kellett mindenütt húzni. Változó, délig esős, délután hideg szeles idő volt.

12. Szombat. Délig Just olvasgattam, délután a házunk hideg levén, köpönyegben ledűltem az ágyra, s szerencsésen elaludtam 4-ig; 6-ig az írásaimat szedtem össze, 6—10½-ig a Thököly életét írtam. Szép tiszta napfény, de kemény, hideg szél, s éjjel kemény fagy volt.

13. Vasárnap. Délig s délután 3 óráig a zászlót rajzoltam, 3—4-ig a zacskót kötöttem, 7—10-ig a Thököly életét írtam, 5—7-ig Kazinczy Laczival beszélgettem a kert mellett, 10—11½-ig leveleket írtam. Délutáni 3 óráig szép tiszta napfény volt, akkor elborult; estve hó esett.

14. Hétfő. Délig a zászlót festettem, délután az 5 fősz. biráknak írtunk a szegény vágásiak számára szedendő segedelem végett (95 ház égett meg); estve vacsora előtt s után 9-ig Tamásnak dictáltam a Thököly életét, 9—11-ig ugyanazt írtam. NB. A V. Ispánt megkértem, hogy írjon irántam Matkovicsnak, a mit ő meg is igért. Délig szép napfény; délután sűrű ködös lágy idő volt.

15. Kedd. Délig a zászlót festettem; délután az 5 szolgabiráknak írtunk a katonaság iránt. Délig szép napfény, délután esős idő volt.

16. Szerda. Délig a zászlót festettem; délután prothoculláltam és expediáltam; estve 11-ig Curtiust olvastam. Reggel a Szakácstól a Török Lajos által kezembe adattatott pert beküldöttem Ujhelybe. Délig szép napfény, délután eső.

17. Csütörtök. Délig Máryt, délután a zászlót festettem 4-ig, 4—5-ig prothoculláltam és pecsételtem. Vacsora után 11-ig a Thököly életét írtam. Egész nap szeles változó idő volt.

18. Péntek. Délig s délután 3 óráig a zászlót festettem, 3—6-ig a kertben járkáltam, s a kis Laczikával játszottam, vacsora után 11-ig a Dókus László ellopott holmija currentáltatása végett írtunk a szolgabiráknak. Hajnalban s reggel hó esett; délután igen szép meleg idő volt, s a hó mind elolvadt. NB. Kazinczy Geninek haza küldöttem a Kassáról hozott vásznat.

19. Szombat. Délig a zászlót festettem; délután expediáltam s Knézsik Lajosnak a tőle vett levélre, s egyszersmind a V. Ispán úr meghagyásából hivatalos levelet írtam. Vacsora előtt a kis Laczikát rajzolgattam, vacsora után ujságot olvastam. Reggel 7 óráig eső esett, azután egész nap igen szép meleg idő volt. Estve ismét sűrű eső s hó esett.

20. Vasárnap. Délig a zászlót festettem, délután elébb Károlyi Pistának írtam levelet francziául, annakutána pedig a Don Pedro ezredjéhez Lengyelországból jövő 616 ujonczok iránt írtam a Sz. Biráknak. Estve 11-ig Joób Tamasnák dictáltam a Thököly életét. Változó szeles idő volt.

21. Hétfő. Délig a zászlót festettem, délután 2 órakor elmentem A. Regmeczre Kazinczy Laczihoz, ott mulattam 5-ig, ő beszélte a testvérbátyjának az attya s cselédjei ellen véghez vinni szokott gorombaságait s kegyetlenségeit. Igen szeles hideg, de kevéssé tisztább idő volt. NB. A V. Ispánnénak egy formát csináltam.

22. Kedd. Délig a zászlót festettem; délben a V. Ispán Rákóczynak a nagyapjával Orosz Pállal, mint generálisával folytatott nehány levelezéseit előkeresvén, délután s estve egész 11 óráig azokat másoltam magamnak. Változó hives idő volt.

23. Szerda. Délelőtt a Vice Ispánné lehivatván a Menszárosné szobájába, ottan egy nehány chemisel formákat rajzoltatott le velem; délig tehát azokat metszegettem, déltájban épen 12 óra előtt minden reménységem felett véletlen belépett hozzám Patay Jancsi, a ki Pestről jövén, Ujhelyből megláthatásomért által rándult Mikóházára; egyben találkozásunkból származott örömünk leírhatatlan. Délben itt ebédelt; délután pedig 4 óra tájban mind a ketten elindultunk Ujhelybe, ottan Papp Ferihez, a Jármy Jósi sógorához szállottunk, ott volt Jármy is Egry Jancsival együtt; estve elmentünk a Cassinóba, onnan pedig fel a tractirba, Kandó Kálmán, Tóth Samu s Szerviczky Tóni is ott voltak. Szabó Gáborral is találkoztam. Jancsiék leültek kártyázni, mi pedig Jármyval néztük s mindnyájan puncsoztunk reggelig; 5 órakor haza mentünk, Jancsi 170, Papp Feri pedig 190 Rft nyereséggel. Változó, havas, szeles s hideg idő volt.

24. Csütörtök. Haza menvén tehát reggel 5 órakor, früstökhöz fogtunk, s minekelőtte lefeküdtünk volna, a két János meglehetősen beszitt a szőlő nedvből. 8—12-ig aludtunk, akkor felkelvén ebédeltünk, ott voltak Kéry és Majoros Professorok is, egy bizonyos Pilisy Lászlóval együtt; délután elfordultunk egy keveset a vásárba is, s onnan visszatérvén, én 5-kor szekérre ültem, s kedves Jancsimtól, Jármyval s Papp Ferivel (ki igen jó barátom lett) együtt búcsút vevén, haza jöttem; haza jövén, mindjárt lementem pecsételni, s ott épen a V. Ispán pénzt küldvén a diligenc-ra, előttem tette be a 640 Rftot és 30 krárt a Comissáriusnak adressirozott levélbe, s megszólított, hogy lennék reá figyelmetes; előttem a pénzt felszámolta s az én pecsétnyomómmal pecsételtük le. Estve egy darabig a Rákóczy leveleit írtam, azután pedig mindjárt lefeküdtem. Igen szép tiszta, meleg idő volt.

25. Péntek. Egész nap a V. Ispánnénak formát csináltam; vacsora után $11^1/_2$-ig a Rákóczy leveleit írtam. Tamás délig és délután is vadászni járt, de mind hiában. Igen szép tiszta, s meleg idő volt.

26. Szombat. Délig a vicispánnénak formát metszettem; délután kimentünk Tamással a szőlőbe; 3—6-ig ismét formát metszettem és a Rákóczy pecsétjét festettem; vacsora után a Császár Huszárok és a Würtemberg gyalogok utazása rendjét írtuk a Sz. Bíráknak. Igen szép tiszta meleg idő volt.

27. Vasárnap. Egész nap formákat metszettem s festettem a V. Ispánnénak, estve a Rákóczy leveleit írtam. Délig hideg szeles, délután igen szép tiszta idő volt.

28. Hétfő. Reggeltől 11-ig formákat festettem, 11-től délutáni 3 óráig a Helytartó tanácsnak írtam a szegénységnek a katonaság gyakori járkálásával okoztatott tűrhetetlen terheknek megkönnyebbíttetése iránt; 3—7-ig ismét formákat festettem; estve 11-ig a Rákóczy pecsétjét festettem. Esős borongós idő volt.

29. Kedd. Délig ismét egy formát festettem s a Rákóczy pecsétjét készítettem; délután ismét egy más pecsétet festettem s Rákóczynak egy collationalis levelét írtam; annakutána a V. Ispántól kapott leveleket levittem neki; s minthogy már végképen elszándékoztam menni Mikóházáról; megkértem, hogy a nála töltött Cancellistaságomról a Testimoniálist adja ki; estve 11-ig pakolgattam. Márynak és a lasztóczi káplánnak levelet írtam. Borongós enyhűlt idő volt.

30. Szerda. Reggel a V. Ispán úrtól a Testimoniálisomat kivevén, s az egész úri háznéptől végkép elbúcsúzván, 8-kor elindultam Mikóházáról Szántóra, s így $1^1/_2$ esztendeig tartó Cancellistaságomnak véget vetettem. 7 órára haza értem; estve Gibártról a bátyám Szent Imrey Miklóssal haza jövén, egész estve velek beszélgettem. Délig borongós, délután igen szép tiszta s nagyon meleg idő volt.

31. Csütörtök. Délig szinte ide haza beszélgettünk, s lementünk a vásárba, ott láttam Idrányi Jancsit is, nemkülönben a Szent Imrey Miklós Kati testvérjét Tusay Tercsát és Karsánéékat, de ezen utóbbiakkal nem beszéltem. Ebéden Domonkos úr is nálunk volt. Ebéd után a bátyám Ongára s onnat Nógrádba menvén, én Miklóssal a Plebánoshoz, onnat pedig Mihály bátyámhoz mentem, a honnat ő Kovács Ferenczczel és a káplánnal sneffezni menvén, én haza jöttem; vacsorára ő is haza jött. Esős s szeles idő volt.

April 1. Péntek. Szent Imrey Miklós, ámbár Samuval úgy egyezett, hogy ma délre ő is Ongára megyen, s onnat Darvas Tónival együtt indulnak Nógrádba; mindazáltal a Bricskája el nem készülvén, a mi szekerünkön együtt elmentünk Gibártra; én a házoknál most voltam legelőször, a leányok mindnyájan bűtöltek; egész délután az öreg úrral a Diaetális dolgokról beszélgettünk. Vacsora után azonnal lefeküdtünk. Esős, szeles, borongós idő volt

2. Szombat. Délig a Diaetális Pasquillusokat dictáltam le az öreg úrnak, délután Miklóssal haza jöttem, s a bricskája elkészülvén, azon haza ment, azzal az ígérettel, hogyha csak a szülei megengedik, holnap délután Zabolchra megyünk öntözködni. Hasonló szeles, de egy kevéssé tisztább idő volt.

3. Vasárnap. Husvét első napján. Délig templomban voltam s úrvacsorájával éltem. Templom után az atyámmal s Benda Andrissal kimentünk a kertünkbe, a midőn ott épen az orgonafákra még ezelőtt 2 esztendőkkel kimetszett B. K. betűket nézegetném, s a kertünk mellett elfolyó patak habjai szemlélésével méla gondolatokba merülnék, épen akkor adja tudtomra az utánam küldetett kocsisunk, hogy Sz. Miklós megérkezett, s így haza menvén, ebéd után teljes örömmel s reményekkel (minthogy bizonyosnak véltem, hogy Bekényék holnap Zabolchra által jőnek) indultunk meg az előttem oly annyira kedves Tiszahátra.

de midőn a Tokaji hídról leérvén, a Rakamazi töltésről Nagyfalut megpillantottam, s azonnal a Zabolchra vivő útra eltérvén, szemeim elől elvesztettem, meg nem állhattam, hogy szemeimet lesütvén, bús sóhajtásokat ne bocsájtottam légyen, mélámból csak a Miklós által egy varjúra tett lövés ébresztett fel, s így gondolataimat más felé fordítván, azon vettem észre magamat, a midőn napszállat tájban a Mudrányék udvarára behajtattunk; a leányok épen kível voltak, s az egész ház igen nagy örömmel s szokott jó szívvel fogadott bennünket, bémenet Mudrányné említvén, hogy mihelyest engem meglátott, szegény boldogult kedves Ferim jutott eszébe, s ezen Pepi elfakadván sírva, több jeleit adta iránta való szeretetének; ennekutána Pepinek a Pozsonyba reám bízott dolog felől relatiót tettem, s így többféle nyájasságokkal töltöttük az egész estvét. Bernáth Ferencz is ott volt Zomborból. Szép tiszta, de szeles idő volt.

4. Hétfő. Husvét 2-ik napján. Reggel mi Miklóssal hozzá készültünk ugyan az öntözködéshez; de a leányok drága selyemruhákba öltözvén, sajnáltuk a ruhájokat összeöntözni. Pepikének mindazonáltal a csupasz hátára meg nem állhattam, hogy egy kis vizet ne öntöttem volna, a nagy öntözködésből tehát csak nagyon kicsiny születvén, újra felöltöztünk en parade, s így állottunk ki a szép lények színe eleibe. Bernáth Ferencz elment Nagyfaluba (ehen! hogy én nem mehettem), s helyébe Jakabfalvay Feri érkezett meg Kozma Pistával, s így a nagy beszélgetések között a templomba való menetelünk is elmúlt. Én délután minduntalan, de hasztalan vártam a Nagyfalubúl érkezendő kedves teremtést, látván pedig, hogy minden reményem pipafüstként röppen el, a legrosszabb kedvem kezdett lenni, ugy hogy a leányok több ízben kérdezgették kedvetlenségemnek okát, a melyet ugyan én igyekeztem minden módon elpalástolni; mindazonáltal az minden mozdúlataimból s arczvonásaimból úgy kitetszvén, mint a szeg a zsákból, csakhamar észrevették, s mellesleg érintgették előttem, sőt Miklós meg is kinált, hogyha tetszik, menjek el az alkalmatosságán Nagyfaluba, de én ezt az ő kedve ellen tenni nem akarván, ha erőltetve is, jó kedvet kezdettem mutatni. Jakabfalvyék az úrral s Törös Miklóssal a kártya asztalhoz ülvén, Miklós pedig unalmában Mudrány Ferivel vadászni menvén, én az asszonynyal s a két leánynyal egy mellékszobába mentem, s ott több asszonyi titkokba beavattattam, itt hallottam sajnálkodva említtetni Mudránynétól azt, hogy a Miklós s Bekény Erzsi között volt barátság felbontásának oka Majos Dani volt, nem különben a Kati s Bónis Samu között volt erős szerelemnek is, holott mond Mudrányné a leányaival B. Samunak soha B. Katin kível más, s jobb felesége nem lett volna; mert tisztelet, becsület Darvas Lillának, de sohasem volt, s nem is lesz ő oly derék leány, mint Bekény Kati; hogy Samu Darvaséknál az Installátiókor Katit nagyon gyalázta, s Darvas Lilla is megtagadta, hogy jó barátnéja lenne, hogy Majos Dani a Mudrány leányokról is sokat pletykált, nevezetesen Pepiről azt, hogy a Balogh báljakor Pepit egy ágyban csókolódva találta Recsky Bandival, Czilit pedig Sámuel napkor egy külön szobában egy fiatal emberrel stb., végezetre azt is említették, hogy Csoma

Samu valósággal megkérte Pepit, de kosarat kapott. Szent Imrey Miklós a vadászatról előjövén, ismét az egész estvét enyelgésekkel tölténk. Igen szép tiszta s meleg idő volt.

5. Kedd. Reggel ámbár bennünket nagyon marasztottak, minthogy Mudránynénak, a mint mondá, még sok beszélni valója lett volna velem, mindazáltal mi búcsút vevén, útnak eredtünk, s délre haza értünk Szántóra, Tokajban valamennyi kecsege a piaczon volt, mind meg vettük. Délután 3-kor Miklós is haza ment Gibártra, én pedig a II. Rákóczy György élete olvasásához fogván, elálmosodtam s napszállatig aludtam. Vacsora után $11^1/_2$ óráig ismét a Rákóczy életét olvastam. Esős borongós idő volt. NB. Fecskét láttam.

6. Szerda. Délig a Tercsi által elkezdett dohányzacskót vartam; délután kimentem az atyámmal a Margitára a nyitókhoz, ott mulatságból karót húztam egy darabig, azután pedig az atyámmal haza felé indulván, a kereszt mellett találtam Váradyt, a zabolchi ünnepi diákot, a ki Mudránynétól s a leányaitól azt az izenetet hozta, hogyha örökös haragot nem akarok magamra vonni, addig még, míg Pestre lemennék, menjek el hozzájok, ha csak egy napra is, mert igen nagy beszélni valójok van velem. Nem tudom, lesz-e belőle valami. Hazajövet bementem egy kevéssé Pósa Gáborhoz, ott volt Joób Jósi is Fancsalból. Napszállat tájban a virágos kertben az ágyakat rendeztem el, s az útakat tapostam. Vacsorán Szúnyogh Feri nálunk volt. Vacsora után 11-ig Cicerót olvastam. Igen szép tiszta meleg idő volt.

7. Csütörtök. Délig a zászlót festettem. Kondor Mihály volt nálunk; délután Pósa Gáborhoz, onnan vele együtt kimentünk a szőlőbe; ott mulattunk napszállatig. Igen szép tiszta meleg idő volt. NB. Knézsik Lajostól levelet kaptam.

8. Péntek. Délig a zászlót festettem; délután egy darabig a Knézsik Stambuchjába festettem s írtam; annakutána pedig Matkovics úrtól levelet kapván, azzal kimentem a kertbe az atyámhoz, ott mulattam napszállatig. A békák megszólaltak. Estve Gyarmathyné és Szúnyogh Feri voltak nálunk. Igen szép tiszta, meleg idő volt.

9. Szombat. Délig a zászlót festettem, délután lementem a Plébánoshoz, ott mulattam 3-ig; onnat pedig haza felé jövet bementem Mihály bátyámhoz, a ki egy kevéssé rosszúl volt, oda jött az atyám is, és az öreg Karsáné. Estve Fekete Ferencz úr volt nálunk háláson feleségestől és kis fiastól; mentek le Köbölkútra. Igen szép tiszta meleg idő volt.

10. Vasárnap. Délig templomban voltam; délután a plébánossal bementem Tállyára Horváthékhoz; ott volt egy bizonyos Jeney nevű igen becsületes s derék ifjú is; ott mulattunk napszállatig. Igen szép tiszta idő volt.

11. Hétfő. Reggel az atyámmal s Koczka Zsigmonddal szegény Csuka Ferit voltam meglátogatni; ott volt Ábrahámy főhadnagy is, ott mulattunk délután 3 óráig, akkor haza jöttünk. Szegényből nehezen lesz ember valaha. Szánakodva kellett néznem a betegségben lett elhervadását. Tiszta, de hives szeles idő volt.

12. Kedd. Délig Comáromy úrnak egy megköszönő levelet írtam,

hogy Matkovics úrhoz becsinált; de voltam a kertbe is az atyámhoz; délután azon levelet purizáltam; annakutána pedig lementem Mihály bátyámhoz búcsúzni, estve pakoltam a pesti útamra. Szép tiszta meleg idő volt.

13. Szerda. Reggel 10 órakor kedves szüleimtől s testvéreimtől búcsút vevén, egy Szántai Simon nevű zsidóval megindultam Pestre a Juratériámra. Kinyizs felé menvén, szegény Csuka Ferit meglátogattam, épen akkor készültek Létára Jósa Doctorhoz. Itt keveset mulatván, tovább mentünk. Délre Szikszóra jöttünk, s onnat már 4 óra után indulván ki, éjszakára Csabára jöttünk, s ott egy gazdag Sidóhoz beszállottunk. Itt a zsidóknak nagy unszolására a zsidó ágyába befeküdtem. Reggel eső esett, egész nap igen szép meleg idő volt.

14. Csütörtök. Csabáról reggel 5 órakor megindulván, délre Kövesdre jöttünk; éjszakára pedig Árokszállásra. Az úton vettem észre, hogy Csabán a zsidónál egy nehány új colonusokkal megrakodtam, melyre való nézve Kálban a fertelmes ruhát levetvén magamról, tisztát vettem. Szép tiszta, de egy kevéssé szeles idő volt.

15. Péntek. Árokszállásról jókor megindulván, délre Hatvanba jöttünk s délután jókor beértünk Pestre; én itt a Sidókat csakhamar oda hagyván, magamban tébolyogtam az útczán, a midőn a theátrumhoz érvén, ott Okolicsányi Victorral összetalálkoztam, s ő igazított a Fejér Hajóhoz; ott találtam Király Laczit, s véle elmentem a szállására a Gr. Teleky házhoz. Vacsorára Jeánhoz mentem, ott volt a két Pilta s Povovszky. Éjszaka Királynál a Patay Jancsi ágyában háltam. Testamentomban is meghagyom, hogy még a maradékom se utazzon soha zsidóval. Délig hives szeles tiszta idő, délután esős idő s mennydörgés volt.

16. Szombat. Király Laczival elmentem a Matkovics Expeditorához, de az öreg Matkovics úr még a jószágából elő nem jövén, délig Király Laczinál beszélgettünk, oda jött Sárközy Józsi is; délbe a Csillaghoz mentem ebédelni, oda jöttek Baranyay a Doktor, Somossy Náczi és Botka Imre is; délután vélek elmenvén, egy darabig nála mulattam, annakutána pedig Sárközyvel elmentünk kalpagot vásárolni. Estve felé én, Sárközy és Király Laczi elmentünk a Budai várba s estig a Palatinus kertében és a Promenádon sétálgattunk; haza jövet Sós Jancsival találkoztam a hídon, a kivel visszamentem a várba Balogh Imréhez a Sándor főherczeg komornyikjához, ott mulattam 3 f. 9-ig. Szép tiszta idő volt.

17. Vasárnap. Reggel feljött hozzánk Teleky Laczi, azután Királylyal lementem Petrovicshoz, innet a Kemnitzer kávéházba menvén, Bónis Samuval és Ónody Palival találkoztam; délbe ismét a Csillagnál ebédeltem; délután ismét a Budai várban járkáltam. Estve Jeánnál találkoztam Máriássy Menyussal és Kapczy Tamással. Esős borongós idő volt.

18. Hétfő. Reggel a Simon zsidó szállásán magyar ruhába öltözvén, eljöttem Matkovicshoz, s magamat bejelentettem, a ki is elfogadván, holmimat ide hordoztattam. A Jurátusaival Takácscsal, Soviákkal és Mecséryvel megismerkedtem; délután elmentem Bornemiszához s a Testimoniumaimat által adtam. Estve Ónody Palival és Bónis Samuval egy sós tisztnél voltam. Szép tiszta idő volt.

19. Kedd. Délig idehaza voltam. Délután az Expeditor munkát adott vagy 12 árkusnyit, a Teszéry Juris per extractusát leírni, estve felé Balogh Imrénél voltam Budán. Szép, tiszta idő volt.

20. Szerda. Délig is, délután is mindig írtam; leírtam 4 árkust; délután Sárközy Jósi volt nálam Tomka Sándorral. Hives szeles idő volt.

21. Csütörtök. Reggel 10-ig írtam, 10—11-ig Gróf Teleky Laczinál, 11—2 f. 12-ig Gróf Telekynénél voltam, délután ismét írtam. Estve felé a Fejér Hajóban voltam. Változó, borongós idő volt.

22. Péntek. Délig is, délután is mindig írtam; estve felé Sárközy Jósi hozzám jövén, vele együtt elmentem járkálni, s Máriássy Menyust is előtalálván, együtt felmentünk a Budai várba Balogh Imréhez. Tiszta idő volt.

23. Szombat. Reggel magyar ruhába öltözvén, Bónis Samuhoz, onnan véle, s Ónody Palival együtt Király Laczihoz, onnan a Curiára mentem, a hol 10 órakor 30-ad magammal solenniter feleskettek Királyi Tábla Jurátussának, délig ott voltam, délután egy darabig írtam, s elvégeztem a 12 árkusnyi munkát, azután pedig Ónody és Kunch Lajos hozzám jövén, Lajossal eleinte a Vadnay Berta szállására, onnat pedig (őtet otthon nem kapván) a Budai várba mentünk; onnan haza jövén, egy darabig az írást conferáltam, annakutána pedig B. Samu és Ó. Pali hozzám jövén, alkonyodásig a Duna parton sétálgattunk, a honnan visszatérvén a Fejér Hajóba mentünk, ott találtam Nyeviczkey Jósit és Máriássy Menyust is, ott egy kevés ideig beszélgetvén, haza tértem s conferáltunk. Igen meleg, tiszta idő volt.

24. Vasárnap. Délig Sárközy Jósinál klavirozgattam, délután 4-ig írtam, 4—7-ig Vadnay Bertánál voltam, onnan haza jövén, Takácscsal a collegámmal ismét elmentem járkálni a Hatvani utcza felé, onnan visszatérvén, a Zrínyi mellett Sárközy Jósival találkoztunk s együtt betértünk a Zrínyibe, onnan pedig elmentünk a Fejér Hajóba, a hol egy kevéssé a muzsikát hallgatván, haza jöttünk. Reggel esős, délután szép tiszta idő volt.

25. Hétfő. A Palotásság én reám következvén, 8-kor bementem Matkovicshoz palotázni, 2 f. 10-re ő a Personálishoz menvén, én elmentem Gróf Teleky Józsefhez tiszteletemet tenni, a ki is megígérte, hogy mihelyest Király Laczi a Censurát leteszi, azonnal magához veszen, s egyszersmind meghítt a jövő Diaetára is; ő nála egy fertályt mulatván, 10-ig Sárközyhez mentem, 10-kor pedig felmentem az ülésbe, ott voltam 1-ig, s akkor Matkovicscsal együtt kocsin haza jöttem. Egész délután Genealogica Tabellákat írtam; estve felé Bónis Samu és Ónody Pali hozzám jövén, vélek elmentem járkálni a Hatvani utcza felé, onnat pedig a Duna hídjára. Budán Samu és Pali elhagyván, Sárközyvel és Máriássyval Balogh Imréhez indultunk, de Teleky Laczi a parton előtalálván, s véle az időt eltöltvén, visszatértünk. Haza jövén, Csepcsányi collegánk vad pohárra hítt, s a Fejér Hajóba elmenvén, ott vacsoráltunk s ivogáltunk 11 óráig. Kelcz Vincze is ott volt. Délig szép tiszta idő volt; délután egy kis eső esett, de azután ismét kitisztult.

26. Kedd. Délig és délután 4 óráig Genealogica Tabellákat írtam.

4-kor Ónody Palihoz mentem, véle és Bónis Samuval a Bekény Pista öcscse Instructorához mentünk megnézni, ha a Bekény Pista testvérei be nem jöttek-e? de azok meg nem érkezvén, ott pipázgattunk egy darabig; ott volt Galgóczy is Patakról, annakutána pedig a Dunapartra mentünk, s ott Kunch Lajossal és Tomka Sándorral összetalálkozván, Samuék hazamentek; én pedig elmentem Tomka Sándorhoz, a hol csak keveset mulatván, haza jöttem. Délig tiszta, délután borongós idő volt. NB. Bernáth Gazsinál is voltam.

27. Szerda. Délig Spány Prókátorral régi Diplomákat conferáltam a Kállay perben, délután 4-ig Genealogica Tabellát írtam, 4—6-ig Tomka Sándornál voltam, 6—8-ig a fejér Hajóban ujságot olvastam. Kelcz Vinczével a tajtékpipámat elcseréltem, 8—9-ig ismét Genealogica Tabellát írtam. Esős idő volt egész nap.

28. Csütörtök. Délig idehaza pipázgattam; délután egy darabig írtam; annakutána pedig Ónody Palival és Bónis Samuval elmentem a Botanicus kertbe; onnan ők hazamenvén, én Vadnay Bertához mentem, ott mulattam 7-ig. Délig esős, délután tiszta idő volt.

29. Péntek. Délig és délután 4 óráig Genealogica Tabellát írtam, 4-kor Király Laczival elmentem Sárközyhez, de ő nem volt otthon, csak Károly, onnan elmentem a Curiára a Sententiákért; visszajövet Knézsik Lajossal találkoztam, s együtt haza jövén, Foglerhez mentünk serezni, onnat pedig Knézsikhez az Arany Sasra, ott kevés ideig mulatván, Vadnay Bertához mentem; ott voltam 7-ig. Borongós idő volt.

30. Szombat. Délig Palotás voltam, 2—3-ig Genealogica Tabellát írtam, 3-kor Patay Laczival találkozván, Bónis Samuhoz mentünk, s ő Budára temetésre menvén, magyar ruhában Ónodyval a Curiára mentem a Sententiákért, onnat megjövén Sárközy Károlylyal a Hid mellett bámultunk, ott találkoztam a Német Victorral is, onnan haza jövén, Szúnyogh Jósi volt nálam, ő mondta, hogy Patay Jancsi megérkezett, annálfogva vele együtt elindultam hozzá, de őtet itthol nem kapván, Vadnay Bertához mentem s tőle, minthogy holnap indul haza, elbucsúztam; találkoztam Fényes Jósival is; estve a Nagy Pipánál voltam vacsorára. Kemény szeles, borongós idő volt.

Május 1. Vasárnap. Reggel Sárközy Jósihoz mentem, s véle együtt Patay Jancsit kerestük, de őtet otthon nem találván, a hídra mentünk járkálni, ott találtuk Balog Imrét és Sós Jancsit, onnan elő-jövén, délig Jósival beszélgettem, délután 1 óra tájban Patay Jancsi hozzám jött Bónis Samuval, s kevés ideig mulatván, megigérte, hogy hétkor eljön hozzám, én tehát 6 ig Genealogica Tabellákat írtam, 6—7-ig pedig Foglernél voltam, ott lettem per te s tu Sárközy Károlylyal is, 7-kor Patay Jancsi hozzám jövén, együtt elmentünk hozzá, ott beszélte, mennyire malcontentus a világgal, 8-kor Jeanhoz mentünk vacsorálni, s 9-ig ott mulatván, Bónis Samuval és Ónodyval, haza jöttem. Reggel eső esett, de azután igen szép meleg idő volt.

2. Hétfő. Délig egy pernek az extractusát kezdtem írni, Sárközynél és Patay Jancsinál is voltam, de nem találtam őtet otthon. Délután 4-ig ismét írtam, 4-kor Sárközy hozzám jövén, elmenttünk Foglerhez, s

ott sereztünk estig; ott voltak: Sárközy Károly, Bónis Samu, Ónody, Ragályi Károly, Ragályi Feri, Radvánszky Guszti, Zsarnay Imre, Rosztÿ Jósi, Dessewffy Titus és Szentiványi Miklós is. Szeles idő volt.

3. Kedd. Délig Palotás voltam; tegnap megérkezett a Ngos asszony is a kisebbik leányával Ottiliával és egy más Matkovics leánynyal, 1 órakor Patay Jancsi hozzám jött, s egy tajtékpipát ajándékozott, de engem az Inas enni hiván, ő is haza ment enni, ebéd után mindjárt hozzám jött Bónis Samuval, s Samu haza menvén, mi elmentünk Patay Jósihoz, a ki igen szívesen látott, s megkért, hogy másszor is látogassam meg, 5-ig ott mulattam s 5-kor a Curiára mentem Sententiákért, de Decretalis nap levén, nem volt; onnan haza jövén, egy darabig írtam, azután Sárközy jött hozzám, vele beszélgettem 7-ig, 7-kor elmentünk járkálni, s Ludvigot elől találtuk, együtt mentünk a Fejér hajóba, Ónodyt is előtaláltuk, ott volt Bónis Samu is, egy darabig a musikát hallgattam, annakutána pedig elmentem a Nagy Pipához vacsorálni, s ott találván Szoviák és Csepcsányi collegáimat, vélek haza jöttem, s még egy darabig írtam. NB. Végh Náczit is találtam a Zrínyi mellett. Délig szeles, délután tiszta meleg idő volt.

4. Szerda. Délig az Eszterházy Proportionalis Perét írtam, délután Samu hozzám jövén s jelentvén, hogy Patay Jancsi nagyon rosszul lett, hozzá mentem s ott mulattam estig, ott volt Balogh Imre is, estve az irásomat is oda vittem s ott háltam. Délig tiszta, délután borongós idő volt.

5. Csütörtök. Délig Jancsinál írtam, Patay Józefet is kerestem, de nem találtam otthol, déltájban oda jöttek Jancsihoz Bernáth Gáspár, Somossy Náczi, Fényes Jósi és Fráter Pali is, Somossynak a tajtékpipáján a metszéseket igazgattam. Délután én egy darabig ismét írtam, annakutána Jancsi kiment járkálni, én pedig Sárközy Jósival mulattam magam estig, estve elmentünk együtt vacsorálni, a theátrum előtt levő kis tractir házba. Meleg tiszta idő volt.

6. Péntek. Reggel Sárközyhez, onnan Patay Jancsihoz, onnan haza jöttem, s a Bátyámtól levelet kaptam, melyben két dolgot bízott rám, egyet azt, hogy a Thuróczy József bátyám halála után a királyi fiscus által elfoglaltatott levelek iránt menjek el Luby Eő Nagyságához, a melyet ép meg is tevén, ott a Registrator azt mondotta, hogy Nógrád vármegyében keressük a vgyénél, a másikat pedig, hogy Petrovicshoz menjek el. Lubytól Sessióba mentem, ott voltam délig, délután 3-ig aludtam, 3-kor Jancsihoz mentem, ott voltam egész délután; többnyire írtam, ott volt Bernáth Gazsi és Végh Náczi is. Délig tiszta meleg, délután esős hivesebb idő volt.

7. Szombat. Reggel Patay Jancsihoz mentem, 9-ig írtam, 10-ig Petrovicsnál voltam, a Bátyám által írott dolog felől értekeztem vele, 10-kor Jancsival elmentem Hideghez, őtet pedig otthon nem találván, Ágostonhoz, ott mulattunk 12-ted félig, akkor haza jöttünk; ebéd után Jancsival hozzá mentünk, 4-ig írtam, 4-kor elmentünk Patay Józefnél, onnan Radvánszky Gusztihoz, én Jancsit ott hagyván, Ónody Palihoz mentem, onnan pedig Kunch Lajossal együtt elmentünk Foglerhez serezni;

7-kor ismét Jancsihoz mentem, s írtam 9-ig; a Per extractusát, a mely 8 árkusra terjedt, elvégeztem. Szép tiszta meleg idő volt.

8. Vasárnap. Reggel Patay Jancsihoz, onnan vele együtt Patay Józsefhez mentünk, 10-kor vele együtt a Franciskánusok templomába mentünk a híres Pater Albachot meghallgatni, délután a Dunapartra mentünk járkálni. Hives borongós idő volt.

9. Hétfő. Délutáni 3 óráig írtam. Estve Ónodyval elmentünk Kunch Lajoshoz, ott sódaroztunk. Esős borongós idő volt.

10. Kedd. Reggel lementem Gróf Teleky Laczihoz s véle elmentem a kocsiján Budára, onnan haza jöttem s a Bátyámnak levelet írtam, melyben Patay Jósef úr is meghívja Gombai fiskálissának; a levelet a postára vivőben előtaláltam Fogarassyt, s hozzá elmenvén, ott mulattam 12-ig. Estve conferáltunk. Hives szeles idő volt.

11. Szerda. Délig palotáskodtam, s criminalis Sessióban voltam. Délután Jancsi írván, én pedig dictálván, nála mulattam 9-ig. Igen hives borongós idő volt.

12. Csütörtök. Délig s délután 3 óráig a Szentpály per extractusát kezdtem írni. Délután Ónody Palival fiákeren Budára mentünk a Császár fürdőbe Bernáth Gidáékhoz, de őket otthon nem kapván visszatértünk. Hives, borongós idő volt, én rosszúl is kezdettem délután lenni.

13. Péntek. Délig s délután 3-ig ismét írtam. Tiszta hives idő volt.

14. Szombat. Reggel Petrovicsnál voltam, de a Samu dolgában még semmit nem végzett. Hives idő volt.

15. Vasárnap. Délig és délután írtam, 4-kor véletlen Karsa Mihály és László bátyámék jöttek hozzám; 5-kor velök elmentem szállásokra a két pisztolyhoz. Reggel eső esett, délután tisztább idő volt.

16. Hétfő. Délig s délután írtam. Hives borongós idő volt.

17. Kedd. Délig Palotás voltam, a Matkovics Perét referálták, délután gróf Teleky Laczihoz mentem, a kit épen betegen feküdni találtam, a Bátyám levelét ott hagytam Petrovicsnak. Estve a Dunaparton sétálgattunk. Esős hives idő volt.

18. Szerda. Délig mindig a Zaffiry pert írtam. Reggel eljött hozzám Patay Jancsi búcsúzni, megigértem neki, hogyha Szombaton bejön, én is ki megyek vele Gombára. Petrovics üzente tőle, hogy a Samu dolgába már elküldötte a Gróf a leveleket, délután 3-ig zászlót festettem, ezután írtam. Délig tisztább, délután hives, borongós idő volt.

19. Csütörtök. Délig s délután 4 óráig a Zaffiry pert írtam, 4—6-ig conferáltunk, 6-ig Telekynél voltam, ott volt egy bizonyos Lukács nevü ifjú, és Laczi sokat tréfált vele. Szép tiszta idő volt.

20. Péntek. Délig La Racine theatralis darabjait olvastam, s verseket irkáltam, délután olvastam, 3-kor Teleky Laczihoz mentem, Bethlen Imre is ott volt, ott mulattam estig; estve 12-ig a Bujdosókat olvastam. Borongós idő volt.

CZÉKUS LÁSZLÓ.

A »TUDOMÁNYTÁR« ANTE ACTÁI.

Kölcsey, Kazinczy, Vörösmarty, Szalay László.

— Első közlemény. —

Az Akadémia, vagy amint akkor nevezték, a M. Tudós társaság első »alaprajzának« készitésekor egy kritikai folyóirat kiadását határozta el. Erről az első Évkönyv 102-ik lapján a következőket olvassuk: »A' munka becsének közhirül adása, a' jó 's rossz kimutatása mind az olvasó közönségnek, mind az írói pályára indult ifjúságnak hasznos útmutatásul szolgálván, a' T. Társaság ügyelni fog arra, hogy bármely nyelven írott munkák', értekezések' (akár a Társaság tagjaitól, akár más szerzőktől) tulajdonságai, tudományos és erkölcsi hasznai, valamint szinte fogyatkozásai és tévedései szorgos gonddal, de mégis szelíd lélekkel ítéltessenek meg. Ezen bírák azonban soha se feledjék, hogy munkás hivatalok egyedül csak a' honni nyelv míveltetésére és az ezzel összvekötött tanultságra vagyon szorítva; a' haszontalan, szívet lelket ingerlő, a' szép egyességet dúló vetekedésektől, úgy a' vallást, az Ország' polgári állapotját és kormányát illető vagy akármelly más politikai tárgyak vitatásától ójják magokat« és tovább a 106-ik lapon: »kötelessége minden r. tagnak a' jutalomkérdésekre bejött feleleteket, melyek mindig legalább is három, vagy helybeli, vagy vidéki taggal e végett közölve lesznek, szorosan megítélni; nem különben egyéb magyar nyelven írt és kiadott könyveket szorgalmatosan által tekinteni, 's a' mennyire az idő és foglalatosság engedi, meg is bírálni, itéletét ezekről is, azokról is az Előlülőnek irásban beküldeni stb.«

A mint azonban a munkához láttak, az elébük gördülő akadályok arra utalták az intézőket, hogy a kritikát mellőzzék. Ezt a Kölcsey Ferencz fogalmazta jegyzőkönyvből látjuk, melyet ő, mint »az alaprajzban kijegyzett munkálódásaihoz mi módon leendő fogás iránt javaslatadásra választott kiküldöttség actuáriusa készített 1831. febr. 20-án.[1]

E kiküldöttség tagjai, gr. Dessewffy József előlülése alatt, Kisfaludy Sándor, Kazinczy Ferencz, Tittel Pál, Döbrentei Gábor és Kölcsey Ferencz voltak.

[1] T. Akadémia Irattára. 5/1831. 1.

A jegyzőkönyv következőleg hangzik:

A M. T. Társaság Folyóirásának alaprajzára nézve kirendelt küldöttség alázatos véleménye.

A hasznos ismeretek elterjedését semmi nem eszközölheti célosabban olly Folyóirásnál, melly a tudomány' minden ágaiban készült könyveket, 's a tudomány tartományaiban történt jelességeket az olvasó közönséggel megismértesse. A' M. T. Társaság alaprajzának 6 d. lapján, 3. sz. a. álló s a munkák megbirálását érdeklő czikkely világosan egy ily folyóirást teszen fel előre, 's attól bár melly nyelven írott munkáknak 's értekezéseknek nem csak köz hirül adását, hanem tulajdonságaiknak, tudományos és erkölcsi hasznaiknak, valamint szinte fogyatkozásaiknak és tévedéseiknek szorgos gonddal, de még is tiszta szelíd lélekkel leendő megitéltetését kivánja.

Könyvet illy módon itélni meg, tagadhatatlan hasznokat von maga után; mert az olvasó közönség' felvilágositást, az irók gondosságot 's jobbitgatás' ingerét, az irói pályára készülő ifjúság pedig útmutatást nyerhetnek általa. Azonban figyelmet látszatik érdemelni, hogy könyvbirálati jus, és irói személyes szabadság viszonyban állanak egymáshoz, s az első egyedül a' másodiknak sérthetetlenül maradásával lehet hasznos következésüvé. Minden bírálat, melly magányos Itélőnek tollából folya ki, épen úgy a közvélemény alá vetve van, mint a megbirált könyv; 's legyen gáncs vagy magasztalás, nemcsak a' könyvszerző, de az ellenkező kritikus, 's az olvasó közönség is elfogadhatják, félrevethetik, vagy módosíthatják azt káros következés nélkül; sőt ezen öszveütközéseknél fogva az ideák' gazdagabb, könnyebb és gyorsabb kifejlését eszközölhetik. Másképen látszik a' dolog fel tűnni, mihelyt a birálatok egy illy egyesület' kebeléből fognának eredni, mint a M. T. Társaság. Ennek ugyan is minekutána a 'Nemzet' köz tiszteletben álló tagjaitól alapítva, a Fejedelmi Felségtől megerősítve, az ország szine előtt alkotva lőn, s minden magyarnak óhajtásait 's várakozó pillantatait magára függesztette, szükségesen közönséges tekintetben, sőt tiszteletben kell magát megtartania, hogy jóltevő befolyást szerezhessen. Azt lehetne már kérdezni,

1. Ha megtörténhet-e, hogy emberi egyesület által mindég hibátlan és igazságos birálatok készűlhessenek?

2. Ha valami munka olly részre hajlással bíráltatnék, mint például a' Corneille Péter' Cidje a' Franczia Academiától, mi fogna az igazságtalanul elnyomott írói érdemnek egy nagy tekintetű Társaság ellen segédet nyújtani?

3. Ha lehetne e azzal segíteni, hogy a' birálatok csak a' magányos tagok nevében jelenjenek meg ott, hol a birálatot magában tartó folyó-írás minden darabjának szükségesen a' társasági ülések' helybenhagyása után kell 's lehet megjelenni?

4. Ha a' kritikának ellen-kritika nélkül nem természet szerént egyoldalú 's lélekölő despotizmusra szükség e változnia? 's a' M. T. Társaság nem fogna e az ellenkritikától vagy saját erejének a' kebelén

kivüli írók ellen egy pontba leendő összveszedésére kényszeríttetni 's ez által uralkodás' ideájára 's útára vezettetni? vagy önvédelmezés' esetére jutni, 's ez esetben tekintetét, mellytől befolyásának jó következései függenek, veszedelmeztetni?

E kérdéseknél fogva nem lenne talán ártalmas a szóban forgó folyóirásból minden birálatot, az az minden magasztalást és gáncsot kirekeszteni, 's birálat helyett czélerányos kivonatokat iktatni be, nem szokatlan példával; mert előbb, mint sem Professor Klosz a' kijött könyvek felett itéletet mondogatni el kezdett, Lipcsében az *Acta Eruditorum* czímű folyóirás, minden birálat kirekesztésével, a' könyvek' egész foglalatjaikat előadó kivonatokat közlött s ez által olvasójit olly karba helyhezteté, hogy mind az írói világ' ujságaival ismeretségbe juthattak, mind arról saját fejeknél fogva itéletet hozhattak: ha valami könyv' foglalatja hasznos e, fontos e, 's reájok nézve gyönyörködtető, vagy szükséges e?

Érzi ugyan a' Küldöttség, hogy a M. T. Társaság rendszabásai eránt tisztelettel 's engedelmességgel illik viseltetni; 's tudja, hogy ezen rendszabások a' könyvek' hasznaikat, 's hibájikat felfedeztetni kivánják: de midőn a' javaslatba tett kivonatok elfogadtatnak, a' rendszabásoknak kétképen fog elég tétetni. Mert:

1. A' kivonat szükség, hogy kimerítő legyen, 's annál fogva a' könyvfoglalatot, a' maga jó, és rosz oldalaival előterjessze. 'S igy a figyelmes olvasó a' rövidségben megkönnyebbitve láthatja az egészet keresztül; és saját itélő tehetségénél fogva jót rosztól, 's fogyatkozást hibátlanságtól megválaszthat.

2. A' magányos iróktól készült s közrebocsátott könyvbirálatok is a Társaság' folyóirásában kivonatok által közöltetni fognak, s ennél fogva az olvasó látni fogja: ez vagy amaz könyvről minő itélet hozatott légyen a' nélkül, hogy a Társaság a' maga tekintetének erejével, azon itélet elfogadtatására legkevesebbé is befolyna.

Ezeknek következésében, már ha t. i. ezen okok a' könyvbirálat' kirekesztésére elegendőknek fognának találtatni, a' kérdés alatti folyóirás' főrészét gondosan, kimerítő, és nem szerfeletti bőség által unalmas, sem kellettinél inkább kevesebb rövidség által homályos kivonatok tennék; melly főrészhez egy tudományos tárgyakat illető jelentésekkel telyes második résznek, 's egy pontosan készült mutatónak kellene kapcsoltatniok. 'S e szerént tehát a' Folyóirás három egymástól különböző, 's egy formán hasznos részre oszlanék, *kivonatokra*, jelentésekre, és *mutatóra*. Mind a' kivonatoknak pedig, mind a' jelentéseknek czélja lenne, nem csak a' hazai litteraturának, hanem a' mennyire lehetséges, a' minden népek literaturájának mostani állapotját előterjeszteni, 's ezen czél' elérésére szükségesnek tetszik.

a) A' két hazában élő levelező társakat felszóllítani, hogy a' kinyomtatott könyvek, és a tudomány' tartományaiban történt dolgok felől a' Társaság Titoknokjának tudósításokat küldjenek.

b) Ugyan a' két haza irójit és könyvárosait közhirdetés által

meghívni, hogy könyveiket 's literaturát érdeklő jelentéseiket közismeretbe leendő hozatás végett a Társaságnak mutassák be.

c) A külföldi literaturákra nézve az ezen czélra szolgáló legnevezetesebb folyóirásokat megszerezni, mellyek közül a' küldöttség különösen a' következőket ajánlani bátorkodik:

Ferrusac Bulletin universel.
Edinburgh Review.
Goettinger gelehrte Anzeigen.
Hermes.
Jenaer Allgemeine Literatur-Zeitung.
Dinglers polytechnisches Journal.
Wiener Jahrbücher der Literatur.

Ezen segédekkel felkészülve, tehetségekben fog a' Társaság' Tagjainak állani, hogy a' folyóiráshoz szükséges dolgozásokat megtegyék, s' a mi illeti

I. A' kivonatokat,

Ezekre nézve következő rendszabások tétethetnének, úgymint:

1. A' kivonat alá eső munkák e' folyóesztendő' kezdetétől számláltassanak, s ezeken felül csak a' ritkaságaik által nevezetes régiségek vétessenek fel.

2. A két hazában kijött nyomtatványok kivonatokban közöltessenek, vagy legalább (ha t. i. kivonás alá nem eshető apróságok lennének) czímeiknél fogva ismeretbe hozassanak.

3. A' Társaság Theologiai osztály nélkül lévén, a' szorosan Theologiai tárgyú könyveket csak jelentés nem pedig kivonatok által ismertesse meg; az olly theologiai munkák, mellyek kissebb vagy nagyobb mértékben philosophi vizsgálódások felé hajolnak, 's a' philosophi osztály' tagjaira bizathatnak, ide nem értetvén.

4. A' költői művek közűl a' nagyobb kiterjedésűek, például szinjátékok, beszélletek stb. kivonatokban, és mutatvány-helyekkel, a' kisebb kiterjedésüek, például lyrai versek pedig megnevezés, és mutatvány-helyek által fognak isméretbe hozatni.

5. A' külföldi könyvek közűl mind azok, mellyek Nemzetünket közelebbről érdeklik, vagy müveltségünket, mostani fekvésünkben előmozdíthatják, kimerítő kivonatokban közöltessenek; egyebeket lehetne csak röviden jelenteni. Megjegyezvén mindazáltal, hogy az oly Classikai művek, mellyek akármi tárgyúak legyenek, mindég és minden népekhez szóllanak, a' kivonat alá eső könyvek közzé számláltassanak.

6. Hogy a kivonatok tökélletesen kimeritők legyenek, szükség minden kivonás alá jövő könyvet két tagnak adni ki, kik által két különböző kivonat készülvén, mindegyik a' heti ülésben olvastassék fel, 's egyiknek hiánya a másiktól egészíttessék ki; 's csak az így kiegészített 's a' heti ülés tagjai által elfogadott kivonatnak lehessen a' folyóírásba felvétetni.

7. Mivel pedig a' M. T. Társaság' minden osztályai még telyes számmal nintsenek, ne hogy a' kivonatok' kétszeres készület módja csonkulást szenvedjen: addig is még az osztályok betöltetnének, szükség lenne a' hiányosokra a' tiszteletbeli, vagy levelező társak közül segédeket rendelni.

A' mi illeti

II. A' Jelentéseket

Ezekben mindennek, a' mi a' közönséges literaturát akármi névvel nevezendő viszonyban érdekli, fel kellene vétetnie. Tehát tudományos intézetek, jeles írókkal történt figyelmet érdemlő dolgok, halotti jegyzékek, könyvkiadások, és hirdetések, jutalom tételek 's száz meg száz illyen félék, mind hazánkban, mind a' külföldön felfognak benne találtatni, nagy vigyázattal, hogy a' mennyire lehetséges semmi ide tartozó el ne maradjon; ezen jelentéseknek főérdeme az alaposságon kivül abból álván, hogy mennél gazdagabb tartalommal bírhasson.

A mi végre nézi a

III. A' Mutatót

Minden, ki a' könyvolvasással nem csupa mulatság, hanem tudomány gyűjtés és feldolgozás miatt foglalatoskodik, nem egyszer érzé életében, melly elkerülhetetlenül szükséges része a' könyvnek a' mutató. Nem mulaszthatta el azért a' küldöttség emlékezetbe hozni, hogy a' Társaság' folyóírásának minden kötete mellé legalább egy nagy gonddal készülendő, 's fogyatkozás nélküli mutatót kellene készíteni; mellyben a' folyóirásban előforduló mindenféle tárgyak bötűrenddel feljegyezve, könnyen föltaláltassanak. Ezen folyóírás készítésére természetesen a' M. T. Társaság Rendes Tagjai köteleztetnek, olly móddal, hogy minden tagok a' magok osztályára tartozó vagy vitethető könyvekből a' felebb érdeklett módon kivonatokat készítsenek, s' ezen kivonatok a' heti ülésekben helybenhagyatván, egy erre a czélra kirendelendő szerkeztetőnek által adassanak. Nem lehet ugyan is feltenni, hogy a Társaság Titoknoka, más foglalatosságai mellett, még ezt a' nagy kiterjedésű munkát is vihesse; mivel a kivonatok' szerkeztetésén, s' a' kiadás' gondjain kívül mind a' sok időt és fáradságot kivánó jelentéseket, mind a' nem kevésbbé fáradságos Mutatót a' folyóírás' szerkeztetőjének kell majd készitenie. A' küldöttség alázatos véleménye szerint tehát a' helybeli Rendes Tagok közűl egynek ki kell választatnia, ki legfőbb gondjait a' szóban forgó folyóírásnak szentelni tartozzék. Ezen Tagnak dolgai a' fellebbiek szerint nagyok és fontosak lévén: illő, hogy számára a folyó-írás remélhető jövedelméből illendő jutalom rendeltessék.

Itt az a' kérdés adja elő magát: mi határidőkben kelljen ezen folyóírásnak megjelennie? Ugy látszik mintha a' naponként kijövő nyomtatványok' gyorsabb megismertetésére nézve gyakori megjelenést kellene ohajtanunk, de meggondolván, hogy illy nagy kiterjedésű intézethez képest a' Társaság kevés számú helybeli Tagokkal bir, a' Vidékiekkel pedig egyetértve munkálni távolság s' levelezésbeli akadályok miatt

sok időt kiván: elkerülhetetlen fog lenni, hogy a' folyóirás ritkábban 's inkább nagyobb kötetekben adassék. Minélfogva talán kétszer egy évben a' Józsefnapi és Augusztusi Pesti Vásárok határidőül legalkalmasabban tétetnének.

Hány iv legyen egy egy kötet tartalma? arról előre határozást tenni nem lehet. Szükség lészen a' segédek megszerzése, s az elődolgozások tekintetében a' folyóirás kiadását a' jövő 1832. évig felfüggeszteni, 's mihelyt az elődolgozások készen s' rendben leendenek a' szerkeztető ezen kérdésre kielégítő feleletet fog adhatni. Most elég lenne talán annak elrendelése, hogy a' folyóirás, a' mondottak szerént kétszer évenként, nagy nyolczadrétben ha lehetséges hazai, szép papiroson nagy betűkkel, homlokkép nélkül, papiros borítékba kötve 's ha elfogadást érdemlene »Tudománytár« czím alatt adassék az olvasó község' kezébe. Pest februárius 20-án 1831.

E javaslat következtében a M. T. Társaság minden rendbeli tagjainak zsinórmértékül szolgáló utmutatást szerkesztett, melynek czíme: »A m. tudós társaságnak, első nagy gyülésében hozott, végzéseinek azon pontjai, mellyek minden rendbeli tagoknak zsinórmértékül szolgálnak munkálódásaikban.«[1]

I. A Tudománytárra nézve:

1. A kritika a' Tudománytárból kizáratik, 's helyette a' megismértetendő munkák' kimerítő kivonatai adatnak.

2. A megismértetendő munkák közé tartoznak a' szorosan úgy nevezett theologiai és politikaiakon kivül — nem csak a' *hazai*, hanem a' külföldi jelesebb elmetermékek is; mindnyájokat 1831. eszt. elejétől számítván.

3. A' kivonás alá nem eshető apróságok 's fenn nevezett két rendbéli munkák csak czímeiknél fogva hozassanak ismeretbe.

4. Hogy a' kivonat kimerítő legyen szükség a' könyvfoglalatot a' maga jó és rosz oldalaival előterjeszteni. Igy a' figyelmes olvasó a' rövidségben megkönnyebbítve láthatja az egészet keresztül, és saját itélő tehetségénél fogva jót rossztól megválaszthat.

5. Magányos iróktól készült 's közre bocsátott könyvbirálatok is közöltetnek kivonatok által.

6. A' költői művek közül a' nagyobb kiterjedésűek p. o. színjátékok, elbeszélések stb. kivonatokban és mutatvány helyekkel, — a' kisebbek, p. o. lyraiak, megnevezés és mutatványhelyek által fognak ismeretbe hozatni.

7. A két két tagnak kiadott munkák kivonatai heti ülésben felolvastatnak 's egyiknek hijánya a' másikból pótoltatván ki, az igy támadt és elfogadott kivonat vetetik fel a' Tudománytárba.

8. Mivel pedig a' társaság minden osztályai még nincsenek teljes számmal, ne hogy a' kivonatok' kétszeres készületmódja csonkulást szenvedjen: addig is míg az osztályok betöltetnének, a' tiszteletbeli és levelező tagok közül, ha szükség segédek rendeltetnek.

[1] M. T. Akádémia irattára 48/1831.

9. A' jelentések' és mutató' készítése a szerkesztő tiszte lészen.

10. A' Tudománytárból 1832-diki József' napjától fogva minden pesti vásárban egy' határozatlan nagyságú mutatóval ellátott kötet jöend ki.

Ekkor adták a T. Társaság »folyóírásá«-nak a »Tudománytár« nevet.

Érdekes, hogy irodalmunk két kiváló alakja Kazinczy Ferencz és Vörösmarty Mihály kerültek legelőször is egymással szembe, akként, hogy Vörösmarty szorosan kivánt a »kiküldöttség« javaslatához, illetőleg a Nagygyűlés határozatához ragaszkodni s minden kritikát mellőzni, Kazinczy — ki pedig a kiküldöttség tagja volt — nem állhatta meg, hogy kritikát ne gyakoroljon.

Ez akkor történt, a mikor nagy történetírónk Szalay László mint ifjú ember a »Bimbók«-at írta s e költeményei Kazinczynak és Vörösmartynak adattak ki azért, hogy a Tudománytárban ismertessék.

Ezeket az ismertetéseket nem csak azért tartom közlésre érdemesnek, mert azok írták, a kikre méltán vagyunk büszkék, hanem azért is, mert ez irataik — tudtommal — még sehol sem jelentek meg.

Kazinczy gr. Teleky Józsefhez írott levelében ezt írja[1]:

»Társaságunk' törvényei kivonatot kivánnak, magasztalás és feddés nélkül, 's nem a' Vélekedő', hanem az Iró' értelmét akarják hallani. Igyekeztem el nem térni az előmbe szabott rendeléstől, de minden törekedéseim mellett sem tudtam úgy szólani lyrai költések felől, hogy ítéletemet ne hallassam. Elakadván így, az által közelítettem tisztem' teljesítéséhez, hogy sem javalatimban ne találtathassam nem hív tömjénezőnek, sem élesnek feddésimben. Véleményemet, ugy hiszem pirulás és neheztelés nélkül fogná olvashatni maga az Iró is.«

Közli: BÁRCZAY OSZKÁR.

[1] M. T. Akadémia irattára 0/1831.

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

NYELVEMLÉKEINK A KÖNYVNYOMTATÁS KORÁIG.

A M. T. Akadémia megbizásából irta Zolnai Gyula (Huszonöt mellékletbeli s egy szövegközi hasonmással). Ára 6 frt. Budapest. Kiadja a M. T. Akadémia. 1894. 4. r. IV. 296. l.

Jó gondolat nagy részben sikerült megvalósításának mondhatjuk a könyvet, a mely összes nyelvemlékeinket hasonmásokban is feltüntetve, ismerteti, magyarázza. Biztos eredményére nézve, afféle nilusi kiöntés, a mely feltétlenül termékenyít. A buján tenyésző képes kiadásoknak, nemzeti szempontból tekintve, legértékesebbike. Együtt található benne mindaz, a mit eddig százfelé kereshetett az érdeklődő s ha az egyes darabok értékbeli különbségénél, meg a tér mennyiségénél fogva nem egy arányban jutott is minden egyes nyelvemlék számára a magyarázatból: az egyszerű megemlítésnél mindenik nagyobb figyelemben részesült.

A munka első része nyelvemlékeinkről általában szól. Nyelvemlékeink fontossága a nyelvbuvárlatra nézve, az összehasonlító nyelvtudomány álláspontjából is kellően van méltatva, de egyszersmind az is fel van tüntetve, hogy a mai nyelvjárások szavainak és sajátságainak magyarázatában is mennyire útbaigazítanak nyelvemlékeink s viszont a régi nyelv megértését megkönnyítik nyelvjárásaink. Hogy azonban ezekről még többet kell tudnunk, azt e mű egyes helyei is bizonyítják. Teendőinkről szólva azt mondja szerzőnk: »Teljesen földolgozatlan még ama becses anyag, a melyet Árpád-kori s későbbi latin okleveleink rejtenek magukban. E hiány annyival érezhetőbb, minthogy az oklevelek magyar szavait, épen alkalmas munkaerők híján, a Nyelvtörténeti Szótár sem használhatta föl.« Ez annak idejében nem ezen múlt, mert köztudomású dolog, hogy a munkaerők megválogatása nem valami nagy szigorúsággal történt, és a kik a többi anyagot úgy a hogy feldolgozták, az oklevelekben rejlő magyar szavakat is összeszedhették volna: hanem elmaradt azért, mivel az a nézet győzött, hogy: azok különben is nem nagyszámú, magánosan álló, bizonytalan irású egyes szavak, számos esetben hely- és személynevek, a melyeknek értelme úgy is kétes. A kérdés már Sasinek felszólalása és a munka megkezdése előtt tárgyaltatott.

A »Nyelvemlékeink olvasása« feliratú második fejezet különösen a magánhangzók olvasásának van szentelve, s bár a 19. lapon meg van mondva, hogy a nyelvfejlődés ingadozó voltánál fogva és mert nyelv-

emlékeink nyelvjárását pontosan meg nem határozhatjuk, több szó és alak olvasására nézve eldönthetetlen kétségek is maradtak fönn: mégis a következetes hangbeli szabályszerűség, a 13. lapon »a magas- és mélyhangok párhuzamos fejlődése a nyelvállás és időmérték változásaiban, a mit különösen képzőinkben és ragjainkban tapasztalunk a legszembeszökőbb pontossággal« (13. l.) erőszakolt rendszerességgé torzíttatik, mely minduntalan tényekbe ütközik. Példa rá a 250. lapon az Érdy-c. *kywe*-ének *kivé* olvasása, valamint a Birk-codex és a Katalin legenda *kiuel-kywel*-ének magyarázata a 140. 272. lapon, mely az *é: ő: ű* változására való hivatkozással *kivél*-nek olvastatik. Jegyezzük meg, hogy a *kive* írott alakja nem nyújt alapot a *kivé* olvasásra. Ezért Budenznek, Szótára írásakor eszébe se jutott, hogy *kivé* alakról beszéljen. Később a Nyelvőr 6. 145—7. lapján felteszi, hogy »a *kül, kil*-hez lativusrag is járulhat *(kilé)*, úgy hogy ez alapszóból épen lativusféle névutó kerül (pl. *ház-kilé*, gyengült és rövidült alakban *ház-kive, ház-ki*).« Mi, ma ennek az eredeti vagy gyengült (?) *kive* alaknak neki megyünk, még egyszer hegyibe húzzuk a lativusragot s *kivé*-vé vasaljuk a nélkül, hogy csak egyetlen, kétesnek vehető variánst is tudnánk felmutatni. Az előbbi feltevés, elméletünk kohójában ténynyé süríttetik, azzal tovább haladunk s előltaláljuk a *kiuel*-t és *kywel*-t. Ismét kétségtelen, hogy *kivel*-lel van dolgunk. Úgyde elméletünk mást követel: *kivél*-nek olvasandó, bármit mondjon a felső tiszavidéki nyelvjárás, meg a többi, a hol a *kivel* ma is csak *kivel*.

A 16-ik lapon a magas hangzók két különböző irányú fejlődése: a nyiltabbá válás s egyúttal az ajakhanggá változás tárúl elénk. »E kettős fejlődés pedig két egymással ellentétes sorrendben történt: némely alakokban a nyiltabbá válás ment végbe előbb s aztán következett az ajakhangú ejtés föllépése; másokban viszont az ajakhangú ejtés fejlődött ki először s aztán lett zártabbá a magánhangzó. Az előbbi jelenség példájaként a köznyelvből a *köz* és *sötét* szavakat« említi a szerző. »Ezek — úgymond — megelőzőleg *këz*-nek és *sëtét*-nek hangzottak, sőt az utóbbi alak még ma is egészen közönséges. Azonban legrégebben *i* hanggal ejtették őket: *kiz* és *sitét*, a mint hogy emezt ma is *sitét*-nek és *sitít*-nek mondják. A *sitét* alakot lásd a »Nyelvtört. Szótárban«. — Ott, a hova útaltatunk, a *Sëtét, Sötét*-re felhozott idézetek két teljes hasábot foglalnak el, s ezek között csupán két *sitét*-et találunk: egyet a Kazinczy-codexből, egyet a Nádasdy-levelekből; ellenben az Ehrenfeld-, Bécsi-, Müncheni-, Döbrentei-, Jordánszky-codex. Margit-legenda, valamennyi *setét*-et ír. Erről a két csoportról is azt mondhatjuk, hogy »két egymással ellentétes sorrendet képeznek.« Ez utóbbiak közül a Münch.-c. a 127. lapon ilyen correcturában részesül: »A codex a *setét* első szótagában nyilt *e*-t ír, a mi, ha nem toll hiba, csupán különös tájnyelvi sajátság lehet, mert a mai *sötét* ejtésnek a régi köznyelvben csak *sëtét* felelhetett meg. (V. ö. fönt 15. l.)« — Ez elég határozott állítás a kitökéletesített rendszer nevében és érdekében: csakhogy mit szól hozzá a régibbség? »A Königsbergi-Töredék pergamen-szalagjainak több világosan olvasható magyar szava közt ez a kifejezés is kivehető: *pukulnac setitsege*« (lásd a 73.

lapon). Ez se nem *sëtét*, se nem *sitét*, se nem *sittt*. — II. Endre királynak a tihanyi apátság jószágait megerősítő 1211-ben kelt oklevele szintén *Setit*-nek írja egy somogyi parasztnak a nevét. (Árpád-kori új okmt. I. 124. lap.) Az ezeknél vénebb régiség, a mi tudtunkkal, egyelőre még türelmesen kész szolgálatára áll minden oly legszembeszökőbb pontosságú elméletnek, a mely minden két ágú fának mind a két ágát hajszálig egyenlő magasságú sudárba kívánja szökkenteni. De ha már a régiség-csinálás Literáti Nemes Sámuellel és Somogyi Antallal véget ért (?), vigyázzunk, hogy elméleteinkben ezek epigonjaivá ne váljunk.

Ilyen csinálmányos régiség volt az *Emlékezzenk régiekrel* is, de affelől mamár alig lehet kétségünk, hogy Csáti Demeter szerzeménye. *(RMKT. II. 372. 488. l. Irodtört. Közl. II. 273. s köv. l.)* A kései másolat tökéletlensége miatt váltig erőltettük a dolgot, de a feszegetésnek szakadás lett a vége, mert Csáti D. csak új borítást tett a régi köntösre. Mostani szittyálkodó jó kedvünkben *(163. 247. l. Budap. Szemle. 1895. I. f. 137. l.)* érdemes volna megolvasni, hogy az Érdy-codexben hányszor fordul még elő az *sz*, *sc*-vel írva a 495. l. *scyttyay*-án kívül, mert mi a *zenteken, zyzeken, zeepeken, zerelmeseken, zegheeneken*, s a többin kívül hamarjában csak ilyeneket találunk: *Scorpio, Damascenus, Mesco, Seneka mester, Sabinus, Stanyzló, Syracusana.* Azután meg azt látjuk, hogy Székel István, a ki Csáti Demeterrel barátos volt, a maga Kronikájában *Szenteket, Százakat, Szigeteket* s több efféléket, azután meg *Scithiát, Siciliát, Sicambriát, Silvestert* ír. Hát talán maradhatunk a *Zythya*-nak is *Szithia* olvasása mellett. Azután a régiek-*rel*, kijüttek-*rel* stb. szintén maradhat, mivel XVI. századból származó eredetinek, XVIII. századi, általánosan gyarlónak tartott egyetlen másolata alapján, komoly szövegkritika, ős tények (?) reconstruálására aligha vállalkozhat. Máskülönben ugyan kinek lehetne kifogása azoknak a verseknek a megjobbítása ellen, a melyeknek gyarlósága miatt Praytól kezdve annyit panaszkodtunk? Majd minden sorra ráférne egy kis szittyifikálás, de csak szerével és módjával, nem afféle nagy hahahwryawal, mint az Érdy-codex mondaná (201. l.)

A harmadik fejezet Nyelvemlékeinket sorolja fel 93. szám alatt, egyúttal előszámlálja a kiadásokat s közli a nyelvemlékekkel foglalkozó művek, értekezések Repertoriumát. A felsorolásból kimaradt egy müncheni codex *(Cod. lat. Monac. 9071.)*, melyből Keinz Frigyes *(Zwei alte Uugarische Texte aus eine Handschrift der k. Bayer. Hof- und Staatsbibliothek herausg. von Friedrich Keinz k. Bibliotheksecretär. München.)* 1879-ben két rövid 1530 körül írt magyar szöveget, párhuzamosan a latinnal tett közzé s megjegyezte, hogy a lapok szélein egyes magyar szavak is találtatnak a 106 beírott s nehány be nem írt levélből álló 8-rét codexben. A Franciscanus-eredetű codex latin szövegében is bizonyosan kerülne bennünket érdeklő adat.

A 22. lapon felsoroltak közül kimaradt a Somlyó-vásárhelyi urbarium 1514-ből.

Igen helyes a figyelmeztetés, a melyet 18. sz. a. Nyirkállai Tamás, glosszáihoz csatol a szerző, a mikor azt mondja: »kívánatos volna e

glosszák újabb átvizsgálása és kiadása, mert első közlőjük néhol úgy látszik nem betűszerint közli s nem is tette közzé valamennyit.« Lehet hogy az újabb átvizsgálás azokat a nyomokat is feldéritheti, melyek a codexnek egyéb codexekhez való viszonyát sejtetik. Például, ilyen ez, a Formulae Solennes XXIII. lapján olvasható jegyzet: Nota quod Adam vixit annis Noningentis et tribus semper hoc canticum cantavit scilicet: Circumdederunt me etc. et terram colendo — laborando gemitus emisit, quousque vixit. Inde venit quod agricolae et coloni *Zantkook* arando circa animalia cantum Adae clamant *Ha he hay hay*, etc. — A budapesti glosszák 67*b*. lapján ezt olvassuk a septuagesima vasárnapi beszédben: — ideo dimittit ecclesia nunc cantica laetitiae, quia Ádam et Eva post peccatum non cum cantico laetitiae sed moerore et fletu de paradiso terrestri exierunt et credo quod dicebant illa verba per quae modo Missa inhovatur scilicet: Circumdederunt me gemitus mortis dolores inferni, circumdederunt me *pokolnak ferelmi*, Psmo XVII°. Et hunc canticum (c)animus circa defunctos, quia per peccatum primorum parentum mors in mundum intravit, unde ad Romanos quinto dicitur: per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit et per peccatum mors. Ad Romanos VI°: Stipendia peccati *binnek iargalaſa* mors est; et quousque vixit Adam, scilicet annis noningentis *kilencz zazor valo zaz* et XXX. semper praedictum cantum cantavit et terram collendo gemitus emisit. Inde venit quod agricolae et coloni *zanto capalo* etc. arando circa animalia canticum Adee clamant: *hee hee haÿ haÿ*.

A második rész a szemelvényeket foglalja magába 28 fejezetben, melyhez szójegyzék, nyelvtani mutató, nyelvemlékek lajstroma járul.

Nyomás, papír, mellékletek a lehető legjobbak és kifogástalanok.

Sz. Á.

VEGYES FÖLJEGYZÉSEK.

A **Régi Magyar Költők tárának** I. kötete 1877-ben jelent meg s pár éve már, hogy a kiadás példányai elkeltek. Ideje volna újabb kiadásra gondolni és abba mindazt befoglalni, a mit anyagból és adatból a kutatás, innen-onnan húsz év alatt összehordott, felderített. Számos felvetett kérdés ma is vita tárgyát képezi; újabb meg újabb elmélet, feltevés egyet és mást, hol ilyen, hol amolyan színben igyekszik feltűntetni. Codexeink nagyobb része a kötet megjelenése óta tétetett közzé. Kétségen kivűl ennek a körűlménynek kell tulajdonítanunk azt, hogy ma nagyobb s egyre növekvő érdeklődéssel viseltetünk legrégibb költői maradványaink iránt, mind többen keressük azok eredetét; egyfelől igyekszünk számukat szaporítani, másrészről a gyarlóbb darabok kimustrálásával apasztani, hogy ha kevesebbet is, de jobbat mutathassunk. A szám szaporíthatásnak kivétel nélkül örvendünk, ellenben az apasztás — részünkről legalább — korainak látszik. A mi viszonyaink nem teszik szükségessé az irodalomtörténetírás körűl azt a válogató rendszert, a melyet például a francziák követnek. Ujabbkori irodalmunk terén is kevésben válogathatunk, nemhogy a régi irodalom termékeiben, a melyekből pedig a francziák is előhordják, a mit csak előhozhatnak. Gyüjtsünk a mit lehet, kritizáljunk, a hogy tudunk; az anyag java azt fogja mutatni, hogy annak idejében nálunk is volt a mi volt, az alja pedig azt, hogy nálunk is csak úgy volt, mint akárhol a kerek ég alatt.

Apróbb jegyzetek, figyelmeztetések, vélekedések közlése csak hasznára fog válni az újabb kiadásnak, bármikor jön is el annak ideje s bárki fogja is annak gondját viselni. A mivel ezeknek kiegészítéséhez járulhatunk, mi is hozzájuk adjuk a nálunk találhatót. Ily szándékkal közöljük egyik t. dolgozó társunk következő czikkét is:

A Példák könyvének [1] írója — németből fordítója? — theologiai és egyéb tudományának nehány morzsáját gyűjtötte össze és pedig rythmusos sorokba. De nemcsak a rythmus: az itt-ott felütköző alliterátió is biztat arra a feltevésre, hogy bennük költői munkát keressünk, valamint itt-ott magától a nyelvtől sem tagadhatjuk meg azt, hogy egyenesen erre a czélra használta fel az író.

[1] Nyelvemléktár VIII. kötet 102. lap.

Ime a sorok. Elsőben is a *tíz parancsolat:*

Egy istent higy. Hiában
Nevét ne emléhed.
Ünnepet ülj. Atyádat,
Anyádat tiszteljed.
Ne ölj. Soha ne orozz.
Testi bűnt eltávoztass.
Hamis tanu ne légy.
Más embernek jószágát,
Feleségét, leányát
Bűnre ne kivánjad.

Maguk a sententiosus, rövid mondatok, végűl a tárgyban fekvő gondolat-rythmus is ösztönözhették az írót — vagy fordítót? — hogy verseljen.

Az *öt érzékenységek*ről szóló sorok csupán a végén lendülnek szebb formába.

Öt érzékenységeket
Retesz alatt tartsuk.
Hogy ezeknek ablakán
Ne hasson mireánk,
Mi lelkünknek halálát,
Miként mondja próféta
Az szent Jeremiás,
Engesztelvén a népet,
Hogy reájuk ment vala
Az öt ablakokról.

Ez ablakok nem egyebek,
Kiről szól próféta,
Csak az érzékenységek,
Kiket jól érezünk.
Első látás, más hallás,
Harmadik illatozás,
Negyedik az ízlés,
Ötödik és utolsó
Kit mind teljes testünk tart,
Az gonosz illetés.

Az alább következő szakaszban a rózsának hasonlatúl való használatában önkéntelenűl népdalainkra gondolunk.

Piros rózsát ha szednek
Pünkösd idejében,
Miként annak illatja
És megvigasztalja,
Igyen Urunk Jézusnak
Öt mély sebét gondolván,
Keresztfán függesztvén,
Vigasztalja szívünket,
Oltalmazza lelkünket
Örök kárhozattól.

Majd:

Gyönge rózsa meghervad,
Mikort hévség éri,
Szűz Mária hervada
Szent keresztfa alatt
Kiről megemlékezzünk,
Róla ne feledkezzünk,
Mert ő leszen nekünk
Halálunknak idején
Szent fiának előtte
Bizony reménységünk.

Ifj. Kemény Lajos.

Az a 8. versszak, a mely a Példák könyve 31—33. lapján összeartozó egész gyanánt áll előttünk, a bennök foglalt tárgyakhoz képest

2—2 versszakonként négy külön egész darabra szedhető szét. A két utolsó versszak, mely az öt érzékről szól, Jerémias 9., 20., (21.) versének: »*Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras*« eme, Hieronymusnál is olvasható magyarázat szerint van alakítva. Quod quanquam et *spiritualiter* possit intelligi, eo quod per omnes sensus ad animae interitum mors introeat peccatorum, tamen et de Babyloniorum impetu intelligi potest etc. — A magyar versszakok latin eredetijét bizonyosan valamely középkori barát-versben fogjuk feltalálni. Ilyen, de rövidebb ez is:

Perdo animi sensus, nisi fraenem carcere sensus.

Az utolsó sorral ez is összevethető:

Praecessit tactus, sequitur mox impius actus.

Az 5—6. versszak: *Piros rózsát* stb. és *Gyenge rózsa* stb. kezdő szavaikkal s tartalmukkal a Passiókra emlékeztetnek. Igy olvassuk a nagyszombati c. 276. lapján: O szíz anya Máriának ajétatos szolgáló leányi, ezök a dicsőségnek örömei és a nömös fejérségös gyenge liliom convalium, kiből kössetök igön szépségös koronát az Istenszülő szíz Máriának a vékonságos selyemmel a nagy ajétatossággal közösleg, *köss nömös piros pinkösti rozsákat, mondván minden tíz Ave Máriának utánna egy egy pater nostert, Krisztosnak, ő édös szilöttének hétszer szent vére hullásaért.* — A székely balladák »rózsás kis pallag«-ja, »Rózsameze«-je (Landorvári Dorka), »Rózsa-piacz«-a (Bátori Bódizsár) codex-irodalmunkig vezető nyomoknak látszanak.

A 3., 4. versszak a hét halálos bűnről szól, az 1., 2. a tíz parancsolatot foglalja magában. A tíz parancsolat és a hét halálos bűn elősorolása így következik egymás után a nagyszombati c. 257. lapján is, míg a gyöngyösi c. 61—64. levelén olvasható *Modus confitendi*-ben megfordított sorban állanak. Ez utóbbi helyen latin szöveg is van, de az csak a Decalogus rendes bibliai szövege. A mi négy strófánk közül a másodiknak, az itt is közlött tíz parancsolatnak eredetijét megtaláljuk abban a hihetően szintén barát-versben, melyet ma is élő idősebb emberek az iskolákban tanultak meg. Valószinűnek látszik, hogy a Theodulus-ok, Tullius moralis-ok, Donatus-ok révén származott le a XIX. század első felébe, egész a 40-es évekig divatozott latin nyelvű tanitás csatornáján. Eredetét a XV. századnál nem tudom feljebb vinni. Johannes de Verdena, e század közepe táján élt kölni minoritának *Dormi Secure* című predikáczióiban (de tempore XLVI.) ezt a helyet olvasom: Quarta bestia pugnans in nocte fuit horribilior, habens septem capita et decem cornua. Septem cornua (hihetően *capita* helyett) sunt etiam septem peccata mortalia, sc. superbia, avaricia, luxuria, invidia, gula, ira, accidia. Et habet decem cornua, id est decem praeceptorum transgressiones, et habentur in his versibus:

Unum crede Deum nec vane jures per ipsum.
Sabbatha sanctifices; habeas in honore parentes,
Non sis occisor, fur, moechus, testis iniquus,
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

Az egyetemi könyvtár 98. sz. codexe 9*b* levelén is megtaláljuk szintén a XV. századból a következő csekély eltéréssel:

Unum cole deum, nec jura vane per ipsum;
Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes;
Non sis occisor, fur, moechus, testis iniquus;
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

A magyar verselő az eredeti alakját meg sem próbálta utánozni. Irt valamicsodás verset, melynek az ő törekvéséhez képest is, majd minden sora bicczen-döcczen, de azért az egészet tagadhatatlanul versszámba kell vennünk. Az egyetlen szövegből nem lehet meghatározni, hogy mi a fordító, mi a másoló Ráskai Lea hibája. Ezekkel együtt és mellett is helyet kell számára szorítani az új kiadásban.

Még két versfordítás van a Példák könyvében, melyek egyikéről Beöthy Zsolt is, Horváth Cyrill is nagy dícsérettel emlékezik. Ez az *Elmegyek meghalni* kezdetű darabja a codexnek; minden strófája ugyanazokkal a szókkal kezdődik s azt hiszem végződik is. Ide írom, a mit róla eddig tudok, más talán az egész eredetit is közölheti. Két strófát, vagyis két distichont talált feljegyezve ebből egy baseli kéziratban F. Vetter s közölte a Bartsch Germania-ja 1887. évi folyama 74. lapján. Az egyiknek magyar fordítása a Péld. k. 61. lapján olvasható, a latin szöveg ez:

Vado mori monachus, mundi moriturus amori:
Ut moriatur homo hic michi, vado mori.

A másik a Péld. k. 62. lapján van, ennek latinja így hangzik:

Vado mori credens per longum vivere tempus;
Forte dies hec est ultima: vado mori.

A baseli kézirat 1435-ből származik s számos, inkább vagy kevésbbé ismert barát-verssel együtt fordul elő az abban foglalt tractatusok közt ez a két distichon is.

A Péld. könyvében még ezeken kívül található vers-fordítás a 47—56. lapon van. Ez az Élet és Halál párbeszéde. A fordítás szintén próza, de hihető, hogy latin verses eredetije elő fog kerülni. A *Jarbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* 1875., 1876., 1877. évi folyamaiban Wilh. Mantels közöl egy 1484. évi nyomtatvány-töredéket, mely a mi szövegünk eredetijének kivonatos német fordításának látszik. Ebből később Mercatoris Miklós nevű holsteini író prologussal és epilogussal ellátott drámai dialogot készített, melyet Keller, a wolfenbütteli könyvtár példányából, XV. századi Fastnachtspiele-i közt (2, nr. 121.) adott ki. Hogy az 1484. évi német szöveg mily viszonyban áll a magyar szöveghez? mutatja annak első strófája, mely a magyar 3. és 11. strófának felel meg.

Dat levent.
Wor kumps tu doch heere
Unde wat ys dyn beghere?
Wat ys dat krumme tauwe
Dat du slepst in deme douwe?

A német 14, a magyar 24 strófa. Nincs róla tudomásom, hogy Mantels vagy valaki más a latin eredetit megtalálta volna, de meglehet, hogy csak az én figyelmemet kerülte el.

Ennek a két utóbbi darabnak magyar fordítása próza, az ifj. Kemény Lajos által említetté kétségtelenül vers. De talán erre vonatkoztatva is lehetne kérdezni Kardos Alberttel, hogy

Miért oly gyarló középkori verselésünk? (Egy. Philol. Közlöny 1894. 467. l.) Erre a kérdésre épen úgy a hogy kivántatik, jó 350 évvel ezelőtt megfelelt dr. Luther Márton: — und sprach ferner drauf, Wie gehets doch zu, das wir in Carnalibus so manch fein poema und so manch schön carmen haben und in spiritualibus da haben wir so faul kalt ding? et recitabat aliquas Germanicas cantilenas, den turnier von den vollen. Ich halt, es sei dis die ursache, wie S. Paulus sagt, video aliam legem repugnantem in membris meis. Es wil da nicht also fliessen, es gehet da nicht so von stat als dort. Es sind etwa feine schulmeister und pfarherr gewesen, die solche carmina und poemata gemacht und darnach auch erhalten haben. Die schulen haben das meiste bei der Kirchen gethan und die pfarherrn die sein ecclesia gewest, und dieselbigen haben gearbeitet, es hat sich sonst niemands der jugent angenommen. Darnach ists corrumpirt durch die klöster und durch die stift, die sind erstlich auch schulen gewesen, sed cum creverunt opibus, da haben sie die arbeit von sich geschoben.

Egyebekre nézve azt mondja K. A. »nekem nem feladatom a R. M. K. T. első kötete tartalmát megrostálni: azt azonban ki kell mondanom, hogy *e kötetnek egyik-másik darabja nagyon könnyü szerrel jutott a verses ruhához*, melyből a fentebbieken kivül a következőket mindenesetre *ki kell vetkőztetnem:* a XLIII—XLVI. számút (mind a négy a »Veni Sancte« fordítása, a mely latinban is próza), továbbá a XLVIII., LVI., LXII., LXIII. számut, melyek az előzőkkel együtt az első kötetbeli darabok számának negyedét meghaladják.«

Hostis Herodes impie! vagy hogy »pie«? mert hiszen megkegyelmezett Batizi András énekének és a többinek, melyek mind ebből a latin prózából bátorkodtak olyan amilyen magyar verssé lenni és élni mind e mai napiglan épen úgy, mint például a németeknél, a hol a Plenarium szövege helyett a Lutheré jutott be magába a kath. hymnologiába. A helyett, hogy ezt a négy kis ártatlant lengeteg ruhácskájából kivetkőztetni iparkodnánk, csak sajnálnunk lehet, hogy még vagy négyet nem állíthatunk melléjök idősebb testvéreik közűl, a kik felérnének a XIII. századig, a mikor Regensburgi Berthold már a Veni sancte nyomán keletkezett német verset tud idézni. Hadd egy-ingeskednének körülöttünk s gyopontanák fel bennünk hozzájok való köteles szerelmünknek langazó tüzét!

De talán »a maradványoknak czíme vezette félre a Költők Tára kiadóját. A latinnak is »versus«, a magyarnak is »vers« áll előtte a Winkler-codexben.« Nem. A kiadónak történetesen nemcsak mint szerkesztőnek, hanem egyébként is kötelessége ismerni a »vers«, »versus«, »versiculus« mivoltát. Ha a latin eredetiekre nem emlékezett volna, a codexek

magok idézik azokat. De hát akkor miért nem csinálta verssé mindazt, a mit ebből az anyagból idéznek a codexek? Azért, mivel a felvettekben látott, a fel nem vettekben pedig nem látott vers-szerzésre való törekvést, ha az nem rímben s egyenlő hosszúságú sorokban nyilvánult is. Ezenkívül azt is megvallja, hogy igen óhajtotta volna a codexekből a *Circumdederunt*-nak is közölni valami ilyszerű fordítását, a mi pedig épen olyan prózai zsoltár-vers, mint az *Emitte spiritum* vagy a *Cibavit eos* stb. Azt is megigérheti, hogy, ha az Isten ő neki halálát halasztja s még szerkeszti a R. M. K. T.-át, nem fogja belőle kihagyni sem a Notker Balbulus, *Media vita*-jának, sem az Athanasius *Symbolum*-ának, sem a De nativitate Domini szóló *Grates nunc omnes*-nek magyar fordítását, melyről Dániel írja, hogy: *apud Lutheranos et latino et vernaculo sermone per longum tempus fuit in usu.* Mi hozzá tehetjük, hogy a magyar katholikusoknál is, mert azon pár magyar ének közt, melyeket Telegdi Miklós annak bebizonyítására közöl, hogy a magyar kath. egyházban régi szokás volt a magyar nyelven éneklés, ezt is megtaláljuk és pedig azzal a szöveggel, melyet Bornemiszánál is olvashatunk. Ezt a szempontot sem mellőzhetjük, mert ennek tisztába hozatala s kétségtelen bebizonyíthatása, a milyen dicsősége a magyar kath. egyháznak, olyan nyeresége a nemzeti művelődés és irodalom történetének.

S mivel épen karácsonkor karácsoni énekről szólunk, eszünkbe jut Huszár Gál énekeskönyve CXCIII. levelének jegyzete: *Vedd eszedbe. Vadnak kezünknél több dícséretek is a Christusnak születéséről, kiket mind ide nem akartunk irnya, miért hogy a mint arányozzuk, némelyeket tudatlan emberek szerzöttek, kikkel a több jót is megrúttátanánk.* Ezt az eljárást tetszése szerint követhette Huszár Gál, de a R. M. K. T. szerkesztőjének nem ez a feladata. Örülne, ha mindazt közölhetné, a mit Huszár kimustrált. A verstan, meg a többi vegye belőle használt, a minek tudja, de régi magyar irodalmunk szülöttjei között tartózkodjék az angyal-csinálástól, gyermek-vetkőztetéstől!

Sz. Á.

REPERTORIUM.

Abonyi Árpád novellái. Ism. *m.* Főv. Lap. 1894. 331. sz. — Egyetértés 348. sz. — L. M. Magy. Szemle 50. sz.

Ábrányi Emil. Vajda János. P. Napló 349. sz.

Ábrányi K. id. Erkel Ferencz élete és működése. Ism. Braun Sándor. P. Napló 351. sz. — Arányi Lipót. Nemzet 356. sz. — *l.* Magy. Hirl. 358. sz.

Adorján Sándor. Gólyafészek Rövid ism. Hazánk 364. sz.

Ágai Adolf. Vízen és szárazon. Ism. Lázár Béla. Nemzet 353. sz. — Béla Henr. Bud. Hírl. 350. sz. — Prém Józs. Főv. Lap. 345. sz.

Babik József. A bethlehemes játékok. Egri Ujs. 97. sz.

Bán József. Petőfi hazafias lyrája. (Debreczeni algymn. értes.)

Bársony István. Négyszem közt. Ism. Bródy S. Magy. Hírl. 1894. 339. sz. — Papp Dániel. P. Napló 1894. 351. sz.

Bartók Lajos. Irodalmunk a nemzeti életben. Magyarország 1895. 7. sz.

Békássy Helén. Költemények. Rövid ism. Főv. Lap. 354. sz.

Benedek Elek. Huszár Anna. Regény. Ism. F. Főv. Lap. 1894. 310. sz. — Magy. Szemle 48. sz.

Benedek Elek. A kritika hangja. (Gerő K. Kis Pékné-ről.) Fővár. Lapok 1894. 330. sz.

Bessenyei György. A bihari remete. Holmi. (Kiadta Széll F.) Ism. Vas Miklós. Erdélyi Muz. 569—571. l.

Binder Jenő. Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik. Ism. Petz Gedeon. Phil. Közl. 1895. 73. l.

Bodrogi Lajos. Emberek, árnyékok. Ism. Sólyom Ferencz. Főv. Lap. 1895. 3. sz.

Botond. Naptárak. Magy. Szemle 45. sz.

Budai Béla. A király. Vigj. 1 felv. Első előadása a nemzeti szinházban nov. 16. Ism. Keszler Józs. Nemzet 1894. 318. sz. — Ambrus Z. Magy. Hírl. 321. sz. — E(rdélyi) P. Hazánk 325. sz. — Alfa. Bud. Hírl. 318. sz.

Coppée François. Egy párisi magyarról. P. Napló 1894. 319. sz. (Justh Zsigmondról.)

Czapáry László. Hero Sinensis. Isk. dráma. Ism. Bayer Ferencz. Phil. Közl. 1895. 73—76. l.

Deák Ferencz kiadatlan levelei. Közli dr. Griesbach Ágost. Hazánk 363. sz.

Domján István. Cserei Mihály, a kálvinista. Erdélyi Múz. 670—677. l.

Endrődi Sándor. Vajda János. Főv. Lap. 350. sz. és Vasár. Ujs. 51. sz. (Képpel.)

Ferenczi Zoltán. B. Wesselényi színjátszótársasága Magyarországon. 1806—1808. Erdélyi Múz. 8. 9. füz.

Fülöp Árpád. Egy nagypénteki misztérium. (Ungvári kath. főgymn. 1893/4 ért. 51—95. l.)

Gergely István. A színészek és színművészet. Magyarország 326. sz.

Gyulai Pál költeményei. Diszkiadás. Ism. *b. m.* Egyetértés 357. sz. — Vasár. Ujs. 50. sz.

Halász Gyula. A Szajna partján. Ism. *m.* Főv. Lap. 1893. 323. sz.

Herczeg Ferencz. Napnyugati mesék. Ism. Prém József. Főv. Lap. 1895. 1. sz.

Hindy Árpád. Kultsár István mint szerkesztő. Erdélyi Múz. 10. füz.

Hollós Gyula. Jókai Mór. (Győri főreálisk. 1893/4 ért. 71—80 l.)

Horváth Cyrill. Gyulai Pál jubileumára. Magy. Szemle 48. sz.

B. Horváth Miklós. Kemény Zsigmondról. Visszaemlékezések. Főv. Lap. 346. sz.

Ignotus. Versek. Vallomások. Ism. Béla Henr. Bud. Hírl. 350. sz.

Ignotus. Vajda János Magy. Hirl. 357. sz.

Jakab Ödön. Árgirus. Ism. Jancsó B. Hazánk 359. sz. — Szana T. Főv. Lap. 354. sz. — Lázár Béla. Nemzet 345. sz. — Vasár. Ujs. 50. sz.

Jókai Mór. Utóhang a »Politikai Divatok«-hoz. Nemzet 1894. 337. sz. — Főv. Lap. 337. sz.

Justh Béla. Sonettek. Rövid ism. Főv. Lap. 354. sz.

Justh Zsigmond. (Képpel). Vasár. Ujs. 46. sz.

Koroda Pál. Vajda János. Magy. Szemle 51. sz.

Krajcsovics Soma. A Zrinyiász vallási eszméiből. Ism. Kanyaró Ferencz. Phil. Közl. 1895. 64. l.

L. l. A szenvedés költészete. Magy. Szemle 49. sz.

Lázár Béla. Agis a világirodalomban. (Budapesti VII. ker. áll. gymn. 1893/4 értes. 3—33. l.)

Lehr Vilmos. Alexandrinus és Zrínyi-sor (Verstörténeti adalék.) — Phil. Közl. 1895. 15—29. l.

Lenkei Henrik. Ujabb költemények. Rövid ism. Vasár. Ujs. 48. sz.

Leővei Klára. Emlékezés korán elhunyt Justh Zsigmondra. Máramaros 1894. 45. sz.

Lévai Mihály. Dalok a magányból. Ism. Magy. Állam 1894. 287. sz. — *m.* Főv. Lap. 1894. 323. sz. — Budai László. Magy. Szemle 48. sz. — Vasár. Ujs. 46. sz.

Maczki Valér. Adalék a magyar irodalomtörténet elméletéhez. (Egri főgymn. 1893/4 értes. 3—16. l.)

Mágócsy D. Könyvek, könyvtárak, olvasók. Magy. Szemle 47. sz.

Márkus Miksa. Katalin asszony. Ism. Prém József. Főv. Lap. 1894. 312. sz. — Egyetértés 1894. 348. sz.

Márkus József. Hamis Bálványok. Ism. Papp Dániel. P. Napló 351. sz.

Maurer Mihály. Gyöngyösi Istvánnak Ovidiusból vett hasonlatai. Phil. Közl. 1895. 37—46. l.

Modern ifjak. Szomory Dezső. *n.* Nemzet 354. sz. (Munkájának franczia kiadásáról.)

Móra István. Földszint. Rövid ism. Vasár. Ujs. 47. sz.

Morvay Győző. Lauka Gusztáv és Nagybánya. Torontál. 1894. 276. sz.

Mráz Elek. Arany János »tengeri hántás«-a. (Rozsnyói ágost. evang. főgymn. értes.)

Nagy Géza. Bánk bán. Hazánk 1894. 316. sz.

A nemzeti szinházról. Főv. Lap. 1894. 325. sz.

Nógrádi Jenő. Czakó Zsigmond két szinműve. (»Kalmár és tengerész« és »Végrendelet«) Esztergomi reálisk. 1893/4 értes. 3—26. l.)

Nyáry Sándor. Bacsányi János és felesége. (Képpel.) Vasár. Ujs. 48. sz.

Petri Mór. A két szomszédvárról. (Zilahi ref. főgym. 1893/4. értes.)

Prém József. Uj Petőfi-fordító (Török-Kanizsai Schulpe Györgyről.) Főv. Lap. 1894. 315. sz.

Reviczky Gyula költeményei. Ism. Prém Józs. Főv. Lap. 1895. 4. sz. — Béla Henr. Bud. Hirl. 350. sz. — Magy. Hirl. 322. sz. — Magy. Szemle 46. sz. — Vasár. Ujs. 50. sz.

Rózsa Miklós. Justh Zsigmond. Orosházi Közl. 45. sz.

Rózsa Miklós. Szélcsend. Költemények. Ism. *m.* Főv. Lap. 1894. 323. sz.

Rupp Kornél. Gyulai Pál jubileuma. Győri Közl. 116. sz.

Ruprecht Alajos. Szív- és jellemképző vonások Arany Toldi-jában. (Szatmári kath. főgym. 1893/4 értes. 3—24. l.)

Sas Ede. Házasságok. Ism. Sólyom Ferencz. Főv. Lap. 1895. 3. sz.

Silberstein Adolf. Dramaturgiai dolgozatok. Ism. dr. Lázár Béla. Nemzet 328. sz. — Hazánk 360. sz. — Délmagyar. Közl. 283. sz.

Stromp László. II. Pilárik István élete. Protest. Szemle 622—645. l.

Szabados Ede. Petőfi epikus költészete. Szatmári Hirl. 53. sz

Szabóné-Nogáll J. Derű. Ism. Papp Dániel. P. Napló 351. sz. — Magy. Szemle 49. sz.

Szász Gerő. Költemények. Ism. Somló Bódog. Erd. Híradó 285. sz. — Vasár. Újs. 50. sz.

Szász Károly, legifj. Katolnai úr házasodik. Vigj. 3 felv. Első előadása a nemz. szinházban nov. 9. — Ism. Alfa. Bud. Hirl. 311. sz. — E(rdélyi) P. Hazánk 318. sz. — Keszler Józs. Nemzet 311. sz. — Koroda P. Magyarország 318. sz. — Ambrus Z. Magy. Hirl. 314. sz. — Sólyom Ferencz. Főv. Lap. 311. sz.

Szathmáry József. Kazinczy és a nyelvujitási harcz. (Rimaszombati prot. főgym. 1893/4. értes.)

Szedlitska Lajos. Petőfi Debreczenben. Főv. Lap. 340. sz.

Sziklay János. Nemzeti szellem az irodalomban. Aradi Közl. 270. sz.

V. Szőcs Géza. Bethlen Miklós élete és művei. (Szentesi főgymn. 1893/4 értes. 3—25. l.)

Szokoly Lajos. Emlékezés gróf Zrínyi Miklós a költő 1664. nov. 18-án történt haláláról. Muraköz 1894. 46., 47., 48. sz.

Tábori Róbert. A templom kulcsa. Ism. Prém Józs. Főv. Lap. 352. sz.

Takáts Sándor. Pállya István élete (Budapesti kegy. r. főgym. 1893/4. ért. 1—79. l.)

Vadnay Károly. A pesszimista. (Kemény Zsigmond egy jóslatáról). Főv. Lap. 356. sz.

Versényi György. Bodor Lajos Erdélyi Muz. 7—9. füz.

Werner Gyula. Andrásfalvy de Andrásfalva. Regény. Ism. Prém Józs. Főv. Lap. 352. sz. — Kozma A. Nemzet 350. sz.

Zichy Antal. Gróf Széchenyi István ifjúkori levelezése (1809—1819). Bud. Szemle 81. köt. 1—33 l.

Zigány Árpád. Zola Milanóban. P. Hírl. 355. sz.

Közli: HELLEBRANT ÁRPÁD.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

AZ

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

ÖTÖDIK ÉVFOLYAMÁRA.

E negyedévenként megjelenő folyóirat **előfizetési ára egész évre 5 frt, egyes füzet ára 1 frt 50 kr.** A pénzutalványok, reclamatiók a Magy. Tud. Akadémia kiadóhivatalához (M. Tud. Akadémia palotája) küldendők.

„ATHENAEUM"

Szerkeszti: PAUER IMRE.

A Magy. Tud. Akadémia II. osztálya a fentebbi czimen, **philosophiai és államtudományi** folyóiratot inditott. **Ára 5 frt. Egyes füzeté 1 frt 50 kr.** A pénzutalványok, reclamátiók a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának (Magy. tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények **Pauer Imre** osztálytitkárnak czimzendők.

Megjelent!!

Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből.

Szilády Áron tanulmányával Sz. Gergelyről s énekeskönyvéről.

4-rét. 224 és XVI lap. Ára 2 frt 50 kr.

Gróf Széchenyi István hirlapi czikkei.

I. kötet: 1828—1843-ig.

Összeállitotta: ZICHY ANTAL.

N. 8°-rét LXIV. és 564 lap. Ára 5 forint.

MÜVÉSZET ÉS TERMÉSZET.

Irta: CHERBULIEZ VIKTOR.

Forditotta: GEÖCZE SAROLTA.

N. 8°-rét. 243 lap. Ára füzve 1.50, egész vászonkötésben 1.90.

Megrendelések intézendők

Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához

Budapesten.

Budapest, 1895. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.